

અદેવ
462
જોનાર
(સી.સી.)

20,001

1/1

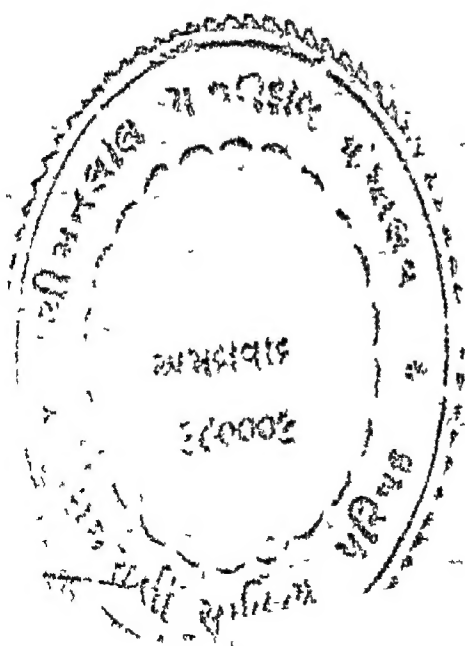
20001

ખાસ ખુલાસો.

આ ગ્રંથમાં આપેલી “પ્રસ્તાવના” તથા “ભૂમિકા” મ કેટલાક શબ્દોની તથા વર્ણન્યાસની જે ભૂલો રહી ગઈ છે તે લખનારની નથી, પણ આ ગ્રંથકર્તાની “પ્રેર” તપાસણી દરમિયાન રહી ગઈ છે એમ સમજવું.

ર. કે. શેઠના.

૨૮૦૦૧

પ્રસ્તાવના.

ખાસ લખનાર—મી० જેસ્તનભાઈ ખુરશીદભાઈ તારાપુરવાલા.

પશ્ચિમ ભાષાઓના સાહિત્યની હાલની આગળ વધેલી હાલત સાથે સરખાવતાં આપણા દેશની ભાષાઓમાં પ્રગટ થતા સાહિત્યની સ્થિતિ કેટલી બધી અસંતોષકારક લાગે છે તે વિષે અનેક દેશી લખનારાઓએ પોતાના વિચારો સુભાષિત છટા સાથે બહાર પાડ્યા છે. દિલ્લહીરી માત્ર એજ છે કે જેઓ પોતાની ભૂમિના અને પોતાની ભાષાના સાહિત્યની ઉત્તતિ કરવાને માટે છેક છાપરાને મથાળેથી ખૂમો પાડે છે, તેઓ પોતેજ પોતાની સ્વભાષાના પૈડાને તેની હાલની સંકટામણમાંથી બાહાર કાઢવાને પોતાનું 'ખભું' આપવા આગળ પડતા નથી. આપણી ભાષાનો મહા-કવિ પ્રેમાનંદ ગુર્જર-ગિરાને જે ઉચ્ચ સ્થાને બેઠેલી જોવાની આશા પોતાના એક નાટકમાં આપી ગયો છે, તે આશા પાર પડેલી જોવાનું એક દસકા અગાઉ તો ગોયા એક સ્વપ્નું જેવુંજ દિસતું હતું. પણ "કવ્ય માધુર્ય"ના સુશિક્ષિત કર્તા મી० હિસ્મતલાલ ગણેશભાઈ અંબરિયા વાળખી રીતે જણાવે છે તેમ "વીસમી સદીનો ઉત્સાહક પવન તેની સાથે કંઈક નવીન જુસ્સો લાવ્યો હોય એમ લાગે છે." હા, ખરેખર લાવ્યો છે. અને તેની હાજરી આ અદના લેખકે આગલ અક્ટોબર-નવેમ્બર ૧૯૦૨ ના "કુરસદ" માં સ્વીકારી છે. એ નવીન જુસ્સાના પ્રમાણે આપણને ગુજરાતી સાહિત્યમાં કામેકામ મલી આવેછે, છેલ્લા પાંચ વર્ષો દરમિયાન અનેક લઘુ પુસ્તકો આપણી ભાષાના ભંડારમાં ઉમેરાયાં છે.

પોતાની માતૃ-વાણીમાં સરસ્વતી દેવીની ઉપાસના કરવાની હલક ગુજરાતી જોલનારી પ્રજામાં દિન પછી દિન વધતીજ જાય છે. દેશી છાપાના સરકારી રિપોર્ટર બાહાર પાડેલો છેલ્લો ત્રિમાસિક હેવાલ એ ધિનાની એક તાજ સામેની પૂરી પાડેછે, આ હેવાલમાં

આપણે જોઈએ છિયે કે મરાઠી ભાષામાં પ્રગટ થયેલી ચોપડી-ઓની સંખ્યા ઉપર પણ મજબૂર ત્રણ માસની મુદત દરમિયાન ગુજરાતીમાં છપાયેલાં પુસ્તકોએ ચઢાવો કીધો છે, પરંતુ આપણને જે જોઈએ છે તે ખ્યાલી સંખ્યાની મોટાઈ નથી; આપણને જે જોઈએ છે તે ક્રીસમની ઉંચાઈ છે.

સંગીત ઉપયોગ વગરની ૧૦૦ ચોપડીઓ કરતાં “જ્ઞાન-ચક્ર” જેવા એક પુસ્તકનો વધારો સાહિત્યને વધુ લાભકારક થઈ પડે છે.

આપણા મનની કંજવણીને માટે વિધ વિધ વર્ગનાં પુસ્તકો આપણી ભાષામાં રચાવાં જોઈએ છે. નવલકથા, નાટક, કવિતા, ઇતિહાસ, શાસ્ત્ર, એ સઘળા વિષયો આપણા વાંચણમાં પોતા પોતાની જગ્યા રોકવાનો દાવો કરે છે. પણ એક પ્રભુત્વ સાહિત્ય ત્યારે જ ઉંચું ઠહેવાય, કે જ્યારે તેમાં કાયમનું ઉપયોગી-પણું અને કાયમનું ખર્ચાણું ધરાવનારા ગ્રંથોની એક સંગીત સંખ્યા દાખલ થયેલી હોય.

હવડાંજ આપણી વચ્ચેથી હઠી ગયેલો હરખર્ટ સ્પેનસર કંજવણી ઉપરનાં પોતાના ચાદગાર નિબંધમાં લખે છે કે “જનલોકને જેની જરૂર છે, તે માત્ર બહારનો દમામદાર દેખાવ આપનાર કંજવણી નથી, પણ દરરોજની જીંદગીમાં વ્યવહારિક રીતે કામ આવે એવા જ્ઞાનની છે.” એ જ્ઞાન આપણને આલીખાઈ અદરાયાં અને પીલીખાઈ પરણ્યા જેવી કંઈ પણ અર્થ વગરની વાતોની ચોપડીઓમાં મળનાર નથી. અલબત્તાં નવલકથા પણ એક સાહિત્યનાં બંધારણમાં પોતાનો હિસ્સો આપે છે, અને લોર્ડ ક્યાવલરી (આગળ સર જન લખ્ખક) તરફથી આખા ઇંગ્લેન્ડ સાહિત્યમાંથી ચુંટવામાં આવેલાં ‘૧૦૦ સર્વોત્તમ પુસ્તકો’ની હરોલમાં કંઈ નહિ તો પંદરેક વાર્તાની ચોપડીઓ નજરે પડે છે. પણ એ ચોપડીઓ ગોલ્ડસ્મિથની—‘વિકાર ઓવ વેકફિલ્ડ’ સ્કોટની “આઈ વૅન હો,” ડીક્ન્સના “પીકવીક પેપર્સ,” થેકરેની “વેનડેનિસ,” અને લિટનની “લાસ્ટડેઝ ઓવ પોન્થિ-આઈ” જેવા મહાન ગ્રંથો છે; જેઓ તેમના કર્તાની અસાધારણ લખાણ-શક્તિના પ્રકાશથી પોતાના વાંચકોના મનને રોશન કરે છે, ગુજ

રાત્રીમાં એ પ્રકારનાં પુસ્તકોની સફમાં મેલી શકાય એવી કેટલી જોપડીઓ-છે ? ખરું છે કે “કુખીયારી બચુ” અને “શુદ્ધી ગરીબ”ના કર્તૃઓ રથા “સરસ્વતી ચંદ્ર”ના રચનારે આપણા સાહિત્યમાં કંઈક મનહર ઉમેરો કીધો છે, પણ હંચા વર્ગની નવલકથાનું પ્રમાણ આપણી ભાષામાં બહુજ થોડું દીસેછે, અને સેંકડો જોપડીઓ આજે આપણી પાસે ઓછી અગત્ય પાલી ઉભઈ નયછે. કંઈ પણ સંજીન તત્વ વગરના નવલકથાનાં પુસ્તકો શુનરાત્રી વાંચક વર્ગને કેટલા બધા નિરૂપયોગી છે તે ‘શુનરાત્રી ભાષા અને સાહિત્ય’ ઉપર ગયે વર્ષે આપેલા એક ભાષાલુમાં આ અદના લેખકે રહ્યું ક્યું હતું. એ બાબત ઉપર ઉપલા ભાષાલુમાં મેં બહાર પાડેલા વિચારોને ટેકો આપતાં “રાત્રત ગોક્તાર”ના કાબેલ અધિપતિ મીં પાલણુજી બરબોરજી દેસાઈ-એ એક બહુ સચક રસ્તો કટારોમાં દેખાડ્યો હતો. મીં દેસાઈએ ઉપલા લેખમાં સચ્ચાઈ સાથે કહ્યું છે તેમ પારસી કલમોથી લખાયલી વાર્તાઓની સફમાં ઐતિહાસિક કથાઓનાં પુસ્તકોની ખટ શુદ્ધી જણાયછે એ ખુટ પુરી નાખેલી લેવાને મીં દેસાઈ આતુર ખાહેશ ધરાવેછે. અને તેમની એ ખાહેશમાં શુનરાત્રી સાહિત્યનો દરેક હિતાર્થી ભાગ લેશે. મીં દેસાઈની સુચના સાહિત્યને લગતા એક અગત્યના સિદ્ધાંત ઉપર રચાયલી છે. તે સિદ્ધાંત એ છે કે “કોઈ પણ ગ્રંથે એક બાપાનાં સાહિત્યનાં નયુકની જગ્યા પામવાને નાટે જરૂરનું છે. કે તે ગ્રંથમાંથી વાંચનારને જોતાનો વખેન ગાળી કાઢવાનું એક આગમુ વાકન નહિ, પણ તેના મનને કઈ નવી માહિતી કઈ નવા જ્ઞાનથી, કંઈ નવા વિચારથી, તૃપ્ત કરવાનું એક સદશુણી સાધન મળી આવે. જેટલા પ્રકારના પુસ્તકો શુનરાત્રી સાહિત્યમાં હાલ પ્રગટ થાયછે, તેના કરતાં વધારે જોહોલા પ્રમાણમાં છપાયાં લેઈએ. ત્યારેજ આપણી ભાષાનાં પુસ્તકોનો ભંડાર આપણા હાલની કેળવણી સ્થિતિ અને આપણા દેશાસિમાનને જેમ આપશે.

નારા મિત્ર મીં રતનજી દશમજી રોકના એક ઉપયોગી ગ્રંથકાર તરીકે આ અગાઉ એક અનુપમ પદવી પામ્યા છે. ખાસ કરીને “જ્ઞાનચક્ર” થાને ‘શુનરાત્રી સાર્વકલો પીડિયા’ના દસકાર અને ટિંમતી દક્તરોના કર્તા હોયે શુનરાત્રી સાહિત્યમાં

તેમનું નામ સદાકાળ માટે જળવાઈ રહેશે એમ કહેવું જરા પણ અતિશયોક્તિ ભરેલું ગણાશે નહિ, મીં શેઠનાએ “જ્ઞાન-ચક્ર” ઉપરાંત ખીન્તું અનેક સંગીત પુસ્તકોથી આપણી ભાષાના ખજાનાને વધુ તવંગર બનાવ્યો છે. તેમનાં સઘળાં લખાણોમાં આપણને તેમના અથાગ ઉદ્યોગ, તેમની તિવ્ર શોધક-શુદ્ધિ, તેમની સાહસિક વૃત્તિ અને તેમના બાહોળા અભ્યાસની મન-મુત ગવાહી મળે છે.

“સંજ્ઞા દર્શક કોશ”—જેવું એક પુસ્તક તૈયાર કરવાને જે મેહેનત અને ખંતની જરૂર છે તે તમામ સાધનો કામે લગાડીને એ અંથ ગુજરાતી સાહિત્યને આપવા માટે આપણને એક મીં શેઠનાજ જોઈતો હતો. આ કોશ સાધારણ વાંચનારા-ઓને બહુ રસીલો લાગશે નહિ એ વિષે તો મારા મનમાં જરાપણ શક નથી. અથર્થ કર્તાઓ અને અભ્યાસીઓ આ અંથમાંથી ધણી જાણપ્રાપ્તિ માહિતી મેળવી શકશે. અને એ પાછલા વર્ગના લાભને માટેજ મીં શેઠનાએ પોતાનું હાલનું પુસ્તક દાટવાનો શ્રમ ખેંચ્યો છે.

આ કોશના જેવો એક સંગ્રહ ગુજરાતીમાં બાહાર પાડવાનો પેહેલો પ્રયત્ન સ્વર્ગવાસી કવિ નર્મદાશંકરને ધટે છે. એ મહાન ગુજરાતી લેખકના “નર્મ દયા કોશ”ની છેવટે છાપવામાં આવેલી સાંખ્યાત શબ્દાવલી” મીં શેઠનાએ હાલ પ્રગટ કાઢેલા કોશને મળતીજ ગોઠવણ ઉપર રચાયેલી હતી, મીં શેઠનાના અંથમાં કવિ નર્મદાશંકરની “સાંખ્યાત શબ્દાવલી” કરતાં વધુ વિવિધ અને વધુ વિસ્તીર્ણ માહિતી આપણને મળી આવે છે. કવિ નર્મદાશંકરે જ્યારે ઉપલા સંગ્રમાં ૧૪૪ વિષયો અને ૧,૨૭૨ શબ્દો આપ્યાં છે; ત્યારે મીં શેઠનાએ પોતાના પુસ્તકમાં ૫૧૫ વિષયો અને ૧૨૦૦૦ શબ્દોનો સમાવેશ કર્યો છે.

“સંજ્ઞા દર્શક કોશ”માં સંખ્યાબંધ વિષયો અને શબ્દો પાંચ દાટપત્રિક ત્રણ ત્રણ શાસ્ત્રોના અને ધાર્મિક પુસ્તકોમાં જરા આવતી વીજતો ઉપરથી એ કોશ લેખો કરવામાં આવ્યો છે, જે વિષયની માહિતી આપવામાં આવે છે, તે વીષયને લગતી સંખ્યા આપીને સંગ્રહકર્તા તે સંખ્યા જેટલા તે વીષયના

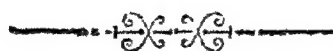
પ્રકારે આપણને બતાવી આપે છે. દાખલા તરીકે એમ સમજો કે “પુરાણો” કેટલાં છે તે આપણને નજર પડે છે. હવે મીં શેઠનાએ પોતાના પુસ્તકમાં એકઠા કરીને ૫૧૫ વીધોને વાચના-રની સગવડને સાર અક્ષરને અનુક્રમે ગોઠવ્યા છે. એ અતી ઉપયોગી અને પસંદ કરવાને ગોઠવણનો લાભ લઈને આપણે તુરત ‘પુરાણો’ શબ્દ ૭૦ માં સફા ઉપર શોધી કાઢીએ છીએ. હાં આપણને જોઈતી માહિતી એકઠા કરી આપે છે, એજ પ્રમાણે આ કોશમાં વિધવીધ બાબતોને લગતી વીગતો આપ-ણને જણાવે છે. મલ ના પેચ ૬૦ નતના છે, જેઓની વીગતો મીં શેઠનાના ગ્રંથમાંથી આપણને મળે છે. મુહૂર્ત ૧૬ પ્રકારનાં રહે છે, જેઓનાં નામો ગ્રંથકર્તા આપે છે. એ વીગેરે અનેક નહીં નહીં કીસમની માહિતી આપણે આ પુસ્તકમાંથી મેળવિયે છીએ. મીં શેઠનાને એ સઘળી વીગતો એકઠી કરવાને માટે સંસ્કૃત, હિંદી તથા મરાઠી ભાષામાં રચાયેલા ૧૦૦ ઉપર ગ્રંથોમાં ભટકવું પડ્યું છે. એટલે બધો શ્રમ ફક્ત સાહિત્યની સેવા બજાવવાના શોખને ખાતરજ ખેંચવા માટે મીં શેઠનાને ધન્યવાદ ધટે છે. ગ્રંથકર્તા જે ઇચ્છે ભાષામાં છપાયેલા બુચરના જગ વિખ્યાત કોશ જેવા પુસ્તકોનો પણ આ સંગ્રહ બનાવવામાં લાભ લેતો તો તેથી તેમનું પુસ્તક વધુ રસીકું થાત એવું મારું માનવું છે. પણ ખીલ દેશો અને ખીલ નતોને લગતા વિષયો અને પાશ્ચિમા કૃષ્ણાંતોને છોડીને ફક્ત હિંદુ શાસ્ત્ર અને સાહિત્યનોજ સાર લેગો કરવા બુલ્લો હેતુ આપણા ‘નવાન ગ્રંથકર્તા’એ પોતાના હાલના પ્રયાસમાં રાખેલો લાગે છે.

મીં શેઠનાએ રચેલા આ ઉપયોગી પુસ્તકને દિવસની રોશનીમાં લાવવા માટે મીં જેજનજી અરદેશર સોહરાબજી દસ્તૂર કામદીનજીએ ઉપયોગી મદદ આપી છે. મરહુમ શેઠ અર-દેશર સોહરાબજી દસ્તૂર કામદીનજીએ પારસી લેખકોને ઉત્તેજન આપવામાં અને ગૂજરાતી સાહિત્યને વધુ સંગીન બનાવવામાં જરૂરો નતી લોગ આપી જે કિંમતી હિસ્સો બખશ્યો છે, તેની યાદ આપણા આભારી હૈયાંઓ કદિ પણ ભુલી નરો

પગલે ચાલીને મીંઠ બેઠનજ દેશુર કામદીનજએ "જ્ઞાનચંક" જેવી વીધા હુવરની ઉપયોગી ગ્રંથમાળા ઉપરાંત, બીજા અનેક સારાં ગૂજરાતી પુસ્તકો બહાર પાડવામાં સખાવતી સહાયતા આપી છે. મીંઠ બેઠનજએ "વિવિધજ્ઞાન ગ્રંથમાળા" પ્રગટ કરાવવાનું કામ મીંઠ રતનજ શેઠજાને સોંપ્યું છે. આ ગ્રંથ-માળા ગૂજરાતી સાહિત્યની એક સંગીત ગરજ સારશે એમાં તો કશો શક નથી, અને એવું એક અગત્યનું અને સાહસીક કાર્ય હાર પાડવા માટે મીંઠ રતનજ શેઠના જેવા એક ઉદ્યોગી અને ઉમંગી કલમકશ કરતાં વધુ લાયકાંત ધરાવવાનો કોઈ પણ લેખક દાવો કરશે નહિ. પોતાની સ્વભાષાના સાહિત્યની સેવા બજાવવાની મીંઠ શેઠજાની ખરા દિલની ખંત અને એકમાર્ગી ઉલટમાંથી લવીપ્યમાં હજી પણ વધુ સુંદર પંડીણાઓ ઉપજેલાં જોવાની હું આશા રાખું છું.

પે. બ. તારાપોરવાળા,

ફેબ્રુઆરી, ૧૪-૧૯૦૪.

ભૂમિકા.

શુન્નરાતી ભાષામાં એવા ઘણા શબ્દો છે જેમાંથી એક કરતાં વધુ સંખ્યાઓ અને પ્રકારો નીકળે છે. આ અમુક સંખ્યા તેના પ્રકારો સહિત સ્પષ્ટપણે બતાવનાર આ “સંજ્ઞા દર્શક કોશ” છે. આ કોશમાં તેવાં ૫૧૫ શબ્દ-વિષયોના સમુદાયનો છે. મરહુમ કવિશ્વર નર્મદાશંકરે આવેળ સુચત્તલચે સ્તુતિપાત્ર પ્રયાસ પોતાના “નર્મદકથા કોશ”ની પૂર્વણીમાં ગ્રંથના સેવકમાં “સંખ્યાત શબ્દાવળી” ના મથાળા નીચે કર્યો છે. પરંતુ તેમાં જ્યારે કવિશ્વરે ૧,૨૭૨ શબ્દોમાં સંજ્ઞા દર્શક માત્ર ૧૪૪ વિષયોને ઇતસાદ્ આપ્યો છે, ત્યારે આ કોશમાં ૧૨૦૦૦ શબ્દોમાં ૫૧૫ સંજ્ઞા દર્શક વિષયો સમાવ્યાં છે. ફક્ત આટલા ઉપરથી આ કોશના સંપ્રદક્તાના સમનો કંઈક વિચાર બહાલા વાંચકને આવશે.

ભાષાની શૈલી, માધુર્યતા, અર્થ અને ભેદથી વાકેફ થવા આવા કોશની વિશેષ જરૂર રહેછે; તેમાં પણ આપણી ભાષામાં એવા અનેક પુસ્તકો છે કે જેના રહસ્યને શુન્નરાતીના સારા જ્ઞાન વગર સુગમતાથી ન સમજી શકવા માટે તેવા પુસ્તકની ભાષાને શુદ્ધ અથવા ગહન શુન્નરાતી કહી અસાર ગણવાની ભૂલ હાલની શુદ્ધ વાંચક પ્રજામાંના કેટલાકો કરે છે. તેવાઓની આવા પુસ્તકોથી ખરેખર મુશકેલી ઓછી થાય તો નવાઈ નથી.

પ્રથમના કીર્તિમાન કવિઓ જેવાં મહા બુદ્ધિરાણી અને ઉંચી સ્મરણશક્તિ ધરાવનારા સાક્ષરો આજે ઝાઝા બાણાતા નથી, કે જેઓના હૈયે આખું પિંગળ કે અલંકાર શાસ્ત્ર કે સર્વ સંજ્ઞાઓ સંપૂર્ણપણે હોય. આથી હાલના કવિ પરિતોને પોતાના કાવ્ય લેખોને દીપાવવા અને રસમય કરવા તેમજ કાવ્ય લેખના સમયને સંજ્ઞામાં જળવવા માટે, તથા પ્રાચીન કાવ્યો સ્પેલથી સમજવા માટે આવા કોશ કરતાં કોઈ વધુ મદદગાર ન જણાશે.

દાખલા તરીકે મહર્ષિ શ્રી સુખદેવજી પ્રણીત અધ્યાત્મ પ્રકાશ લાખાંતરની ટીકા મહાશય શ્રી નૃસિંહ શર્મા પૂરી કરતાં તેમ કરવાનો સમય સંજ્ઞાઓમાં કેવી રીતે આપે છે તે જોઈએ.

“ગુણુ ભૂતો રસ ઈશમય, વિક્રમકી શુભ સાલ;
આશ્વિન શુક્લા પંચમી, રવિ દિન લિખો વિશાલ.
શ્રી કાશી સ્થળ ગંગ તટ, ગુહા યની આનંદ;
કર નિવાસ નરસિંહ બહાં, રટત નાથ સુખકંદ.”

અર્થ:—૩ ગુણુ, ૫ ભૂત, ૯ રસ, અને ૧ ઇશ, તેને ‘અંકાનાં વામનો ગતિ’ અંકોની ગણતરી ડાબી બાજુથી કરવી’ એટલે વિક્રમ સંવત ૧૯૫૩ના આશો શુધ્ધિ ૫ રવીવારને દિવસે આ વિશાલા નામની ટીકા, શ્રી કાશીપુરીમાં ગંગાજળનાં તટ ઉપર આવેલાં ‘આનંદ ગુહા’ નામનાં સ્થાનમાં નિવાસ કરી શ્રી નૃસિંહ શર્માએ, આનંદ સ્વરૂપ શ્રી નાથગુરુ’ રટણ કરતા સંપૂર્ણ કરી.

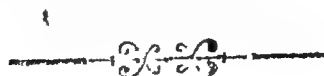
રસિક કવિ દયારામે પોતાના કાવ્યમાં ‘વસ્તુ વદ દીપિકા’ ના મથાળા નીચે આ કોશની મતલબ કાવ્યમાં રચી સાચવી છે. કવિ નર્મદાશંકરે ‘નર્મ કથા કોશ,’ નર્મ કોશ’ અને રસ અલંકારના પુસ્તકો એ, તેમજ કવિ હીરાચંદ કાનજીએ ‘કોશાવળી’ અને ‘પિંગળાદર્શ’ બનાવી તથા કવિ દલપતરામે રહેલ અને સસ્તું પિંગળ પ્રગટાવી ગુજરાતી ભાષામાં સાહિત્યના સંગીત પુસ્તકોનો એક અચ્છો ઉમેરો કર્યો છે. પણ આ ઉમેરો થવાના જમાનાને લાંબો સમય વિતી ગયો છે. તે પછી ભાગ્યે અડધો ડઝન આ પંક્તિના પુસ્તકો આજ સુધીમાં બાહાર પડ્યાં હોય. આમ થવાના કારણમાં ફેટલાકોનું કહેવું અને સમજવું છે કે સાહિત્યના રસનો જમાનો પણ તે આગલોજ હતો. હાલ તે સમય સમાનનાં ઉત્સાહ ગુજરાતી સાહિત્ય સંબંધી નથી; વગેરે કહી ગુર્જર ભાષાને દિન પર દિન વધુ ગરીબ થતી તેજા કહેછે. આપણે હાલ તે સંબંધી તકરાર કેરે મૂકી જણાવીશું કે, ભલે જોઈએ તેવી હાલત હાલમાં ગુર્જર ભાષાની હો, પણ તેમાં આ પુસ્તક સમાનના વિપથોવાળા લેખની એક ખરી ખૂટ હતી એમ આ કોશને જોઈ ગયા પછી વાંચક વિચારશે. આને અંગ્રેજી ભાષાને ખેડાયેલી અને ઉંચે દરજ્જે ચઢેલી વધેલી

તરીકે લેજે છે. છતાં એ એ ભાષાના પૂજારીઓ તેમ સમજી જ'પી
 બેઠાં નથી. તેઓએ અનેક વિષયોના કોશોના રચવા પછી હાલ
 છેલ્લે “ધી સેન્યરી સાયકલોપિડિયા ઑવ નેમ્ઝ” નામક એક
 મોટું પુસ્તક બહાર પાડ્યું છે. આ પુસ્તકમાં કૃત ભૂગોળ
 અને જગોળ, ઐતિહાસ અને પ્રાચીન પુરાણ, જીવન વૃત્તાંત અને
 નવલકથા સંબંધી સર્વ જાણીતા નામોનો સંગ્રહ તેપરના વિવે-
 ચન સહિત આપેલો છે. આપણી ભાષા આવાં પુસ્તકો મેળવે
 તે માટે હજી ઘણો સમય જોઈયે. કારણ અંગ્રેજી ભાષામાં એક
 સંપૂર્ણ “સાયકલોપિડિયા” બહાર પડે ઘણાં વર્ષો થઈ ગયા
 છે, ન્યારે આપણે કૃત હમણાજ તેવા ધોરણ પર
 “જ્ઞાનચક્ર” નામે ગ્રંથમાળા મેળવવાની હાલતમાં છીએ. તે
 માટે પણ આપણે ખરેખર તો તે સંબંધી સખી આસરે
 આપનાર તેના મૂળ યોગ્ય મરહુમ મીં અરદેસર સોરાળજી
 દસ્તુર કામદીન તથા તેમના બેટા મીં જોગનજી કામદીનનાજ
 ઉપધારી બિયે. જોઓએ આ ‘ચક્ર’ને ગતિ આપી, આ ‘સંજ્ઞા
 દર્શક કોશ’ પણ તેમનાજ હાથ અંતઃકરણના પરિણામમાં પ્રકાશ
 પામેલો એ શુભશાની સાહિત્ય ઉપર ઓછું આભારભર્યું નથી.
 ઉરદુ, ફારસી અને અરબી ભાષામાં આવા ઉપયોગી પુસ્તકો
 ઘણા છે, કારણ તેઓમાં સાહિત્ય ગ્રંથો આપણા કરતાં ઘણી
 વધુ છે. આપણે આશા રાખીશું કે “જ્ઞાનચક્ર” અને આ “કોશ”
 ની કંઈ કદર પ્રજા વર્ગ તરફથી થઈ તો, મીં શેકના આપણને
 આવા ઉપયોગી વધુ પુસ્તકો મેળવી આપ્યા કરશે; અને તેમ
 કરી ભાષાની ઉન્નતિમાં યોગદાન નક્કી હિસ્સો પૂરો પાડશે.

હાજી મહમ્મદ અલારખિયા શિવજી.

૨૮ નવંબર ૧૯૦૪.

ગેડર રોડ. ખંભાલા હીલ, મુંબઈ.

ખુલાસો.

આ અંથની પ્રસ્તાવના તથા ભૂમિકા લખવાનું મેં માહરા મિત્ર મી० પેસનનજી ખુરશેદજી તારાપોરવાલા તથા મી० હાજી મહમદ અલારખીયા શિવજી જેવા એક ગુજરાતી સાહિત્ય-નાં સામ્યના વખાણનારા લેખકોને સોંપી, તેમનીજ રસીક કલમથી તે અત્રે રજૂ કર્યા પછી હવે હું માહરા તરફથી એમાં વિશેષ ઉમેરવા જેવું કશું ધરાવતો નથી.

મહને “જ્ઞાનચક્ર” જેવા સર્વ જ્ઞાન સંબંધી અંથો લખવાની તક મળેલી હોવાથી, માહરા અલિયાસમાં દિનપ્રતિદિન કાંઈક વધારો થતો જાય છે, તેમ તેમ હું કાંઈક નવું, પ્રિય વાંચક વર્ગ સામે પુસ્તક આકારે ધરવાની આજે પાંચ વર્ષ થયાં મેહેનત કરું છું. તેમાં વાંચક પ્રજા તરફથી ઉદાર આશ્રય મળતો હોવાથી મહને કાંઈક નવું નવું લખી રજૂ કરવાની જાણાસા સાહજક થાય છે. તેજ ધોરણે હાલમાં આ અંથ લખવાનો પ્રથમ વિચાર સ્વર્ગવાસી કવિ નર્મદાશંકર કૃત “નર્મ કથા કોશ”ની છેવટમાં આપેલા “સાંખ્યાત શબ્દાવળી” નામે ભાગ વાંચતાં સુખ્યો હતો. તે પછી મળેલા અનેક સાધનોથી ભૂદા ભૂદા અંથોમાંથી જેટલું મહને મળી શક્યું તેટલું અત્રે રજૂ કરવા શક્તિવાન થયો છું. આ અંથમાં જે કાંઈ શબ્દોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે, તે માહરી તરફથી ઉપજવી કાઢેલું નથી; મેં તો માત્ર ભૂદા ભૂદા અંથોનું સંશોધન કરી અત્રે એકત્ર અનૂક્રમે ગોઠવી આપવાનીજ માત્ર કોશોસ કરી છે.

આ અંથમાં આપેલા શબ્દો તેનાં વર્ણન વિનાજ આપ્યા છે. (જેમકે રામ તો તે ત્રણ, એ ત્રણેનું ભૂદું ભૂદું વર્ણન); પણ જો તે દરેક શબ્દનું વર્ણન આપવા માગીએ તો આવાં ૧૦૦ અંથોમાં પણ તે પુરું ન થાય તેમ છે. તોય મહને હજી

આશા છે કે જો તક અને મદદ મળશે, તો, ‘પ્રાચીન અર્વાચીન હિંદુ ઇતિહાસિક કોશ’ લખી પ્રગટ કરવાની મહેનત કરીશ.

હિંદુ શાસ્ત્રીય ગ્રંથોનો આવો તો મહોટો સાગર છે કે, જેનો અંત દ્રષ્ટિ મર્યાદાથી પણ છેક દૂર-નહિ પોંડવી શકાય તેવો વિશાળ છે; તો તેવા એક મહાન સમુદ્રમાંથી માહુરી અલ્પ શક્તિ યુક્ત થોડાંક ગ્રંથોનાં આશ્રયથી જે મેં કાંઈ એમાં પ્રગટ કર્યું છે, તે અપૂર્ણ તો હશેજ. પણ પ્રથમ પ્રયાસ હોવાથી અપરવાંચ્ય વર્ગ સંતોષ મानी લેશે તો હું મારી મહેનતને ચરાગણેસો સમજીશ.

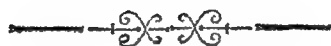
જ્ઞાનચક્ર જેવા સર્વ જ્ઞાન વિષયોની ગ્રંથમાળા વર્ષો થયાં શેઠ ખેનનજી અરહેસરે દસ્તુર કામદીનનાજ ઉદાર આશ્રયથી પ્રગટ થયા પછી, એમનાજ ઉદાર આશ્રયથી “વિવિધ જ્ઞાન ગ્રંથ માળા” લખી પ્રગટ કરવાનો મેં પ્રથમ ચત્ન કરી પેહેલો ગ્રંથ ‘ફેટાગ્રાફી’ નામે પ્રગટ કર્યો હતો, અને હાલમાં એજ માળાનો આ બીજો મહુકો રજૂ કરી, હવે પછી—‘પોશાખની રસમ અને તેનું’ શાસ્ત્ર, સાળુ, બટન, મીનબત્તી કિમતી રત્નોની બનાવટ, ઇતિહાસ-તરંગિણી વગેરે વિધાજ્ઞાનનાં ગ્રંથો જે લખેલાં છે તે જોગવાઈએ પ્રગટ કરવાનો ચત્ન કરીશ.

આ ગ્રંથમાં આપેલાં વિષયો નીચે દર્શાવેલી ટીપમાંના બદલા બદલા ગ્રંથોમાં પૃથક પૃથક છવાયેલાં છે:—

નર્મકથા કોશ, મહાજન મંડળ, સંગીત કળાધર, જ્ઞાન પ્રસારક મંડળીનાં ભાષણો, રાગભાગ, ભારતિય સામરાજ્યનાં ૧૨ ભાગો, અર્વાચીન ઇતિહાસિક કોશ. આર્ય ભીષેક, બાલબોધ, સ્વાધ્યાય, ન્યોતિપ પંચાંગ, સંજ્યાવાચક દુર્ગોધ શબ્દાર્ય, કેરળ-કોષ્ટીળ, રાગમાળા, રાજ્યનિતી, રામાયણ, ઝકમિણી સ્વયંવર, લઘુ યોગ વાસિષ્ઠ, લિંગ પુરાણ, લીલાવતી, વાચસ્પતિ મિથ, પાંડવ પ્રતાપ, પંચીકરણ, પિંગળ નાગ, પ્રતાપ રૂદ્ર, પ્રતાપપદી, પ્રેમસાગર, જોષદેવ શતક, બ્રહ્મપદ, બ્રહ્માંડ પુરાણ, તુલસી મહાત્મ્ય, દર્શન પ્રકાશ, દાસજોધ, દેવી ભાગવત, દેવી માહાત્મ્ય.

નારાયણભટ્ટી, ભાગવત, ચુર્ણિકા, નિધંટ પ્રકાશ, લિખ્મ પર્વ, છંદઃશાસ્ત્ર, નિર્ણયસિંધુ, ભૂગોળ પુરાણ. નિર્વાણસાર ગ્રંથ, મહાભારત, નિરંજન ગિતા, મંત્ર શાસ્ત્ર, ઇદ્રંતળ, તર્ક સંગ્રહ, તંત્ર શાસ્ત્ર, તાજકભૂષણ, પદાર્થવિજ્ઞાન, મનુસંહિતા, મિતાક્ષરી, મૂળસ્થંભ, મેદીન રતનાકર, અનંગરંગ, રાજતરંગિણી, અમરકેશ, અશ્વમેધ, આગમ નિગમ, આદિપર્વ, ઉડ્ડીશશાસ્ત્ર, કથાદત્તપત્ર, શિવનિબંધ, શૃંગાર શાસ્ત્ર, જ્ઞાનેશ્વરી. કાશીખંડ, કાશી મહાત્મ્ય, લંકા, કુમારસંભવ, કોકશાસ્ત્ર, ગદાધર ભાષ્ય, ગરૂડ પુરાણ, ગીતા, ચરણબ્યૂહ, સંખ્યા રત્નકેશ. સપ્તશતિ, સામુદ્રિકા, ચંડમહાત્મ્ય, જ્ઞાનચક્ર, વિદુરનીતિ, વૈદકગ્રંથ, વ્યાકરણ, શબ્દનિધંટ, શાકુન્તલ નાટક, સારંગધર, શિલ્પશાસ્ત્ર, સુભાષિત, સ્વરોદય, હેમચંદ્રકેશ, ચોરીયાસી આસન.

૨૦ ફે. શેઠના.

[૩]

૪ ત્રણ અગ્નિ.

૧૩ ,, અન્તપ્રકૃતિ.

૨૪ ,, અવસ્થા.

૬૩ ,, ઉપાય.

૬૫ ,, ઋણ.

૭૮ ,, ઠમ.

૯૧ ,, કાંડ.

૯૯ ,, કાલ (૧-૨.)

૧૦૫ ,, કુટ.

૧૨૨ ,, ગણ.

૧૨૮ ,, ગયા.

૧૩૦ ,, ગાયન પ્રકાર.

૧૩૩ ,, ગુણ.

૧૫૧ ,, ગ્રામ.

૧૭૧ ત્રણ તત્વ.

૧૮૧ ,, તાપ.

૧૮૮ ત્રી નેત્ર.

૧૮૯ ત્રીપદ.

૧૯૦ ત્રી વિક્રમ.

૧૯૧ ત્રી વેણી.

૧૯૨ ,, દર્શનો.

૨૦૯ ,, દારૂ.

૨૧૫ ,, દેવ.

૨૪૪ ,, નાડી (૧-૨)

૨૪૮ ,, નાયક.

૨૪૯ ,, નાયિકા (૧૨૩૪)

૨૫૩ ,, યંચક પ્રકાર.

૨૭૨ ત્રી પરિક્ષા.

૨૭૬ ,, પક્ષ.

૨૮૦ ,, પાતક.

૨૮૨ ,, પાત.

૨૯૦ ,, પુરૂષ.

૨૯૧ ,, પુરૂષાર્થ.

૩૦૩ ,, પ્રારબ્ધ.

૩૨૧ ત્રીભૂજ (૧-૨).

૩૨૬ ,, ભૂવન.

૩૨૭ ,, ભેદવિધી.

૩૩૪ ,, મંગલ.

૪૦૨ ,, રામ.

૪૧૩ ,, લિંગ.

૪૧૪ ,, લોક.

૪૧૫ ,, લોક.

૪૨૯ ,, વાયુ.

૪૩૯ ,, વિવાહ.

૪૪૩ ,, વિષ.

૪૫૨ ,, શકકર્તા.

[૪]

૧૨ ,, અંતઃકરણ.

૧૪ ,, અન્ન (૧-૨)

૨૦ ,, અર્થ.

૨૪ ,, અવસ્થા.

૪૫ ,, આત્મા.

૪૭ ,, આનંદ.

૫૨ ચાર-આશ્રમ.

૬૧ ,, ઉપવેદ.

૧૧૨	આર	કોશ.	૩૭૮	આર	યુગ.
૧૧૯	,,	ખાણ.	૪૨૦	,,	વ્યાસ.
૧૨૪	,,	ગતિ.	૪૨૩	,,	વર્ણ.
૧૨૫	,,	ગદા ચુદ્ધ.	૪૨૪	,,	વંશ.
૧૫૩	,,	ચંડ.	૪૨૬	,,	વાણી.
૧૫૬	,,	ચતુર્ભુજ.	૪૨૭	,,	વાઘપ્રકાર.
૧૫૭	,,	ચતુર્મુખ.	૪૩૬	,,	વીર.
૧૫૮	,,	ચાતુર્માસ્ય.	૪૪૦	,,	વિશ્રાંતી.
૧૬૯	,,	ચતીસીની ૧-૨	૪૪૪	,,	વિષ્ણુ.
૧૮૪	,,	તીર્થ.	૪૪૭	,,	વેદ.
૨૧૯	,,	દેદ.	૪૪૮	,,	વેદનાં ઉપાંગો.
૨૨૫	,,	ધામ.	૪૫૦	,,	વૃત્તિ.
૨૪૮	,,	નાયક (૧-૨)	૪૬૬	આર	શિશ્ય શંકરા.
૨૪૯	,,	નાયિકા (૧-૨)			આર્યનાં.
૨૫૭	,,	પંચતત્વ.	૪૬૭	,,	શન્ય.
૨૮૩	,,	પાપ.	૪૯૯	,,	સ્વર.
૨૮૧	,,	પુરુષાર્થ.	૫૦૪	,,	સાંપ્રદાય.
૨૯૯	,,	પ્રમાણ.	૫૦૯	,,	સંનાંગ.
૩૦૧	,,	મયમ.	૫૧૦	,,	સ્ત્રીવર્ગ.
૩૦૪	આર	પ્રીતિ સ્ત્રી પુરુષ	૫૧૨	,,	હસ્થ.
		વચ્ચેની.			
૩૦૮	,,	મુદ્ધિ.			[૫]
૩૧૩	,,	પ્રહારેના.	૪	પંચ	અગ્નિ.
૩૨૪	,,	જૂગિદા સ્ત્રી લીં.	૧૦	,,	અતિસાર.
૩૩૬	,,	ગતો ગાયનમાંના	૧૭	,,	અમૃત (૧-૨)
૩૪૭	,,	મહાયુગ.	૨૪	,,	અવસ્થા.
૩૫૯	,,	મુદ્ધિ.	૪૩	,,	આંગળીઓ,
૩૬૫	,,	મુદ્ધા.	૬૦	,,	ક્રિપાભાષ્ય.

૭૭	પંચ	કર.	૨૫૯	પંચ	પંચ રત્નગીતા.
૭૮	,,	કર્મ.	૨૬૦	,,	પંચરસ.
૭૯	,,	કર્મવર્ણ.	૨૬૧	,,	પંચાંગ.
૮૧	,,	કલ્પવૃક્ષ.	૨૬૨	,,	પંચાસ્ર.
૧૦૦	,,	કાવ્ય.	૨૬૩	,,	પંચાભજની.
૧૦૧	,,	કાળ.	૨૭૯	,,	પાંડવ.
૧૨૦	પંચ	ગંગા.	૨૮૦	,,	પાતક.
૧૨૬	,,	ગધ.	૨૮૬	,,	પિતર.
૧૨૯	,,	ગન્ય.	૨૯૭	,,	પ્રદક્ષિણા.
૧૪૧	,,	ગાડ (૧-૨)	૩૦૨	,,	પ્રાણ.
૧૭૩	,,	તત્વ.	૩૦૫	,,	બલા.
૧૭૪	,,	તત્ત્વવાર્ણ.	૩૦૬	,,	બાણ.
૧૭૮	,,	તત્ત્વધેર અને	૩૧૦	,,	બલ.
		સ્થાન.	૩૧૭	,,	ભાર સંખ્યા.
૧૭૯	,,	તન્માત્રા.	૩૧૮	,,	ભાવ.
૨૧૪	,,	દિક્ષા.	૩૨૨	,,	ભૂત.
૨૧૫	,,	દેવ.	૩૩૩	,,	મકાર.
૨૧૬	,,	દેવપાદક.	૩૪૪	,,	મહાપાપી.
૨૧૮	,,	દેવી.	૩૪૫	,,	મહાભૂત.
૨૧૯	,,	દેહ.	૩૪૬	,,	મહાયજ્ઞ.
૨૨૦	,,	દેવત.	૩૫૧	પંચ	માતા.
૨૨૧	,,	દ્રાવિડ (૧-૨)	૩૫૨	,,	માત્રા.
૨૨૪	,,	ધાન્ય.	૩૫૬	,,	માર્ગ.
૨૫૨	,,	પંચક.	૩૬૦	,,	મુખ. (૧-૨)
૨૫૪	,,	પંચકન્યા.	૩૬૬	,,	મુદ્રા (૧-૨-૩)
૨૫૫	,,	પંચક્રોશ.	૩૬૮	,,	મુદ્રા.
૨૫૬	,,	ક્રોશી.	૩૮૭	,,	રંગ.
૨૫૮	,,	પંચરત્ન.	૩૯૧	,,	રત્નગીતા.

૪૧૦	પંચ ભક્ષણ પુરાણ- માંના.
૪૧૧	„ „ વૈષ્ણોનાં
૪૧૬	„ લોહ.
૪૨૧	„ વ્યાસ.
૪૩૦	„ વાયુસ્થાન.
૪૪૫	„ વિષય.
૪૫૧	„ વૃત્તિ.
૪૫૩	„ શક્તિ.
૪૫૪	„ શર.
૫૧૫	„ જ્ઞાનેન્દ્રિયો.

[૬]

૫૭	૫૩ ઉપદર્શન.
૬૨	„ ઉપશાસ્ત્ર.
૬૩	છ ઉપાય.
૬૪	„ ઉર્મી (૧-૨)
૬૬	„ ઋતુ.
૭૦	„ ઋષિ.
૭૪	„ ઐશ્વર્ય.
૭૮	„ કર્મ (૧-૨)
૮૭	„ કારક.
૧૩૩	„ ગુણ.
૧૩૪	„ ગુણ ઐશ્વર્ય.
૧૩૫	„ ગુણ ગાનનાં.
૧૫૯	„ ચક્ર.
૧૯૨	„ દર્શનો.
૧૯૩	„ દર્શનકર્તા.

૨૩૦	છ નકાર ચિન્હ.
૨૪૯	„ નાયિકા.
૩૯૨	„ રસ.
૩૯૪	„ રાગ.
૩૯૯	„ રાગપત્ની.
૪૦૫	„ રિપુ.
૪૩૨	„ વિકાર.
૪૪૯	છ વેદાંગ.
૪૬૨	„ શાસ્ત્ર.
૪૬૩	„ શાસ્ત્રો (૬ પ્રકારનાં મતો.)
૪૬૪	„ શાસ્ત્ર વર્ગ.
૪૬૫	„ શાસ્ત્ર કર્તા.
૪૭૬	૫૩ ચરણ.
૪૭૭	૫૩ દળ.
૪૭૮	૫૩ ધિપ.
૪૭૯	૫૩ ભૂજ.
૪૮૦	૫૩ યોગ.
૪૮૧	૫૩ સ.
૪૮૨	૫૩ રિપુ.

[૭]

૬	સમ અગ્નિ જવાલા.
૯	„ અંત્યજ.
૧૧	„ અધિપ.
૧૫	„ અનલ.
૧૬	„ અપસરા.
૫૮	„ ઉપધાતુ.

૮૨ સપ્ત કલ્પાદિ.	૨૭૧ સપ્ત પર્વત.
૮૩ „ કલા.	૨૭૩ „ પદ્મદ્વિપના ભાગો
૯૧ „ કાંડ.	૨૭૪ „ „ પર્વતો.
૯૩ „ કામત્વ મૂર્ખ.	૨૭૫ „ „ નદીઓ.
૧૦૪ „ કીર્તી લક્ષણ.	૨૮૧ „ પાતાળ.
૧૦૭ „ કુલાચલ.	૨૮૯ „ પુરી.
૧૦૮ „ કુશદ્વિપ ભાગ.	૩૦૦ „ પ્રયાગ.
૧૦૯ „ પર્વતો.	૩૧૧ „ બ્રહ્મ પુત્ર.
૧૧૦ „ નદી.	૩૨૩ „ ભૂત.
૧૧૫ „ કૌત્યદ્વિપના ભાગો	૩૨૪ „ ભૂમિકા સ્ત્રીલક્ષણ
૧૧૬ „ „ પર્વતો.	૩૨૮ „ ભેદ સ્ત્રીજાતીનાં.
૧૧૭ „ „ નદીઓ.	૩૭૩ „ મૃતિકા.
૧૨૭ „ ગમક.	૩૭૭ „ યજ્ઞ.
૧૪૦ „ ગોત્ર.	૪૦૧ „ રાજ્યાંગો.
૧૬૦ „ ચક્ર અથવા રકઁધ	૪૧૪ „ લોક.
૧૬૧ „ ચક્ર દેહમાંના.	૪૩૧ „ વાર.
૧૬૨ „ ચિરંજીવ.	૪૫૬ „ શક દ્વિપ ભાગો
૧૮૦ „ ત્વચા.	૪૫૭ „ „ પર્વતો.
૧૮૨ „ તાલ.	૪૫૮ „ „ નદીઓ.
૧૯૫ „ દ્વિપ.	૪૫૯ „ શાદ્મ ભાગો
૧૯૬ „ દ્વીપ પિંડમાંના.	૪૬૦ „ „ પર્વતો.
૨૨૩ „ ધાતુ (૧—૨)	૪૬૧ „ „ નદીઓ.
૨૨૪ „ ધાન્ય.	૪૮૬ „ સપ્તક.
૨૨૬ „ ધૃતમાતૃકા.	૪૮૭ „ સપ્ત મુખી.
૨૩૧ „ નપુસક.	૪૮૮ „ સપ્તલોક.
૨૩૨ „ નરક.	૪૮૯ „ વિધી જ્ઞાન.
૨૬૬ „ પદાર્થ.	૪૯૦ „ શુંડા.
૨૬૭ „ પદાર્થ વિધા.	૪૯૧ „ સખા.

- ૪૯૩ સપ્ત સમુદ્ર.
 ૪૯૪ ,, સમુદ્ર પીંડ.
 ૪૯૬ ,, સ્મૃતિ ગમિન.
 ૫૦૦ ,, સ્વર.
 ૫૦૧ ,, સ્વર ભાવ.
 ૫૦૭ ,, સુપુત્રી અવસ્થા

[૮]

- ૭ અષ્ટ અંગયોગ.
 ૨૭ અષ્ટ દર્શન.
 ૨૮ અષ્ટ દળયક.
 ૨૯ અષ્ટ દળકમળ.
 ૩૦ અષ્ટ દિગ્ગજ.
 ૩૧ અષ્ટ નાયકા.
 ૩૨ અષ્ટ નાયિકા.
 ૩૩ અષ્ટ ધા પ્રકૃતિ.
 ૩૪ અષ્ટ પ્રધાન (૧-૨)
 ૩૫ અષ્ટ પ્રધાન દશરથના
 ૩૬ અષ્ટાંગ.
 ૩૭ અષ્ટાધિકાર.
 ૩૮ અષ્ટાંગ વૈધક.
 ૪૯ ,, આય.
 ૫૦ ,, આયુધ.
 ૧૦૧ ,, કાળ.
 ૧૨૨ ,, ગણ.
 ૧૨૩ ,, ગણેશ.
 ૧૨૬ અષ્ટ ગંધ (૧ થી
 ૩ મતે.
 ૧૩૨ ,, ગિરિ.

- ૧૬૪ અષ્ટ છાપ.
 ૧૬૫ ,, જંબુદ્વીપ ભેદ.
 ૧૬૪ ,, દવારપાળ વૈકું-
 ઠના.
 ૨૧૧ ,, દિક્ષપતિ.
 ૨૧૩ ,, દિશાશ્રદ્ધ.
 ૨૧૭ ,, દેવયોની.
 ૨૧૯ ,, દેહ.
 ૨૨૩ ,, ધાતુ.
 ૨૪૯ ,, નાયિકા (૧-૨)
 ૨૭૨ ,, પરીક્ષા.
 ૨૭૭ ,, પાકોલિકા.
 ૨૮૫ ,, પાશ.
 ૨૯૪ ,, પ્રકૃતિ (૧-૨)
 ૨૯૬ ,, પ્રતિમા ભગવા-
 નની.
 ૨૯૮ ,, પ્રધાન (૧-૨)
 ૩૧૮ ,, ભાવ.
 ૩૧૯ ,, ભાષા પદ્મવી.
 ૩૨૪ ,, ભૂમિકા સ્ત્રી લ-
 ક્ષણ.
 ૩૨૯ અષ્ટભેદ ઋગવેદનાં
 ૩૩૦ ,, ભૈરવ.
 ૩૩૧ ,, ભોગ.
 ૩૩૪ ,, મંગલ.
 ૩૩૮ ,, મધુમતી.
 ૩૪૯ ,, મહાસિદ્ધિ.
 ૩૫૩ ,, માતૃકા.
 ૩૫૫ ,, માયાભેદ

૩૬૩	અષ્ટ મૂર્તિશિવની.	૧૮૨	નવ તાલ.
૩૬૯	„ મુદ્રા જપનાં અં-	૨૩૪	નવ તારા.
	તની.	૨૩૫	નવ નાગ.
૩૮૩	„ યોગિની.	૨૩૬	નવ નાથ.
૩૮૫	„ યોગાંગ.	૨૩૭	નવ ભાર સુવર્ણ
૩૮૮	„ રંગ.	૨૩૮	નવ ભૂમ.
૩૯૮	„ રાગ ગાવાનાં વ-	૨૩૯	નવરસ ગાયન.
	ખત.	૨૪૦	નવરસ સ્થાયી.
૪૧૯	„ વ્યાકરણકર્તા.	૨૪૧	નવ લક્ષણો ક્ષત્રીનાં
૪૨૫	„ વસુ.	૨૪૩	„ નાગ.
૪૩૮	„ વિવાહ.	૨૪૫	„ નાડીપીંડી
૪૮૪	„ સ્થાયીભાવ.	૨૪૬	„ નાથ.
૫૦૩	„ સાત્ત્વિકભાવ.	૨૫૦	„ નારાયણ.
૫૦૬	„ સિદ્ધિ.	૨૫૧	„ નિધિ.
૫૦૮	અષ્ટ સુષ્ટિ.	૨૬૫	„ પંથ.
	[૯]	૨૮૭	„ પિતૃગ્રહ.
૫૧	નવ આવર્ત.	૩૦૮	„ બુદ્ધિ.
૧૧૮	„ ખંડ.	૩૧૬	„ ભક્તિ.
૧૪૨	„ ગોપ્ય.	૩૪૮	„ મહાવિષ્ણો.
૧૪૩	„ ગૌરી.	૩૫૦	„ મહાજ્ઞાની.
૧૪૪	„ ગૌરીનાં માતા	૩૫૫	„ મહાભેદ.
	પિતા.	૩૭૪	„ મેઘ.
૧૪૬	„ ગ્રહ.	૩૮૯	„ રત્ન.
૧૪૮	„ ગ્રહધાન્ય.	૩૯૩	„ રસ.
૧૪૯	„ ગ્રહરત્નો.	૪૩૪	„ વિદ્યા ભક્તિ.
૧૫૦	„ ગ્રહ શરીરમાંના.		[૧૦]
૧૫૪	„ ચંડિકા.	૫	દશ અગ્નિકળા.
		૨૨	„ અવતાર જયંતિ.

૨૩	દશ અવતાર જન્મ
	તિથિવાર.
૨૪	,, અવસ્થા.
૫૦	,, આયુષ્ય.
૧૪૫	,, અંશ.
૧૮૭	,, અંક સંખ્યા.
૧૮૮	દશ અંશ વેદનાં.
૧૮૯	દશ ધાત.
૨૦૦	દશ નામ.
૨૦૧	દશ પાદ.
૨૦૨	દશ ભૂજ.
૨૦૩	દશ મહાસિદ્ધી.
૨૦૪	દશ વિધ આક્ષણ.
૨૦૫	દશ હરા ગંગાની
	ઉત્પત્તિ.
૨૦૬	,, દળચક્ર.
૨૦૮	,, દાન.
૨૧૦	,, દિકપાલ.
૨૧૨	,, દિશા.
૨૯૫	,, પ્રમપતિ.
૩૧૫	,, આક્ષણગુણ.
૩૫૪	,, માનસપુત્ર.
૩૬૧	,, મુખદર્શી.
૪૦૭	દશ રૂપક.
૪૧૨	,, લક્ષણ આક્ષણનાં.

[૧૧]

૮	અગિયાર નિર્ધટ.
૪૧	,, અસૌહાર્ય.

૫૪	અગિયાર ઇંદ્રિયો.
૬૭	,, ઋક્ષ (૧-૨-૩-૪, મત મુજબ)
૬૮	,, ઋક્ષ આદિનાં.
૬૯	,, ઋક્ષદિશા.
૭૬	,, કરણ.
૪૦૬	,, રૂક્ષ.
૪૦૮	,, લગ્ન નક્ષત્ર.

[૧૨]

૧૯	દ્વાદશ અરણ્ય.
૪૪	,, આચાર્ય.
૪૬	,, આદિત્ય.
૮૫	,, કળા સૂર્યની
	(૧-૨).
૧૦૬	,, કુંડળી.
૧૩૭	,, ગુરુ કીચકનાં
૧૬૬	,, જ્યોતિર્લિંગ બેદ.
૧૮૫	અગિયાર તિલક મો-
	પીચંદનનાં
૨૦૬	,, દળચક્ર.
૨૯૨	,, પુત્ર વર્ગ.
૩૫૭	,, માસ.
૩૭૫	,, યમ.
૪૦૪	,, રાશિ.
૪૭૩	,, શૃંગાર વસ્થા.

[૧૩]

૧૮૭	ત્રયોદશ
-----	---------

૨૬૮ ત્રયો પરમ ભાગવત.

૩૮૧ ,, યોગ

[૧૪]

૯૬ ચૌદ કામિની.

૧૦૨ ,, કામરૂપ.

૧૩૧ ,, ગીતા.

૨૦૮ ,, દાન.

૩૧૨ ,, બ્રહ્મ.

૩૪૦ ,, મન્વાદિ.

૩૪૧ ,, મતુ.

૩૭૫ ચૌદ યમ.

૩૭૯ ,, યુગ.

૩૯૦ ,, રત્નો

૪૦૦ ,, રાજદોષ.

૪૧૪ ,, લોક.

૪૩૩ ,, વિદ્યા (૧-૨-૩)

[૧૫]

૧૮૩ પંદર તિથિ.

૨૬૫ ,, તિથીએ અભક્ષ
પદાર્થ.

૪૮૫ ,, સંધિ ભેદ.

[૧૬]

૫૬ સોલ ઉપચાર.

૮૬ ,, કળા અંદ્રની.

૯૪ ,, કામધેનુ.

૧૫૨ ,, ધરનામ.

૧૮૬ ,, તુળશી.

૨૨૮ સોલ ક્રુવતામ.

૨૬૬ ,, પદાર્થ.

૩૫૩ ,, માતૃકા.

૩૭૨ ,, સોળ મુદ્દર્ત.

૪૭૪ ,, શૃંગાર.

૫૦૨ ,, સંસ્કાર.

૫૧૩ ,, હાવ.

[૧૭]

૧૩૮ સત્તર શુર.

૧૭૫ ,, તત્વ.

[૧૮]

૪૨ અઢાર આખાડા.

૫૦ ,, આયુધ.

૫૯ ,, ઉપ પુરાણો(૧-૨).

૯૮ ,, કારખાના.

૧૬૭ ,, જ્યોતિષ કર્તા.

૧૭૦ ,, ટોપીવાલા.

૨૪૭ ,, નાથપંથ.

૨૭૦ ,, પર્વ ભારતના.

૨૮૮ ,, પુરાણો.

૩૧૪ ,, બ્રહ્મ હંલા.

૪૮૩ ,, સંખ્યા.

૪૯૫ ,, સમૃતિ.

૫૧૪ ,, હાવભાવ.

[૧૯]

૧૨૧ ,, ઝોગણીસ ગંગા

૩૩૭ ,, મદનનાં નામો.

[૨૦]

૭૫ વીસ કક્ર.

[૨૧]

૨૩૩ એકવીસ નરક

૩૩૪ „ મંગલ.

૩૬૨ „ મુર્છના.

૪૯૮ „ સ્વર્ગ.

[૨૨]

૭૧ બાવીસ ઋષિથી જાતી.

૪૭૫ „ શ્રુતિ.

[૨૩]

૨૧૫ તેવીસ દેવતા.

[૨૪]

૨ એવિસ અંક સંખ્યા.

૨૧ „ આવતાર.

૭૨ „ એકાદશી.

૧૩૩ „ ગુણ.

૧૩૯ „ ગુરુ દતાત્રેયનાં.

૧૭૬ „ તત્વ.

૨૨૯ „ ધમની.

૩૬૪ „ મૂર્તિ.

૩૭૦ „ સુદા.

[૨૫]

૨૫ પચીસ અવાજ.

૧૭૨ „ તત્વ.

૧૭૭ „ તત્વ.

[૨૭]

૨૪૨ સત્તાવિસ નક્ષત્રો.

૩૮૨ „ યોગ.

[૨૮]

૪૮ અઠાવિસ આનંદાદિયોગ

૨૩૩ „ અઠાવિસ નક્ર.

૪૨૨ „ વ્યાસ.

[૨૯]

૪૫૫ યોગણુત્રીસ શાસ્ત્રો.

[૩૦]

૮૦ ત્રીસ કલ્પ.

[૩૨]

૨૮૪ બત્રીસ પાર્વતીની સખા

૨૯૩ „ પુતળીઓ.

૪૦૯ „ લક્ષણ.

[૩૩]

૪૧૮ તેત્રીસ વ્યભિચાર.

[૩૬]

૮૪ છત્રીસ કલ્પપત્રીઓ.

૧૩૬ „ ગુણ મેલન

૨૭૮ „ પાખંડ.

૩૭૬ „ યાક્ષણી.

૩૮૦ „ યુગ.

૩૯૬ „ રાગણી.

૪૧૭ „ વ્યંજનો.

૪૨૮ „ વાચનજાતી.

[૪૧]	[૭૨]
૩-એકતાલીસ અંક શાફ	૮૯ બોહિંતેર કળા પુરુષની
[૪૩]	૯૦ „ કળાનાં છપ્પા.
૩૨૫ તેંતાળીસ ભૂમિનાનામે	[૭૮]
[૫૨]	૯૫ ઇદોતેર-કામ પતીનાં પુત્ર.
૩૯ બાવન અક્ષરછંદ.	[૮૪]
૪૦ „ અક્ષર વર્ણ.	૫૩ ચોરિયાસી-આસન.
૫૨ „ ખીર.	૪૮૬ „ ચોની (૧-૨, મતે)
૪૯૨ „ સ્વપ્ન અવસ્થા.	૫૦૫ „ સિદ્ધ.
[૫૪]	[૯૬]
૧૬૮ ચોપન જાગૃત અવસ્થા	૧ છણું અંક સંખ્યા પરિભાણ.
[૫૬]	૩૯૭ „ રાગણી.
૧૧૩ છપ્પન કોશ.	[૧૦૧]
૧૬૩ છપ્પન કરોડ વસુંધરા	૧૧૧ એકસોએક કુળ.
૩૨૦ ભાષા છપ્પની.	૧૧૪ „ „ કૌરવો.
[૬૦]	[૧૦૫]
૧૬૮ સાઠ જાગૃત અવસ્થા.	૪૪૧ } એકસોપાંચ વિંશોપકા.
૩૪૨ „ મલ્લપેચ.	૪૪૨ }
૪૯૭ „ સંવત્સર.	[૧૦૬]
[૬૨]	૧૦૩ એકસોછ-કીચકો.
૫૧૧ બાસેઠ સ્ત્રીનામ ગુણ.	[૧૦૮]
[૬૪]	૨૪૩ એકસોઆંઠ મહાદશા.
૮૭ ચોસઠકળા (૧-૨ બે મતે)	૩૫૮ „ માળાનાં પ્રમાણ.
૩૮૪ „ ચોગિની.	૪૦૩ „ રામાયણ.

અમિત, દશ અમિત, ગોલ, દશ ગોલ, પરમિત,
દશ પરમિત, અનંત, દશ અનંત. (અમળ સિદ્ધી.)

૨ અંક સંખ્યા—[૨૪] એક, દશ, સો, હજાર, અયુત,
લાખ, પ્રયુત, કરોડ, દશ કરોડ, અર્બુદ, દશ અર્બુદ,
ખર્વ, મહા ખર્વ, પદ્મ, મહા પદ્મ, ક્ષોણી, મહા
ક્ષોણી, શંખ, મહા શંખ, ક્ષિતી, મહા ક્ષિતી,
નિધિ, મહા નિધિ, કલ્પ, મહા કલ્પ, ધન, મહા
ધન, રૂપ, મહા રૂપ, વિસ્તાર, મહા વિસ્તાર,
ઓંકાર, મહા ઓંકાર, ઓંકારશક્તિ. (લીલાવતી)

૩ અંક સંજ્ઞા*—[૪૧] મહાન પંડીત આર્ય ભટે
(‘દાર્શનિક’ અગ્રજના કાવદા મુજબ) મૂળાક્ષરો માટે

* અંકવિગેરેની સંજ્ઞાઓ બતાવવા અથવા સંકેત વગેરે
સુચવવાની અનેક રીતો ઘણા દેશોમાં ચાલુ છે. દેશી કાવ્ય
અને શાસ્ત્રોમાં અંક સંજ્ઞા સૃષ્ટીના અનેક પદાર્થ અને વિષય
સંકેતથી લીધેલી છે. જેમકે:—નર્ક=૨૧; સ્વર્ગ=૨૧; વેદ=૪;
કળા=૬૪; વિદ્યા=૧૪; ચંદ્ર=૧; વીર=૫૨; મુની=૭ વગેરે.

જ્યારે તેમને કોઈ યુક્તિથી બતાવવાં હોય છે, ત્યારે
આ અંકોને ઉપર મુજબ સાંકેતિક શબ્દો વાપરે છે. આ
નિયમ જ્યોતિષ શાસ્ત્રમાં હિંદુ રીતે દાખલ કરેલી છે. રોમન
અંકમાં I=૧; C=૧૦૦; L=૫૦; X=૧૦; M=૧૦૦૦;
વગેરે અક્ષર સંજ્ઞા રાખેલી છે. તેને મળતી આરબીઓ પોતાના
મૂળાક્ષરોને ચોક્કસ અંકોની સંજ્ઞા આપેલી છે કે, જે
પદ્ધતિને ‘અગ્રજ’ કહે છે. આ હિસાબમાં દારસી મૂળાક્ષરોને
જૂદા-જૂદા વિભાગોમાં વહેંચી નાખ્યા છે અને દરેક અક્ષરની
કિંમત ગણિત સંખ્યા મુજબ આંકી છે.—જ્ઞાનચક્ર
પૃષ્ઠ ૬૬ પૃષ્ઠ ૬૫.

૭ અંગયોગ—(૮) યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણુયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન, સમાધિ.

(૮) પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન, સમાધિ, આસન, પ્રાણુયામ, પ્રતિહાર, સુપ્રતિહાર.

૮ અગિઆર નિધંટ—(૧૧) શુક્રાદિ, મદનવિનોદ, દ્રવ્યરત્નાકર, ચૂડામણી ત્, રાજનિધંટ, રૂઘવ-
દિપ, ગણનિધંટ અથવા મદનાદિ, સિદ્ધમંત્ર, રત્નાકર, ભાવપ્રકાશ, વૈધભૂપણ, પથ્યાપથ્ય.

૯ અત્યજ—(૭) રજક, ચર્મકર, નટ, બરડ, કોળી, મલેચ્છ, સિદ્ધ. (દર્શન પ્રકાશ)

૧૦ અતિસાર—(૫) આયા, જવરા, પિત્તા, કંકતા, શ્લે-
તમાતિસાર.

૧૧ અધિપ (૭)—ચૈત્ર શુદ્ધ ૧ નો વાર તે રાજ.

મેષાર્કનો વાર તે મંત્રો.

ધનસંક્રાંતિનો વાર તે પશ્ચાધાન્યાધિપતિ.

આર્દ્રાર્કનો વાર તે મેધેશ.

તુલાર્કનો વાર તે રસાધિપતિ.

કર્કાર્કનો વાર તે અગ્રધાન્યેશ.

મકરાર્કનો વાર તે નીરસાધિપ.

૧૨ અન્તઃકરણ—(૪) મન, બુદ્ધિ, ચિત્ર, અહંકાર.

૧૩ અન્ત પ્રકૃતિ—(૩) સ્વામી, આમાત્ય, સુહૃત.

૧૪ અન્ત—(૪) શુતક, પકવ, સિન્ધ, વિદ્ય. (શિવ
લીલામૃત).

૨૨ અવતાર જન્મંતી—(૧૦) ચૈત્ર શુ. ૩ પ્રા. મત્સ્ય જન્મંતી. વૈશાખ શુ. ૧૫ સાંહાજે કૂર્મજન્મંતી. ભાદ્રપદ શુ. ૩ પ્રારંભે વરાહ જન્મંતી. વૈશાખ શુ. ૧૪ સાંહાજે નરસિંહ જન્મંતી. ભાદ્રપદ શુ. ૧૨ મધ્યાને વામન જન્મંતી. વૈશાખ શુ. ૩ મધ્યાને પરશુરામ જન્મંતી. ચૈત્ર શુ. ૯ મધ્યાને રામ જન્મંતી. શ્રાવણ શુ. ૬ મધ્ય રાત્રે કૃષ્ણજન્મંતી. આશ્વિન શુ. ૧૨ સાંહાજે બૌદ્ધજન્મંતી. શ્રાવણ શુ. ૬ સાંહાજે કલકી જન્મંતી. (ધર્મ સિંધુ.)

૨૩ અવતાર જન્મ તિથિવાર—(૧૦)

મત્સ્ય અવતાર—ચૈત્ર શુ. ૩, રવિવારે, રેવતી નક્ષત્ર, વિષ્ણુયોગ, ૧૨ ઘડી દિવસે, કૃતયુગમાં, શંખાસુર વધ કરવા થયો.

કૂર્માવતાર—વૈશાખ શુ. ૧૫ સોમવાર, રોહિણી નક્ષત્ર, સાધ્યયોગ, ૪ ઘડી દિવસે, કૃતયુગમાં, પ્રભવ સંવત્સરમાં, પૃથ્વી ઉત્થાપી રાખવા થયો.

વરાહ અવતાર—ભાદ્રપદ શુ. ૩ રવિવાર, અશ્વિની નક્ષત્ર, સાધ્યયોગ, અપરાત્રે દિવસે, કૃતયુગમાં, શુકલ સંવત્સરમાં દિરણ્યાક્ષ વધ માટે થયો.

નરસિંહ અવતાર—વૈશાખ શુ. ૧૪, શનિવાર, સ્વાતી નક્ષત્ર, શુભ યોગ, સાંહાજે, ૩૦ ઘડી દિવસે, કૃતયુગમાં દિરણ્યકશિપને મારવા થયો.

વામન અવતાર—ભાદ્રપદ શુ. ૧૨, મંગળવારે, અવળ નક્ષત્રે, ધૃતિયોગ, ૧૫ ઘડી દિવસે, ત્રેતાયુગમાં, બળીને પાતાળમાં ધાંપવા.

૨૧ અવતાર—(૨૪) (ભગવાનનાં અવતારો)

૧ નારાયણ-તપસ્યા માટે	૧૪ મત્સ્ય-શંખાસૂત્રે
૨ શૌનક-બ્રહ્મચર્ય ,,	મારવા માટે,
૩ નારદ-પંચરાત્ર ગ્રંથ ,,	૧૫ કૂર્મ-મંદરાચળ
૪ રાયાંભુ-યુગાદિ સૃષ્ટિ માટે	પકડવા
૫ વારાહ-હિરણ્યાક્ષ-વધ માટે	૧૬ વામન-બળીને
૬ કપિલમુનિ-માતાને સંખ્યાયોગ કહેવા માટે	છળવા
૭ દત્તાત્રેય-ચોવીસ ગુરુ માટે	૧૭ ધન્વંતરી-દેવતા-ઓનો વેધ
૮ ક્રષ્ણભદ્ર-પરમહંસ માર્ગ માટે	૧૮ મોહિની-અમૃત વેહેંચવા. ૨-સુદેહા પસંદ વધ માટે
૯ હંસાવભાર-બ્રહ્માને ઉપદેશ માટે	૧૯ પરશુરામ-પૃથ્વી નીક્ષત્રી કરવા
૧૦ હયગ્રીવ-હયમુખ રાક્ષસ માટે	૨૦ શ્રી રામચંદ્ર-રાવણ વધ માટે
૧૧ પૃથુરામ-પૃથ્વી પાત્રન માટે	૨૧ શ્રી કૃષ્ણ-લીલા કરવા તથા કંસ વધ માટે
૧૨ દ્રુવ-અગ્નિસ્થાન	૨૨ બૌદ્ધ-મૌન્ય રૂપ
૧૩ નરસિંહ-હિરણ્ય-કુસ્યપ વધ માટે	૨૩ કલંકી-યવનોને મારવા થકી ઉત્પન્ન થશે.
	૨૪ વ્યાસ-વેદ માટે (ભાગવત)

મંડળ જેવો, એનાથી સંકલ્પ વિકલ્પ મટેછે. તાળનાદ-અખંડ ધ્વનીથી વાગ્યા સિદ્ધ થાયછે. સુસ્વાર-એનો અવાજ પાવા, મોહારી પ્રમાણે ભવિષ, વર્તમાન જણાયછે. ગર્જના અવાજ-એનો અવાજ ગર્જના જેવો, આથી નજર દૂરની ખતેછે. શંખ-અવાજ-એનાથી ૧૪ વિદ્યા આવેછે. ઘોષનાદ-એ વેદધોષ પ્રમાણે સર્વનાં અંતર ઉશકેરેછે. ભેરીનાદ-એનાથી સર્વ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. મેઘ-નાદ-એનાથી મનમાં ચિતેલું સિદ્ધ થાયછે.

૨૬ અશ્વનિકુમાર—(૨) સ્વર્ગનાં બે વૈધ.

૨૭ અષ્ટદર્શન—(૮) ગુરુ, ભાગ્યવાન, દાતા, કામધેનુ, આયનો, પ્રભુ, સૂર્ય, ઇશ્વર. (પાંડવ પ્રતાપ.)

૨૮ અષ્ટદળ ચક્ર=મણિપુર ચક્ર (૮)

પૂર્વ દળમાં, શ્વેતવર્ણ-ધૈર્ય-ઔદાર્ય-પુણ્ય.

અગ્નિદળમાં, રક્તવર્ણ-આળસ-ઉદ્વેગ.

દક્ષિણદળમાં, કાળોવર્ણ-ક્રોધ-દ્વેષ-દુષ્ટવાસનાં.

નૈઋત્યદળમાં, નીળવર્ણ-વિત્ત-સ્ત્રી-પુત્ર-મોહ.

પશ્ચિમદળમાં, કપિલવર્ણ-આનંદમય.

વાયવ્યદળમાં, શ્યામવર્ણ-તીર્થયાત્રા-સાધુસંગતિ.

ઉત્તરદળમાં, પીતવર્ણ-અષ્ટભોગ.

ઇશાન્યદળમાં, ગૌરવર્ણ-શાંતિ-દયા-ક્ષમા.

૨૯ અષ્ટદળક્રમળ—(૮) નાભિસ્થાને અથવા મણિ-

પૂરચક્રમાં (હૃદયોગ મુજબ) એ આઠ પાંકળીનું શ્વેતવર્ણ ક્રમળછે, તેમાં શ્યામ સુંદર ચતુર્ભૂજ વિષ્ણુ લક્ષ્મી સાથેછે. ત્યાં રાતો દિવસ ૬૦૦૦ જપ થાયછે,

પરશુરામ—વૈશાખ શુબ ૩, શનિવાર, રોહિણી નક્ષત્ર, ૧૧ ઘડી રાત્રે ત્રેતાયુગમાં પ્રમાથી સંવત્સરે, સહસ્ત્રર્જુનના વધ થકી.

શ્રી રામ અવતાર—ચૈત્ર શુબ ૯, ચંદ્રવાર, પુનર્વસુ નક્ષત્ર, શુક્લયોગ, ૧૫ ઘડી દિવસે જર બપોરે, ત્રેતાયુગમાં, તારણ સંવત્સરમાં, રાવણને મારવા.

કૃષ્ણ અવતાર—આશ્વિન વૃ ૮, બુધવારે, રોહિણી નક્ષત્ર, વજ્ર યોગ, રાત્રે ૪૫ ઘડી, દ્વાપર યુગમાં વિરોધી સંવત્સરમાં, કંસના વધ માટે થયો.

બૌદ્ધ અવતાર—આશ્વિન શુબ ૧૦, રવિવાર, વિશાખા નક્ષત્ર, શુક્લયોગ, સાંહાંજે કલીયુગમાં ખર સંવત્સરમાં થયો.

કલ્પકિ અવતાર—આવળ શુબ ૬, શનિવારે, પૂર્વા પાદા નક્ષત્ર, સિદ્ધિયોગ, ૩ ઘડી રાત્રે, કલ્પયુગમાં દુર્મુખ સંવત્સરમાં થશે.

૨૪ અવસ્થા—(૨) પૂર્વા, ઉત્તર.

(૩) બાહ્યા, તાર્કય, વર્ધકયોગસ્થા. (૪) ગૌરી, રોહિણી, કન્યા, રજસ્વલા. (૫) જગૃત્, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ, તુરીયા, ઉન્મત્તી. (૧૦) અભિલાશા, સ્મૃતિ, શુભ, કથન, ચિંતા, જડતા, ઉદ્વેગ, પ્રલાય, વ્યાધિ, ઉન્માદ, નિધન.

૨૫ અવાજના શુભ—(૨૫) ચિનચિનીનો અવાજ—શાંતિ આપી મનસ્થિર કરેછે. શિંગનો અવાજ—એકાગ્રતાપની કવિત્વશક્તિ આવેછે. તાંતીનાદ—એ સારંગી સાર-

૩૮ અષ્ટાંગ વૈધક—(૮) દ્રવ્યાભિધાન, ગદ નિશ્ચય, કાયસૌખ્ય, શલ્યાદિ, ભૂત નિગ્રહ, ત્રિપ નિગ્રહ, બાલ વૈધક, રસાયન.

૩૯ અક્ષર રંગ—(પર) અ આદિ ૧૬ સ્વર અને શ, પ, સ, હ, ળ, ક્ષ, પ, ફ, બ, લ, મ, એ ગૌર વર્ણ.

ક, ખ, ગ, ઘ, ઙ, ચ, છ, જ, ઝ, ઞ, ટ, ઠ, ડ, ઢ, ણ, ત, ય, દ, ધ, ન, —એ કૃષ્ણવર્ણ.

જેઠા અક્ષરો મિશ્ર રંગનાં.

૪૦ અક્ષર વર્ણ—(પર) ૨૧ સ્વર વ્યંજન એટલે અ-આ ઇયાદી અને ક, ખ, ગ, ઘ, ઙ, એ વિપ્ર વર્ણ.
૧૦-ચ છ જ ઝ ઞ ટ ઠ ડ ઢ ણ-એ ક્ષત્રિય વર્ણ.
૧૦-ત થ દ ધ ન પ ફ બ લ મ-એ વૈશ્ય વર્ણ.
૧૧-ય, ર, લ વ શ પ સ હ ળ ક્ષ જ-એ શૂદ્ર વર્ણ.

૪૧ અક્ષૌહિણી અગિઆર—(૧૧) અગિઆર અક્ષૌહિણી કૌરવોનું લશકર હતું તેમાં ૧ અક્ષૌહિણીનું પ્રમાણુ:—૧ હત્તી ૧ રથ ૩ ઘોડા, પાંચ પાયદળ મળી ૧ પત્તી, ૩ પત્તી મળી ૧ સેનામુખ, ૩ સેનામુખ મળી ૧ ગુહમ, ૩ ગુહમ મળી ૧ ગણ, ૩ ગણ મળી ૧ વાહિની, ૩ વાહિની મળી ૧ પૃતના, ૩ પૃતના મળી ૧ ચમૂ, ૩ ચમૂ મળી ૧ અનીકિની, ૧૦ અનીકિની મળી ૧ અક્ષૌહિણી. (અમર,)

-(૨) ખીચ અક્ષૌહિણીનું પ્રમાણુ:—

દશ લક્ષ દંતી ત્રિગુણ રથાનાં ॥
શત કોટી વાચ નવ કોટી યોદ્ધા ॥

૩૦ અષ્ટદિગ્ગજ—(૮) ઐરાવત, પુંડરિક, વ્રામન, કુમુદ, અંજન, સાર્વભૌમ, સુપ્રતિક, પુષ્પદંત.

૩૧ અષ્ટનાયકા—(૮) પંડિતામ્યા, અભિસારિકા, ઉત્કંઠા, ખાધીનપતિકા, યોગિની, કલહાંતરિતા, વિપ્રગલ્બા, વાસવસજ્જકા. (શ્રૃંગાર શાસ્ત્ર.)

૩૨ અષ્ટનાયિકા—(૮) રમા, ભગવતી, રૂકમિણી, સત્ય-ભામા, દેવી, ધરણી, અષ્ટમાસિક્ષિ, ઐશ્વર્ય.

૩૩ અષ્ટધાત્રકૃતિ—(૮) ભૂમિ, આપ, અનિલ, આકાશ, મન, બુદ્ધિ, અહંકાર. (ગીતા.)

(૮) સ્વામી, આમાત્ય, સુલૈત, કોશ, રાષ્ટ્ર, દુર્ગ, બલ, પ્રભ.

૩૪ અષ્ટપ્રધાન—(૮) પેશવા, મુંજુમદાર, સુરનિસ, વાકતીસ, સરનૌબત, ડળીર, ન્યાયાધીશ, ન્યાયશાસ્ત્રી. ર-પ્રધાન, સચિવ, મંત્રી, આમાત્ય, સુમંત, ન્યાયાધીશ, સેનાપતિ, પંડિતરાય.

૩૫ અષ્ટ પ્રધાન દશરથનાં—(૮) રામવર્ધન, સિદ્ધાર્થી, વૃષ્ણિ, વિજય, જયવંત, ધર્મપાળ, સુમંત, અશોક. (૩૦ ૩૦)

૩૬ અષ્ટાંગ—(૮) શિર, વક્ત્ર, રૂઘવ, ઉર, જનંધ, બાહુ, ઉર, પાદાંગુલી.

૩૭ અષ્ટાધિકાર—(૮) જલાધિકાર = કાળાપાની, પટેલી, સ્થળાધિકાર = દેશમુખી, ગ્રામાધિકાર = મહાજનકી, કુલલેખન = કુલકર્ણી, પ્રજ્ઞાસન = વસ્તુત્વ, દંડ વિનિયોગ = ધર્માધિકાર, પૌરોહીત્ય = ઉપાધ્યા, જ્યોતિષી.

૨--વિવસ્થાન, અર્યમા, પૂષા, ત્વષ્ટા, સવિતા,
ભગ, ધાતા, વિધાતા, વરુણ, મિત્ર, શુક્ર, ઉરુક્રમ,
(ભાગવત.)

૩--મિત્ર, રવિ, સૂર્ય, ખગ, ભાતુ, પૂષા, હિર-
ણ્ય ગર્ભ, મરીચિ, આદિત્ય, સવિતા, અર્ક, ભારકર.

૪૭ આનંદ—[૪] નિપયાનંદ, વિદ્યાનંદ, આત્માનંદ,
પ્રહ્લાનંદ.

૪૮ આનંદાદિયોગ—[૨૮] આનંદયોગ, કાળદંડયોગ,
ધૂમ્રયોગ, પ્રગ્નપતી, સામ્યયોગ, દ્વાક્ષયોગ, ક્વ-
લયોગ, શ્રીવસ્ત્રયોગ, વજ્રયોગ, મુદ્રલયોગ, છત્રયોગ,
મેત્રયોગ, માંનસયોગ, ગ્રહાખ્યયોગ, લંબકયોગ,
ઉત્પાતયોગ, મૃત્યુયોગ, કાલ્યાણ્યયોગ, સિદ્ધિયોગ,
શુભયોગ, અમૃતયોગ, મુસલયોગ, ગદાયોગ, મા-
તંગયોગ, રાક્ષસયોગ, ચરયોગ, સિંચરયોગ, પ્રવર્ધ-
માનયોગ. (જયોતિષ)

૪૯ આય—[૮] દેવજ, સિંદ, ત્રપત્ર, ગજ, ધૂમ્ર, સ્થાન,
ખર, દ્વાંક્ષ, (સંક્રમણ.) (સિદ્ધપશા.)

૫૦ આયુધ—[૪] મુક્ત = ચક્રાદિ. અમુક્ત = ખડગાદિ.
મુક્તામુક્ત = પાશનોગરાદિ. અંત્રમુક્ત = શરણો-
ત્તકાદિ.

[૩] આયુધ વિગતનાં [૪] શંખ, ગદા, ગદા,
પદ્મ.

[૨] આયુધદેવીનાં [૮]—ગાણી, મુસળ, શુળ,
ચર, શંખ, પટો, માંચુલ, કાર્મુક. (સિદ્ધપશા.)

પદાતી સંખ્યા શત્ત્રિંશ કોહો
ક્ષૌણી પ્રમાણેક ચિતંમુનોદ્રેઃ ॥૨૧॥

૧૦૦૦૦૦૦	દંતી=હાથી.
૩૦૦૦૦૦૦	રથી.
૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦	વાણ.
૯૦૦૦૦૦૦૦૦	ચોહા.
૩૬૦૦૦૦૦૦૦૦	પદાતી.

૪૨ આખાડા—(૧૮) અધોરી, અરણ્ય, અવધૂત, આનંદ, આશ્રમ, ઇંદ્ર ઉદાસી, કાનકાડા, કામમેલ, ગોદડ, ગોરખપંચી, નંગાગિરી, નિરંજની, નિર્વાની, પુરી, ભારતી, રાઉન, બન, સરભંગી.

૪૩ આંગળીઓ—(૫) અંગુષ્ઠ, તર્જની, મધ્યમા, અનામીકા, કનિકા.

૪૪ આચાર્ય—(૧૨) નાથપંથનાં:—નાટકેશ્વર, ભૈરવ, સંતનાથ, જલધર, વાઘોડી, કલકનાથ, અધોરી, મહિંદ્રનાથ, ધાડાચુઢી, સુરવણ, મહેંદ્રનાથ, જોગનાથ, (દર્શન પ્રકાશ.)

૪૫ આત્મા—(૧) જગદાત્મા.

(૪) જીવાત્મા= પિંડ વ્યાપક જે અહ્યાંશ તે.

શિવાત્મા= અહ્યાંડમાં વ્યાપક જે અહ્યાંશ તે.

પરમાત્મા= અહ્યાંડ બાહ્ય જે વ્યાપક અહ્યાંશ તે.

નિર્મળ આત્મા=ઉપાધી, જૂદો જે પરમાત્મા તે

૪૬ આદિત્ય—(૧૨) શુક્ર, વિષ્ણુ, અર્યમા, ધાતા, ત્વષ્ટા, પૂષા, વિશ્વાવસુ, મિત્ર, વરુણ, અંશુભગ, અતિ તેજ (સૂર્ય પંચાવળી.)

૨--વિચરવાન, અર્થમા, પૂણા, ત્વષ્ટા, સવિતા,
ભગ, ધાતા, વિધાતા, વરુણ, મિત્ર, શુક, ઉરુકમ,
(ભાગવત.)

૩--મિત્ર, રવિ, મૂર્ધ, ખગ, ભાતુ, પૂણા, હિરન-
યગર્ભ, મરીચિ, આદિત્ય, સવિતા, અર્ક, ભારકર.

૪૭ આનંદ—[૪] વિષયનંદ, વિદ્યાનંદ, આત્માનંદ,
અભ્યાસનંદ.

૪૮ આનંદાદિયોગ—[૨૮] આનંદયોગ, કાળદંડયોગ,
ધુમ્રયોગ, પ્રજ્વલપતી, સામ્યયોગ, દ્વાદશયોગ, ૬૪-
જયયોગ, શ્રીયમ્નયોગ, વજ્રયોગ, મુદ્રલયોગ, છત્રયોગ,
મેત્રયોગ, માંનસયોગ, અભ્યાસ્યયોગ, લંબકયોગ,
ઉત્પાતયોગ, શૃત્યયોગ, કાથાપ્યયોગ, સિદ્ધિયોગ,
શુભયોગ, અમૃતયોગ, મુસત્રયોગ, ગદાયોગ, મા-
તંગયોગ, રાક્ષસયોગ, ચરયોગ, રિચરયોગ, પ્રવર્ધ-
માનયોગ. (નયોતિ.)

૪૯ આય —[૮] પંચ, સિંદ, વપમ, ગજ, ધૂમ, શ્વાન,
ખગ, દ્વાદશ, (=કાગડા.) (શિશ્વશાખ.)

૫૦ આયુધ—[૪] મુક્ત = અપ્રાદિ. અમુક્ત = ખડ્ગાદિ.
મુક્તામુક્ત = પામલોગરાદિ. અનમુક્ત = શરણ-
લક્ષાદિ.

[૩] આયુધ (વિખણનાં) [૪] શંખ, ગદા, ગદા,
પદ્મ.

[૩] આયુધદેવીનાં [૮]—ગાળુ, મુસળ, શૂળ,
ચક્ર, શંખ, પટો, લંબીલ, કાર્તુક. (સંજ્ઞાસાની.)

[૩] આયુધદેવીનાં [૧૦]—ખડ્ગ, બાણ, ગદા, શલ, શંખ, ચક્ર, ભુશુડી, પરિધ, કાર્મુક, રૂધિર-પાત્ર, (સપ્તશતિ.)

આ દેવી માહા કાલી ત્રિજ્યુતાં દેહમાંથી ઉત્પન્ન થઇ, એ મધુકૈટભનો નાશ કરનારી. એની આરાધનાથી સર્વ જગ વશ થાયછે.

(૪) આયુધદેવીનાં [૧૮]—અક્ષમાલ, કમલ, બાણ, અસિ, કુન્નિક, ગદા, ચક્ર, ત્રિશૂલ, પરશુ, શંખ, ધટો, પાશ, શક્તિ, દંડ, ચર્મ, ચાંપ, પાનપાત્ર, કમંડલ (દેવી માહાત્મ.)

(૫) બીજા મત મુજબ—જમણા હાથમાં પરશુ, ત્રિશૂલ, ચક્ર, ગદા, વજ્ર, તલવાર, બાણ, કમલ, રૂદ્રાક્ષ.

ડાહ્યા હાથમાં—શંખ, ધટો, પાશ, શક્તિ, દંડ, હાત્ર, ચાંપ પાનપાત્ર, કમંડલ.

પૂર આવર્ત—(૯) કુશાવર્ત, ઇલાવર્ત, પ્રહ્લાવર્ત, મલયાવર્ત, કેતુવર્ત, ભદ્રસેનવર્ત, ઈંદ્રસપ્તકવર્ત, વિદર્ભવર્ત, કિકટવર્ત.

પૂર આશ્રમ—(૪) પ્રલયર્થ, અહરથ, વાનપ્રસ્થ, સન્યાસ.

પર આસન—(૮૪)

સિધ્ધાસન

પદ્માસન

દ્વાસન

વીરાસન

પૂવન મુક્તાસન

ધીરાસન

દૃઢ પાઠ મુક્તાસન

વામ-દક્ષિણ શ્વાસગમનાસન

પશ્ચિમતાન

વાતાયનાસન

મયૂરાસન	નિઃશ્વાસાસન
મત્સ્યે દ્રાસન (૧૩=૧૪)	અર્ધ કૂર્માસન
અર્ધપદ્માસન	ગરુડાસન
કુકુટાસન	સિંહાસન, તથા વ્યામાસન
ગોરક્ષાસન	ત્રિકોણાસન
ઉર્ધ્વપદ્માસન	પ્રાર્થનાસન
અર્ધ પાં પૂર્ણ પાં	અંગુષ્ઠાસન
દક્ષિણાસન	ઉત્કટાસન
શયાસન	વામ અંગુષ્ઠાસન
મકરાસન	જ્યેષ્ઠિકાસન
વામ ૬૦ પાદાસન	ખંજનાસન
નયનુપાસન	સમાનાસન
રિધાસન	હસ્તબુદ્ધાસન
વૃક્ષાસન	ત્રિસંધ્યાસન
અર્ધવૃક્ષાસન	કુર્માસન
અક્ષાસન	ગર્ભાસન
તાડાસન	વૃક્ષાસન અને તેના અર્ધાં
દક્ષિણ પાદ શિરાસન	તર બેદ (૩)
દિવપાદ શિરાસન	દિવપાદપાર્શ્વાસન
૬૦ વામ અતુર્યાંશ પાદાસન	કંદપિડનાસન
ઉર્ધ્વનયનુપાસન	પ્રાચીનાસન
વામ ૬૦ શિદ્ધયાગન	ઉપધાનાયન
સ્વસ્તિકાસન	ઉર્ધ્વસંયુક્ત પાં
સ્થિતવિવેકાસન	ઉર્ધ્વશયાસન
વિચિત્રવિવેકાસન	દ્વિમાસન
દક્ષિણ વામ તંદ્રાસન	શુન્ભગારાસન
અર્ધ તંદ્રાસન	કિતાનકુર્માસન

ઉત્કટાસન	પુર્ણપાદ ત્રિકોણાસન
અપાનાસન	વામ. દક્ષિણભૂજાસન
યોન્યાસન	વામ-૬૦ હસ્તભયંકરાસન
મંદુકાસન	વામ-૬૦ અર્ધપાદાસન
પર્વતાસન	વામ-૬૦ હસ્તભૂજાસન
શલભાસન	વામ-૬૦ વક્રાસન
કોકિલાસન	વામ-૬૦ જાનવાસન
ઉદ્દેસન	વામ-૬૦ શાખાસન
ભુજંગાસન	વામ-૬૦ પાંચ અપાન-
પ્રાણાસન	ગમનાસન.
કામુકાસન	વામ હસ્ત ચતુરોકાણાસન
અર્થાભેદનાસન	આનંદ મંદીરાસન
પવનાસન	સર્વાંગાસન
દક્ષિણપાદ+વામ પાંચ	મત્સ્યાસન

૫૪ ઇન્દ્રિયો—(૧૧) વાદ્, હસ્ત, પાદ, ગુદ, ઉપસ્થ, એ પાંચ. કર્મેન્દ્રિય=ત્વક, ચક્ષુ, શ્રોત્ર, રસના, ઘ્રાણ, એ પાંચ. જ્ઞાનેન્દ્રિય અને મન.

(૨) તેનાં દેવતા સાથે (૧૫) અંતઃકરણ=આદિપ્રજા-પતિ, બુદ્ધિ=શેષનારાયણ, મન=બ્રહ્મા. ચિત્ત=વિષ્ણુ. અહંકાર=રૂદ્ર. શ્રોત્ર=ચંદ્ર; નેત્ર=સૂર્ય; રસના=વરુણ; ઘ્રાણ=વાયુ; ત્વચા=અશ્વિનીદેવ. વાચા=વૈશ્વાનર; પાણી=ઇશ્વર; પાદ=ત્રિવિક્રમ; ઉપસ્થ=પ્રજાપતિ; અધારી=નૈરઋત્ય (દર્શનપ્રકાશ.)

૫૫ ઉચ્ચેઃશ્રવા—(૧) સૂર્યનાં રથનો ઘોડો.

૫૬ ઉપચાર—(૧૬) આવાહત, આસન, પાદ, અર્ધ, આચમન, સ્નાન, વસ્ત્ર, યજ્ઞોપવિત, ગંધ પુષ્પ,

દીપ, ધૂમે, નૈવેધ, દક્ષિણ, પ્રદક્ષિણા, મંત્ર, પુષ્પાંજલી.

૫૭ ઉપદર્શન—(૬) યોગાભ્યાસ, સંન્યાસ, જૈન, જૌદ્ધ, પ્રભાકર. ચાર્વાક.

૫૮ ઉપધાતુ—(૭) શરીરમાની.

દુગ્ધ=રસધાતુથી

રજ=રક્તધાતુમાંથી.

સ્નેહ=મૌસધાતુમાંથી.

સ્વેદ=મેદો , ,

દાંત=આસથિ , ,

કેશ=મજ્જા , ,

ઝોજ=શુક્ર , , (સારંગધર.)

૫૯ ઉપપુરાણો—(૧૮) બ્રહ્મપુરાણ, વિષ્ણુપુરાણ, શિવ-પુરાણ, બૃહન્નારદ પુરાણ, લઘુનારદ પુરાણ, નરસિંહ-પુરાણ, ભાગવતપુરાણ, રૈણુકાપુરાણ, યમનારદપુરાણ, હંસપુરાણ, નદીપ્રોક્ત, વાયુપ્રોક્ત, વિષ્ણુરહસ્ય, તત્ત્વસાર, ભગવતી, પાશુપત, ભવિષ્ય, બ્રહ્માંદ (ગણેશપુરાણ ઉપરથી.)

(૧૮) જીજ્ઞા મત મુજબઃ—લઘુકાલિકા, મૃદુ-કાલિકા, પરાશર, સિંહ, નારદ, સન્તકુમાર, સૌર, દુર્વાસા, કપિલ, માનવ, વિષ્ણુધર્માત્મર, શૈવધર્મ, માહેશ્વર, નંદી, કુમાર, ઐશનસ, દેવી, વરુણ, (નર્મકથાકોષ.)

૬૦ ઉપપ્રાણ—(૫) નાગ, કૃમિ, કૃકુલ, ધનંજય, દેવદત્તા.

૬૧ ઉપવેદ—(૪) આયુઃ, ધનુ, ગાંધર્વ, સ્થાપત્ય (શિલ્પ.)

૬૨ ઉપશાસ્ત્ર—(૬) શૈવ, સાંખ્ય, નૈયાયિક, આર્વાક, જૈન, જૈન.

૬૩ ઉપાય—(૩) સામાદાન. ભેદ, દંડ.

(૬) (રાજ્યનિતિ પ્રકરણમાં) સંધિ, વિગ્રહ, યાન, આસન, દ્વૈવી ભાવ, આશ્રય.

૬૪ ઉર્મિ—(૬) શોક, મોહ, મૃત્યુ, ક્રુધા, વિપાસા, જરા.

(૨) (૬) ક્રુધા વિપાસા, શીત, ઉષ્ણ, હર્ષ, શોક.

૬૫ મંત્રણ—(૩) દેવ, ઋષિ, પિતૃ.

૬૬ મંત્રુ—(૬) વસંત, ગ્રિષ્મ, વર્ષા, શરદ, હેમંત, શિશિર.

૬૭ મંદ્ર—(૧૧) અત્યેંદુ, અચ્છેંદુ, અકળુ, અવિકાસણુ, અમરણુ, તમુ, મતુ, અધોર, તત્પુરણુ, ..., હતું મંત. (શિવનિબંધ).

(૨) અભેદ, અચ્છેદ, અમર, અકલા, અવિકાશ, તપ, તાપ, ધીસખ્યા, વામદેવ, અધોર તન્મુખકા, ઇશાન, (ભૂગોલ પુરાણ.)

(૩) અજ, એકપાદ, આહિ બુંદન્ય, પિનાકી, હર, બહુરૂપ, ત્ર્યંબક, વૃષાકપી, શંશુ, કપર્દી, રૈવત.

(૪) અમર, અઢળ, અછેદક, અવિનાશ, અભેદક, તપનારિત, વામધોર, સંધક, તત્પુરણ, હતું મંત (દર્શન પ્રકાશ.)

૬૮ મંદ્ર શ્રાદ્ધનાં—(૧૧) વીરમંદ્ર, શંભુ, ગિરીશ, અનૈક પાત, અહિબુંદન્ય, પિનાકી, અપરાંજિત, ભૂવનાધીશ્વર, કપાલી, સ્થાણુ, ભગં.

૬૯ ઋદ્ર દિશા—(૧૧) મહાદેવ—ઇશાન્યે, અભેદરૂપ
પૂર્વે, અમરરૂપ—અગ્નિખૂણે, સૌરવરૂપ—દક્ષિણે,
અધાળરૂપ—નૈઋત્યે, તપ્તરૂપ—વાયવ્યે, અવિકાર
રૂપ—પશ્ચિમે, સિદ્ધરૂપ—ઉત્તરે, આધારરૂપ, તત્પુરૂષ
રૂપ, હનુમંત-મધ્ય ભાગે, (કથા કલ્પતરુ.)

૭૦ ઋષિ—(૭) ગૌતમ, ભેરહવળ, વિશ્વવામિન, જમ-
દાસિ, વસિષ્ઠ, કબ્યપ, અત્રિ.

૭૧ ઋષિથી જાતિ—(૨૨) અંબરીષ ઋષીથી ઉત્પન્ન
યજ્ઞેલી પ્રજા

કર્ણુ—કુંભાર.	મધપી—કલાત્ત.
માર્જન—કંસાર.	ભાર્ગવ—કોષ્ઠી.
તર્જન—તેલી.	સુવર્ણુ—ઝારીયા.
રૂપ—તંબોલી.	માકડય—ચમાર.
શ્રૃંગી—હામમ.	ગંડ—જૈન.
કોષ્ઠ—ધોળી.	જંતુ—જાતિ.
ગુંડી—કુંડે.	અત્રિ—ઘાણિણુ.
ગર્ગ—ગુજર.	શાંડિલ્ય—ક્ષત્રી.
મૈનાક—મારવાડી.	પૌલસ્તી—વૈસ્ય.
સૈનાક—સુનાર.	ગર્ગાયાર્ય—શૂદ્ર.
વિશ્વકર્મા—સુતાર.	(આગમનિગમ) —

૭૨ એકાદશી—(૨૪) (ધર્મ સિંધુ)

કામદા-શુભ	} ચૈત્ર માસ.
વરુણી-કૃત	
મોહિની-શુભ	} વૈશાખ.
અપરાધતા-કૃત	

નિર્જ્ઞા-શુ૦	}	જ્યૈષ્ઠ.
યોગિની-કૃ૦		
શયની-શુ૦	}	આષાઢ.
કામિની-કૃ૦		
પુત્રદા-શુ૦	}	શ્રાવણ.
અન્ન-કૃ૦		
પરિવર્તિની-શુ૦	}	ભાદરવો.
ઇદિરા-કૃ૦		
પાશાં કુશા-શુ૦	}	આશ્વિન.
રમા કૃ૦		
પ્રભોધિની-શુ૦	}	કાર્તિક.
ઉત્પતિ-કૃ૦		
મોક્ષદા-શુ૦	}	માર્ગશીર્ષ.
સફલા-કૃ૦		
પુત્રદા-શુ૦	}	પૌષ.
પદ્મિલા-કૃ૦		
જયા-શુ૦	}	માઘ.
વિજયા-કૃ૦		
આમલીકી-શુ૦	}	શ્લેષ્ઠ.
પાપ મોચની-કૃ૦		

૭૩ જ્યૈરાવત—(૧) ઈંદ્રો હાથી.

૭૪ જ્યૈશ્વર્ય—(૨) જ્યૈશ્વર્ય, વિર્ય, યશ, શ્રી, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય.

૭૫ કૃદ્—(૨૦) તંદ્રાકૃદ્, અતિનિદ્રા, ગોરવ, મુખ-
માધુર્ય, મુખલેપ, પ્રસેદ, શ્વેતાવલોકન, શ્વેત-
વિદંતવ, શ્વેતમૂત્રતા, શ્વેતાંગવર્ણતા, ઉષ્ણેન્દ્રિયા,

તિક્તકામિતા, મલાધિક્ય, શુક્રઆહુત્ય, બહુમૂત્રતા,
આલસ્ય, મંદ બુદ્ધિત્વ, તૃપ્તિ, ધર્મરેવાક્યતા,
અથેતન્ય.

૭૬ કરણ—(૧૨) બવ, બાલવ, કાલવ, તૈતિલ, ગરજ,
વણિજ, વિટી, શકુની, ચતુષ્પાદ, નાય, કિંરતુદન.

૭૭ કર—(૫) જ્યેષ્ઠ શુદ્ધ પ્રતિપદા ભાવુકા, અભાવાસ્થાને,
ખીજે દિવે.

દ્વાદશ્યુન વધ પ્રતિપદા એટલે હોળીને ખીજે દિવસે.

અહણુને ખીજે દિવસે.

મકરસંક્રાંતીની બારવને

મરણ પામેલા મનુષ્યના ખીજે દિવસે.

૭૮—કર્મ—(૩) નિત્ય, ક્રિયમાણ, પ્રારબ્ધ.

(૫) ઉક્ષેપણ, અપક્ષેપણ, આંદ્ર્યન, પ્રસારણ,
ગમ.

(૬) અધ્યયન, દાન, યાજન, અધ્યાપન, પ્રતિગ્રહ,
યજન.

(૬) જરણ, મારણ, ઉચ્ચાટન, મોહન, સ્તં-
ભન, વિધ્વંસન.

૭૯ કર્મવર્જ—(૫) જ્યોતિષ શાસ્ત્ર મુજબ જન્મસ્થાને
ચંદ્ર હોય ત્યારે નીચલાં પાંચ કર્મ ત્યાગ કરવાં:—

યાત્રાએ જવું નહિ, યુદ્ધમાં જવું નહિ, ક્ષૌર
ન કરવું, વિવાહ કરવો નહિ, ગૃહપ્રવેશ કરવો નહિ.

૮૦ કટપ—(૩૦) શ્વેત, નિલલોહિત, વામદેવ, પતિરથ,
રૌરવ, આણુ, બૃહતા, કુંદર્પ, પદ્મ, ઇશાન, વાન,

સારસ્વરત, ઉદાન, ગરડ, કૂર્મ, ઋમ, વિધિરાકા,
નૃસિંહ, સામાનહુત, સોમ, માનવ, ઉદાન, વૈકુંઠ,
લક્ષ્મી, સાવિત્રી, ઘેર, વરાહ, વૈરાજ, ગૌરી,
મહિશ્વર પિતૃ.

૮૧ કલ્પ વૃક્ષ—[૩] કર્મ, ઉપાસના જ્ઞાન.

૮૨ કલ્પાદિ—(૭) ચૈત્રશુદ્ધ ૧ કલ્પાદિ, ચૈત્ર, શુદ્ધ ૫
કલ્પાદિ, વૈશાખ, શુદ્ધ ૩ કલ્પાદિ, કાર્તિકશુદ્ધ ૭
કલ્પાદિ, માર્ગ શીર્ષ શુદ્ધ ૯ કલ્પાદિ, માધ શુદ્ધ
૧૩ કલ્પાદિ, ફાલગુન વદ ૩ કલ્પાદિ.

૮૩ કલા—(૭) માંસધરા, રક્તધરા, મેદોધરા, ઠક્કધરા,
પુરીષધરા, પિત્તધરા, રેતધરા. (સારંગધર.)

૮૪ કૃષ્ણપદ્મીઓ—(૩૬) તેમાં ૧૩ પદ્મરાણી, અને
ખીજી ૨૩, મળી ૩૬ (મૂળસ્તંભ.)

અસુરદળી—જાતની ક્ષત્રીણ.

સુનળી—જાતની દરજણ, એનાથી ૧૨ વ્યા-
દિત્ય અને સૂર્યવંશ.

સોમપ્રભા—એ માલન, એનાથી સોમવંશ થયો
એતું 'તીમ' નામ છે.

કુટુંબ—એનાથી ૯ નાગકુળ ઉત્પન્ન થયાં, એનું
નામ કૌંધવશા.

આદિતી—એનાથી ૩૩,૦૦,૦૦,૦૦૦ દેવતા
ઉત્પન્ન થયા.

વૈનતા—એ જાતની તેલણ,

સૂતલી—એ જાતની 'ગુરવ'.

હેમગર્ભા—તંજોલીન.

કુનમતી—વંજરણુ; એનાંથી ૮૮,૦૦૦ ઋષિ ઉત્પન્ન થયા.

મેઘનાદા—આદિણી, એનાથી મેઘાદિક ઉત્પન્ન થયા.

નાગકન્યા—લાડીન, ૧૨ ધાન્ય એનાથી ઉત્પન્ન થયાં; એનું નામ સુરસા.

કનકરેખા—ગુજરીણુ, અઢારભાર વનરપતિ પ્રસવ્યાં.

પદ્માવંતી—ઘોખણુ, ૭૪ ગુણુ પ્રસવી.

સત્રાદેવી—કંસારણુ, એનાથી ૭ સમુદ્ર થયા.

હવનાદેવી—એનાથી દ્વિપદ, ચતુષ્પદ અને પાષાણુ થયાં, એનું ખીણું નામ સુરભી.

લિંગવાહા-૯,૦૦,૦૦ વૈતાળ અને ૯,૦૦,૦૦,૦૦૦ ચામુડા પ્રસવ્યાં.

કરજકા—કુંભારણુ.

સુપાદેવી—ડોંખજતની, ૩,૫૦,૦૦,૦૦૦ ભૂતો ઉત્પન્ન થયા.

રૂપપ્રભા—શુતારણુ.

સુંદરાનની—.....

મધ્યમા—અનામિક, નવરત્નો પ્રસવ્યાં.

જારજદેવી—સોનારણુ.

કુમંડલિકા—માંગણુ.

મેઘદંડા—.....

માધપ્રભા—વંઝરણુ.

વિધરજા—ચમારણુ.

અચિતા—ક્રોળન.

સુંદરા—હટકરન.

વિધૃતી.—...

મનુવંતા—મટીન.

ક્રમા—ખાટકન.

વૈનતા.—...

જયમતી—તુર્ક જાતની ભગીયારણુ, એનાથી
'મણીયાર' થયા.

માયાપ્રહ્લી—શ્વાપદો થયાં.

પણેત્રા.—.....

રૂપસેના—રજપુતણી.

૮૫ કળા સૂર્યની—(૧૨) જવાલિની, દાહિની, કિરણી,
દીપિની, તેજની, વિધુ-તેજ, શંખિની, તાપિની,
વર્ષની, આલકા, શોષિપ્રિયા, રઘુલિંગા.

(૨) જલિની, કીરની, દાહની, દીપિની, જ્યો-
તિણી, તેજની, વિધા, મોહિની, જીતની, શંખિની,
પ્રકાશિની, દીપકલિકા, (મૃગસ્તંભ.)

૯૬ કળાચંદ્રની—[૧૬]:—

શંખિની, પદ્મિની, લક્ષ્મણી, કામિની, પોષિણી,
પુસ્તિવર્ધની, આદહાદિની, અશ્વપદિની, વ્યાપિની,
પ્રમોદિની, મોહિની, પ્રભા, ક્ષીરવર્ધની, વેધવર્ધની,
વિકાશિની, શૌમિની. (કથા કદમ્બતરુ).

ખીજા મત મુજબ--શખિની, પદ્મિની, લક્ષ્મણી,
કામિની, પક્ષિણી, વ્યાપિની, વિદ્યા, મોહિની,
પ્રમોદિની, મિથુની, વિકાશ, અમૃતા, અમૃતસંજીવની,
નીચવણી, જ્ઞાનદ્રષ્ટિ, સત્રાપી. (મૂળસ્થંભ.)

૮૭ કંળા (૬૪) પેહેલા મત મુજબ:—

વાદ.	ચિત્રશાખા-પૂપભક્ષ વિ-
નૃત્ય.	કાર ક્રિયા.
નાટ્ય.	પાનકર સરાગાસયોજન.
આલેખ્ય.	સૂચિકર્મ.
વિશેષકહેદ.	સૂત્રકીડા.
તંદુલ કુસુમખલિ પ્રકાર.	પ્રહેલિકા.
પુષ્પા સ્તરણુ.	પ્રતિમાલા.
દશ નવ સનાંગરાગ.	દુર્વચયોગ.
મણિ ભૂમિકા કર્મ.	પુસ્તકવાચન.
શયન રચન.	નાટકાખ્યાયિક દર્શન.
ઉદકવાદ.	કાવ્યસમસ્યાપૂરણ.
ઉદકધાત.	પટ્ટિકા વેત્રખાણુ વિકલ્પ.
ચિત્રયોગ.	તર્ક કર્મ.
માદ્ય ગ્રંથનવિકલ્પ.	તક્ષણુ.
શેખરાપીડયોજન.	વાસ્તુવિદ્યા.
નેપથ્ય યોગ.	રૂપરત્ન પરિક્ષા.
કર્ણ પત્રભંગ.	ધાતુવાદ.
સુગંધ મુક્તિ.	મણિ રાગજ્ઞાન.
ભૂપણયોજન.	આકારજ્ઞાન.
ઐદ્રજ્ઞાન.	વૃક્ષાયુ વેદયોગ.
કાતુમારયોગ.	મેષ કુક્કુટલાયુદ્ધ વિધી.
હસ્તસાધન.	શુકસા રિકાપલાયન.

ઉત્સાદન.	છંદોજ્ઞાન.
કેશમાર્જન કૌશલ્ય.	ક્રિયાવિકલ્પ.
અક્ષર મુદ્રિકા કથન.	છલિતકયોગ.
મ્લેચ્છિત કતર્ક વિકલ્પ.	વસ્ત્રગોવન,
દેશભાષા જ્ઞાન.	ધૂતવિશેષ.
પુષ્પરાકટિક નિમિત્તજ્ઞાન	અકર્ષ કીડા.
યંત્ર માતૃકા.	બાલ કીડન.
ધારણ માતૃકા.	વૈનાયિકજ્ઞાન.
સવામ્ય.	વૈજમિકજ્ઞાન.
માન સિકાબ્યક્રિયા.	વૈતાલિકજ્ઞાન.
અભિધાનકોશ.	વિધાજ્ઞાન.

૮૮ બીજા મત મુજબ:—(૬૪) કળા:—

નૃત્ય.	સર્વ ભાષ વિશેષ.
તંત્ર.	ચિત્ર.
જ્ઞાન.	વસ્ત્ર ભરણ.
ત્રીત.	ધન વૃષ્ટી.
કાવ્ય શક્તિ.	વિધાન.
હય પરીક્ષા.	તાલમાન.
ધર્માચાર.	વક્રોક્તિ.
સુપ્રસાદનકર્મ.	વાસ્તુશુદ્ધિ.
કર્ણુલાઘવ.	અંજન ચૂર્ણયોગ.
ગેહાચાર.	અન્ય ગણિત.
વિતંડાવાદ.	
સારીરશ્રમ.	
કામાવિષ્કરણ.	
સુખમંડન.	

રંધન.
કથા કથન.
વાણિજ્ય.
યથાસ્થાન.
વાદિત્ર.
સંસ્કૃત જલ્પન.
દંભ.
આકારગોપન.
નરલક્ષણ.
લઘુબુદ્ધી.
નાટ્ય.
વર્ણિકાવૃદ્ધિ
તૈલમુરભિતાકરણ.
પરનિરાકરણ.
જનાચાર.
લિપિપરિચ્છેદ.
ચિકુર બંધન.
કુસુમઅથન.

ભોજ્ય.
અંત્યાક્ષરિકા.
મંત્ર.
ક્રિયાકલ્પ.
અંતુસ્તંભ.
આરામારોપણ.
ગજપરીક્ષા.
શકુનવિચાર
ગૃહીધર્મ.
વાદ્યપાટક.
મૃત્યોપચાર.
વીણાનાદ.
કુંભભ્રમ.
વૈધક્રિયા.
શાલિખંડન.
વરવેષ.
અભિધાન પરિજ્ઞાન.
પ્રશ્નપ્રહેલિકા.

૮૯ કળા પુરૂપની—(૭૨) જેન અંથમાં નીચે મુજબ
કળા દર્શાવી છે:—

લિખિત.
વાદ્ય.
છંદ.
કાવ્ય.
તુરંગારોહણ.
યંત્રવાદ.
ગંધવાદ,

ચિકિત્સા.
વિધી.
વેદ.
સામુદ્રિક.
કપટ.
ધૌત્ય.
મરીકળા.

સર્વકરણી.	શાસ્ત્રાભ્યાસ.
ઉપલેપ.	વિપવાદ.
પત્રપરીક્ષા.	સંસ્કૃત.
ગાર્હવિધા.	સ્મૃતિ.
શકુનરૂત.	તર્ક.
ગણિત.	સહિતા.
પઠન.	વાપક્રેવિધા.
અંલકાર.	દર્શન.
કાલ્યાયન.	તરગ્નિક્ષિપ્ત.
પ્રભવયોગશિક્ષા.	પાતાળસિદ્ધિ.
મંત્રવાદ.	પશુ.
પ્રાકૃત.	પત્રછેદ.
અપભ્રંશ.	કાષ્ટધટન.
સિદ્ધાંત.	ધાતુકર્મ.

યંત્રકરસવતી.

ચિત્ર.

નખછેધ.

દેશભાષા.

કેવળિવિધિ.

૯૦ કળા વિષે છાપા—(સાંમળભટ્ટ કવિ કૃત):—

ચિત્રકળા પોશાક, પાકળધન, કૃતિપાકે,
જમવું તરવું નીર, સ્નાન જિતવું વદિવાકે;
ભરવે ભાવ પલંગ ખેસવું સુવું સેજે,
ખોલવું હિંડવું હોડ, દેવપૂજન અતિ તેજે;
ધરવા અંગ શણગાર, શુભ સિલક કેર દીઠું કરે;
ભખવું નેલેવું લાજવું, કળા એહ કો મન ધરે.—૧

કરવાં લેખાકામ, દ્રવ્ય રણવું જન રીઝે,
ખેતી વણજ વિવેક, સત્ય શુરાપણ લીજે;
અઢે ઝાડપર જીગતિ, પારધી પરઠે પાપે,
પંખી પાડે પલક, કહી મેહેનત કરી આપે;
હયવાહન કરે વિવેકથી, હાંકી જાણે હોડથી;
ઓષડને અમલજ કેળવે, શામળ સુકળા જોડથી.—૨

પરખે નરખે નેહ, ખોલ સહુ ગુમવાં ખોલે
ન્યાય ચૂકવે જોહ, ધર્મની ધારણ તોલે;
ગાયે વાય વિવેક, આહે ઓપગને ચિત્ત,
ઉપાસન આસન, મંત્ર જંત્રો જપ નિત્યે;
પોષણ દોષણ નેદિલહરણ, શરણાગતને રાખવું;
ચોરવું, ચિત્તમાં ચેતવું, બણી કળા સત્ય ભાખવું.—૩

દાન, માન અપમાન, જૂઠું જાણું પરખાવું,
સંચ, પ્રપંચ પાખંડ, દંડદેવું ચિત્ત ચહાવું;
તજવું સજવું સેવ, દેવ દર્શન પ્રિય મળવું.
કળવું, રમવું રમત, દુઃખ સુખ શરીરે સેહવું,

વળી પ્રીત રીત પગ કાઢવો, ખળ નવ જાયે છેતરી;
નિત્ય સત્ય નામ દિલ રાખવું, શામળ કળાખ—
હોતરી.—૪

૯૧ કાંઠ—(૩) કર્મ, જ્ઞાન, ઉપાસના.

(૭) બાળકાંડ, અયોધ્યાકાંડ, અરણ્યકાંડ,
કિષ્કિંધાકાંડ, સુંદરકાંડ, યુદ્ધકાંડ, ઉત્તરકાંડ,
(રામાયણ.)

૯૨ કાન શુન્ય—(૦) કાન નહિ એવો પ્રાણી તે સર્પ
(ચક્ષુ શ્રવા).

૯૩ કામત્વ મૂર્ખ—(૭) પરસ્ત્રી અભિલાશથી આયુષ્ય
ગુમાવનાર મૂર્ખ, પુત્રમૂર્ખ, દ્રવ્યમૂર્ખ, કવિતા-
મૂર્ખ, વૃત્તિમૂર્ખ, પરત્રસાધનમૂર્ખ, સ્ત્રીમૂર્ખ.

૯૪ કામ ઘેનું—(૧૬) યમુના, સુનંદા, સુશીલા, સુરબી,
કપિલા, કપિલાધરા, કમોદિની, મધુ, સિદ્ધિ, પૃથ્વી-
બદ્રા, મહાસિદ્ધિ સંભૂતિ, અક્ષહતના, મોક્ષા, વસુ-
મતી, પ્રવીણા (કાશીખંડ).

૯૫ કામપતિનાં પુત્ર—(૭૮) પદ્મ, શામ, પૃથુ, શ્રીધર,
અક્ષય, ચંપક, શાર્દૂલ, નોલ, વિદ્યુતપતી, સુરઅક્ષ,
રઘુ, માગધ, શૈલ, માન, શ્રીપતી, શલ, નકુલ,
શૈવ, ભુરથ, યદુ, પૌંડ્રીક, જઘન, મન્મથ, પાથિય,
રંધવ, પ્રવોપ, શશી, દાન, સારંગ, વજ્ર-
દંષ્ટ્રદેવ, મંત્રોદભવ, શ્રીપાલ, મપુરણ્ય. સુરસેન,
નરહરી, મંદુક, ભાર્ગવ, સુગ્રીવ, સપ્તસંધર, ત્રૈવ્ર,
ધર્મ, રિપુ, શાશ્વી, દાન, શાદમલો, જાદવ, વિદર્ભ,
પ્રાણનાથ, વૈજ્યંત, પાર્વતિ, ભૂરિસેન, પ્રખપદ,

વાસુકી કીર્તિમાન, સુવર, ગોત્રજ, અતિવાર, સુધે-
ળુ, રૂકમરથ, સુરથ, મહારાજ, અરિમર્દન, પ્રતિ-
નામ, સહબ્રજીત, ચિત્રરથ, સીમ, આદિ, ગજ,
અસીમહીધર, સ્વેત, સુક્ષેત્ર, મહા વિદ્વાન, સુચી-
દ્વાન, કામદ, શ્રીધર, પ્રગ્નપાલ, વેદ, વાદ,
(સલાદ્રિખંડ)

૬૬ કામિનિ—(૧૪) શાંતિ, ક્ષમા, દયા, ઉન્મતિ, ઉપરતિ,
સદ્વિધા, તિતિક્ષા, સ્વરૂપસ્થિતિ, સુસુક્ષ્મા, નિષ્કા-
મના, પ્રતિતિ, સુલીનતા, સમાધિ, નિર્વાણુદિશા,
(હરિવીજ્ય.)

૬૭ કારક—(૬) કર્તા, કર્મ, કરણ, સંપ્રદાન, અપાદાન,
અધિકરણ.

૬૮ કારખાના—(૧૮) ઉષ્ટ્ર, ખળૂતર, જવાહીર,
જામદાર, જીકિર, તાક્ષીમ, તોફ, થટ્ટી, દષ્ટતર,
દાદીખાન, નગાર, પીલ, ફરાસ, બંદી, મોદી,
શિકાર, જનાન, મુદપાક.

૬૯ કાલ—(૩) પ્રાતઃકાલ, મધ્યાનકાલ, સાંયકાલ,
(જ્યોતિષ)

(૩) ભૂતકાલ, વર્તમાન, ભવિષ્ય. (વ્યાકરણ.)

૧૦૦ કાવ્ય—(૫) માધ, રઘુ, કિરાત, નૈપધ, કુમારસંભવ.

૧૦૧ કાળ—(૫) પ્રાતઃકાળ—૭ ઘડી સૂર્ય વધતાં.

સંભવકાળ—૭ ઘડીથી બાર ઘડી સુધી.

મધ્યાનકાળ—બાર ઘડીથી અઢાર ઘડી સુધી.

અપરાહકાળ--અઢાર ધડીથી ચોવીસ ધડી સુધીનો વખત.

સંધ્યાકાળ--ચોવીસ ધડીથી ત્રીસ ધડી સુધી.

(૮) કાળ, પક્ષ, ધાતક, લોહોપાત, વડવાનલ, ખડગ, કવચ, કાંતિ (જ્યોતિષ સાર.)

૧૦૨ કાળરૂપ--(૧૪) આદિનાથ નારાયણ અવતર્યા:--
ધર્મરાય, યમ, મૃત્યુજય, અંતક, કાળ, સર્વભૂતક્ષય,
વૈવસ્વત, દંત, ચૌદુર્ગર, નાળ, પરમેષ્ઠી, વક્રોદર,
ચિત્ર ગુપ્ત,--(કર્મ વિપાક.)

૧૦૩ કીચકો--(૧૦૬) દોરા, મેનસા, પ્રતાપમુની, સુનાલ,
કીચક, ધનવા, સાલીલા, દામા, વરસ, ગડ, વૈભવ
મેચક, ગવરીરાવ, જનીવ, સોમા, ખાનિવ, વાગડ,
રાજકવળ, દાનચક, જુઝાર, સધસાર, વિસ્તાર,
શાના, ધનશામ, શિવસત્ય, દાર્દક, ઇકક, કલ્યાણ,
વિદા, પારવિ, સોમ, ગુણી, વાર્વક, વિકસરગ, કપિઠી,
નાવડા, ખોલી, સંત, દયાળ, માનક, વિસક, નિધાન,
સુધડા, વારગુણી, પાલ, મયાળ, સરગ, વિચાર,
કોરા, દગડા, મુની, હાદત, ભદાઇક, સુચી, સવ,
જસુન, ખોખડા, મહંતરાજ; શાન, મુનીવ,
નિર્માવ, ચાલ, ચાલિક, માલક, ટાલક, નીશાલ,
ડંભીક, લેદીક, ઘોસા, ઘોરાજન, તકીક, ધુલપદી,
માઇક, માઇકકોરીવ, ભોરીવ, તલીપ, ઠેંગા,
થરારિક, સાત્રિક, શીરસ, બકસ, વાદીક, નિર્મળ,
સાદીક, કોના, દોના, હાના, પહાના, દત્તી, દાનવ,
દાઇક.

૧૦૪ ક્રીતિ લક્ષણ—[૭] દાન, પુણ્ય, વિદ્યા, વક્તૃત્વ,
કાવ્ય, આર્જવ, શૌર્ય.

૧૦૫ કુટ—(૩) શ્રીહાટ, ગોહાટ, લહહાટ, (પંચીકરણ)
એજ નામનો એક પર્વત છે.

૧૦૬ કુંડલી—(૧૨) તત્ત્વ, ધન, સહજ, સુહૃત, સૂત, રિપુ,
જ્યાં, મૃત્યુ, ધર્મ, કર્મ, આય, વ્યાય.

૧૦૭ કુલાચલ—(૭) હિમવાન, મલય, ચિત્રકૂટ, રજતાદ્રિ
(કૈલાસ), ઇંદ્રકીલ (મંદાર,) કિષ્કિંધ.

૧૦૮ કુશદ્વિપનાં 'ભાગ'—(૭) વસુ, વસુદાન, દૃઢરચી,
નાભિગુપ્ત, સ્તુલ્યવ્રત, ત્રિવિક્રત, વામદેવ (ભા૦)

૧૦૯ કુશદ્વિપના પર્વત—(૭) ચક્ર, ચતુઃશૃંગ, કપિલ,
ચિત્રકૂટ, દેવાનીક, ઉર્ધ્વરોમા, દ્રવિણ (ભા૦)

૧૧૦ કુશદ્વિપની નદી—(૭) રસકુલ્યા, મધુકુલ્યા, મિત્ર-
વિંદા, શ્રુતવિંદા, દેવગર્ભા, ધૃતચ્યુતા, મંત્રમાલા (ભા૦)

૧૧૧ કુળ—[૧૦૧] (અભંગ ઉપરથી.)

ખીજા મત મુજબ.

૨૪ પિતાનાં કુળ

૨૧ પિતાનાં.

૨૭ માતાનાં

૨૧ માતાનાં.

૧૬ સ્ત્રીનાં.

૧૨ જમાઇનાં.

૧૨ ભગિનીનાં.

૧૨ પિતૃ ભગિનીનાં.

૧૧ કન્યાનાં.

૧૬ સ્ત્રીનાં.

૧૦ ક્ષેપનાં.

૧૧ આત્મ ભગિનીનાં.

૮ માસીનાં.

૮ માસીનાં.

૧૧૨ કોશ—[૪] અત્ર, પ્રાણ, વિધાન, આનંદમય.

૧૧૩ કોશ—[૫૬] અમર, મેદિની, હલાયુધ, ત્રિકાંડશેષ, હારાવલી, રૂદ્ર, નાનાર્યઅનિમંજરી, વિશ્વપ્રકાશ, વાગભટ, માધવ, વાચસ્પતી, ધર્મવ્યાડી, તારપાલ, વિશ્વરૂપ, વિક્રમ, વૈજયંતી, આદિત્ય, કાત્યા, વામન, ચંદ્રયોગી, શુભાંક, ગોવર્ધન, રત્નસપાલ, રત્નમાલા, ગંગાધર, જય, એકાક્ષરી, અમરદત્ત, હાર રતિદેવ, બોપાલિત, શાશ્વત, વરરૂચી, ભાગુરી, નામમાલા, સંસારાવર્ત, શુભદર્શણ, હેમચંદ્ર, ઉત્પલિની, રાજ-કોશ, અજયપાલ, અનેકરત્ન, ભારતમાલા ભાવ-પ્રકાશ, ભાનુદીક્ષિત, ભૂરિપ્રયોગ, પદાર્થકૌમુદી, નાનારત્નમાલા, ઉત્પલ, રત્નમાલા, અનાદિ, ભારત-માલા, ધરણી, સિદ્ધાંતકૌમુદી, શબ્દસંઘર્ષક, શબ્દ-રત્નાવલી, ધરણી.

૧૧૪ કૌરવો—(૧૦૧) (ભારત).

કૌરવો:—દુર્યોધન, દુઃશાસન, દુઃસહ, સુઃશલ, જલસંધ, સમ, સહ, વિદ, અનુવિદ, દુર્ધર્ષ, સુગ્રાહ, દુઃપ્રધર્ષણ, દુર્મુર્ષણ, કર્ણ, શલ, દુર્મુખ, દુઃવિકર્ણ, વિવિંશતી, વિકર્ણ, સત્ય, ચિત્ર, નંવ, સુલોચન, ઉપચિત્ર, ચિત્રાક્ષ, ચાર્યચિત્ર, સુનાભ, દુર્મદ, શરાસન, દુર્વિગ્રાહ, વિવિત્સુ, વિકહાનન, ઉર્ણનાભ, ઉપનંદક, ચિત્રબાણ, ચિત્રવર્મા, સુવર્મા, અપોબાહુ, મહાબાહુ, દુવિમોચન, ચિત્રાંગ, ચિત્રકુંડલ, ભીમવેગ, ભીમબલ, બલાકી, બલવર્ધન, ઉગ્રાયુધ, સુષેણ, કુંડધાર, મહોદર, ચિત્રાયુધ, નિષંગી, વાશી, વૃદોરક, દૃઢવર્મા, દૃઢક્ષત્ર, સોમકીર્તિ, અનુદય, દૃઢસંધ, જરાસંધ,

સત્યસંઘ, સદ, ઉગ્રશ્રવ, ઉગ્રસેન, સેનાની, કુષ્પરાજ્ય,
અપરાજીત, કુંડશાયી, વિશાલાક્ષ, દુરાધર, દુઢહસ્ત,
સુહસ્ત, વાતવેગ, સુવર્યા, આદિત્યકેતુ, બળહાશી
નાગદત્ત, ઉગ્રયાયી, કવચી, કથમ, કુંડ, કુંડધાર,
ઉગ્ર, ભીમરથ, વીરબાહુ, અલોલુપ, અભય, રૌદ્રકર્મા,
દુઢરથાશ્રમ, નઆધુષ્ય, કુંડભેદી, વિરાવી, પ્રથમ,
પ્રમાથી, દીર્ઘરોમ, દીર્ઘબાહુ, વ્યૂઢોર, કનકધ્વજ,
કુંડશી, વીરજ, દુઃશલાકન્યા.

૧૧૫ કૈંચદ્વિપનાં ભાગ—(૭) આમ, મધુરહ, મેઘપૃષ્ઠ,
સુધામ, બ્રાહ્મણ, લોહીતાર્ણ, વનસ્પતિ (ભા૦)

૧૧૬ કૈંચદ્વિપનાં પર્વત—(૭) શુક્લ, વર્ધમાન, ભોજન,
ઉપબર્હિણુ, નંદ, નંદન, સર્વતોભદ્ર. (ભા૦)

૧૧૭ કૈંચદ્વિપમાંની નદી—(૭) અમયા, અમૃતૌધા,
આર્યકા, તીર્થવતી, વૃત્તિરૂપવતી, શુક્લા (ભા૦)

૧૧૮ બાહુ—(૯) જાણુદ્વિપનાં—ધલાવૃત, ભદ્રશ્ચ, હરિવર્ષ,
કિંપુરૂપ, કેતુમાલ, રમ્યક, ભરત, હિરણ્યમ, ઉત્તર-
કુરૂ અથવા (૭) ભરત, વર્ત, રામ, દ્રામાળા, કેતુમાલા,
હિરે, વિધિવસ, મહિ.

૧૧૯ બાહુ—(૪) અંડજ, જરજ, સ્વેદજ, ઉદ્દિભજ (સુવર્ણ.)

૧૨૦ ગંગા—(૫) ૧ કર્ણા, ક્રુતપાવા, ગંગા, યમુના,
સરસ્વતી (કટ૦ ૫૦)

(૫) ભાગીરથી, માયા, જાત, જ્ઞાન, સત્રાપી, (વેદાંત)

(૫) કૃષ્ણા, ક્રોચના, વેણ્યા, ગાયત્રી, સાવિત્રી.

(૫) નદિની, નલિની, સીતા, માલતી, વિષ્ણુપદા-
ભવાલામુખી પર્વતમાં (ગદાધર ભાષ્ય).

(૫) શિવા, ભદ્રા, ભોગવતી, કુંભી, સરસ્વતી,
(કરવીર માહાત્મ્ય)

૧૨૧ ગંગા—(૧૯) ગંગા, ત્રિપથગા, ભાગીરથી, ત્રિદશ-
દીર્ઘિકા, ત્રિસ્રોતા, જનહવી, મંદાકિની, ભીષ્મ
કુમારિકા, સરિદ્વારા, વિષ્ણુપદી, સિદ્ધગા, સ્વર્ગા,
સ્વર્ગગંગા ખગા, આપગા, ઋષિકુટ્યા, હૈમવતી,
સર્વાપિ, હરશેખરા, (હેમચંદ્ર કોશ).

૧૨૨ ગણુ—(૩) દેવ, મનુષ્ય, રાક્ષસ.

(૮) મ, ભ, જ, સ, ન, ય, ર, ત (છંદ શાસ્ત્ર)

૧૨૩ ગણુ—(૮) વિનાયક, વિદ્યરાજ, દ્વૈમાતુર, ગણાધિપ,
એકદંત, હેરંબ, લંબોદર, ગજનન (અમરકોશ.)

૧૨૪ ગતિ—(૪) સલોકતા, સમીપતા, સરપતા, સાધુજ્યતા.

૧૨૫ ગદાયુદ્ધ—(૪) પ્રક્ષેપ, વિક્ષેપ, પરિક્ષેપ, અભિક્ષેપ
(મહા ભા.)

૧૨૬ ગધ—(૫) કપુર, કંકોળ, લવંગ, જાયફળ, સોપારી.

(૮) કસ્તૂરી, કેશર, કૃષ્ણાગર, ગોદંત્યંદન, ચંદન,
રક્તચંદન, ગૌપીચંદન, મલયાગર (મંત્ર શાસ્ત્ર).

(૮) ગોરં ચંદન, ચંદન, દેવદાર, કર્પૂર, કૃષ્ણા-
ગર, નાગરમોથ, કરતૂરી, કંકુમ.

(૮) ચંદન, અગર, દેવદાર, કોટકોલિંજન,
કરુમ, રોડજ, જટામારી, મૂર્ગરોચન.

૧૨૭ ગમક—(૬) ગાયનમાંના:—શુદ્ધિત, કંપિત,
સ્તગિત, રંગિત, આહત, ઉદાત.

૧૨૮ ગયા—(૬) , પિતૃગયા, દિવ ગયા (શા. ખં.)

૧૨૯ ગવ્ય—(૫) દહીં, દૂધ, ધી, છાણુ, મુત્ર.

૧૩૦ ગાયન પ્રકાર—(૩) આડા—એમાં પાંચ સ્વર આવેછે, જે આવતાં નથી. બીજો ખડા, અને ત્રીજો સંપૂર્ણ—એમાં સપ્ત સ્વર આવેછે.

૧૩૧ ગીતા—(૧૪) ગણેશ ગીતા, શિવગીતા, રામગીતા, અવધૂતગીતા, ભગવદગીતા, પાંડવગીતા, ગુરુગીતા, ગર્ભગીતા, ઉત્તરગીતા, બ્રહ્મગીતા, હંસગીતા, ચમ-ગીતા, નિરંજનગીતા, કપિલગીતા (દાસ બોધ)

૧૩૨ ગીરી—(૮) ઉદયગિરિ—પૂર્વે, અસ્તગિરિ—પશ્ચિમે, કનકગિરિ—ઉત્તરે, શંખગિરિ—દક્ષિણે, નારાયણ-ગિરિ—નૈઋત્યે, હિમગિરિ—અગ્નિએ, ઇશાન્યગિરિ-ઇશાન્યે, મેરુગિરિ—વાયવ્યે.

૧૩૩ ગુણુ—(૩) રજ, તમ, સત્ય.

(૨૪) રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ, શબ્દ, સંખ્યા, પરિમાણ, પૃથક્ત્વ, સંયોગ, વિભાગ, પરત્વ, અપ-રત્વ, શુરત્વ, દ્રવત્વ, સ્નેહ, બુદ્ધિ, સુખ, દુઃખ, ઈચ્છા, દેશ, પ્રયત્ન, ધર્મ, અધર્મ, સંસ્કાર.

(૬) સંધિ, વિગ્રહ, યાન, આસન, દ્વૈધ, આશ્રય.

૧૩૪ ગુણુ ઐશ્વર્ય—(૬) યશ, શ્રી, કીર્તિ, વિજ્ઞાન, આદાર્ય, વૈરાગ્ય.

૧૩૫ ગુણુ ગાયનનાં—(૬) સુસ્વર=૧૪ દોષરહિત નાદાત્મક ગાયન તે.
શુરસ=શ્રૃંગારાદિક ૬ રસથી બનેલું ગાયન તે.

સુરાગ=રાગાદિકનો શોધ કરી
બનેલું ગાયન તે.

મધુરાક્ષર=મધુર સ્વરથી બનાવેલું
ગાયન તે.

સાલંકાર=તાનાદિ સ્વરે રંજીત
ગાયન તે.

પ્રમાણુ=શાસ્ત્રાદિ પ્રમાણે બનેલું
ગાયન તે.

૧૩૬ ગુણ મેલન—(૩૬) વર્ણનો ગુણ ૧, વશ્યનાં 'ર,'
તારાના '૩,' યોનીનાં '૪,' ગ્રહનાં ગુણ '૫,'
ગણનાં ગુણ '૬,' સત્કુટનાં ગુણ '૭,' અસત્કુટનાં
ગુણ '૮,' બધાં મળી '૩૬' (જ્યોતીષ)

૧૩૭ ગુરુ કીચકનાં—(૧૨) ધાતુર્વાદી, ચંદન, વિચાર,
અતુગ્રહ, પરીસ, કશ્યપ, ચંદ્ર, દર્પણ, છાયાનિધિ,
કૌચ પક્ષી, સૂર્યકાંત, દાનનિધિ.

૧૩૮ ગુરુ—(૧૭) ગુરુ, મંત્રગુરુ, યંત્રગુરુ, તંત્રગુરુ, વસ્તા
ગુરુ, રાજગુરુ, કુળગુરુ, માનેલો ગુરુ, વિદ્યાગુરુ,
કુવિદ્યાગુરુ, અસદ્ગુરુ, યાતિગુરુ, માતાગુરુ, પિતા-
ગુરુ, દેવગુરુ, જગતગુરુ, રાજગુરુ. (દાસગેધ).

૧૩૯ ગુરુ દત્તાત્રેયનાં—(૨૪)

૧—પૃથ્વી—ક્ષમા વિશે.

૪—ઉદક—જગત્તું પાલન કરવું.

૫—અગ્નિ—જેવો ઉપયોગ કરી લેનારો મળે તે મુજબ થવું.

૬—ચંદ્રમાં—દેહનાં ક્ષણુખંડુરપણુનેલીધે સંસાર વિરક્ત થવું.

૭—સૂર્ય—શન્યત્વ.

૮—કપોત—અતિ સ્નેહ અથવા અતિ સોખ્મી કાઠની નહિ કરવી.

૯—અજગર—નિર્વાહ પુરતું આપોઆપ મળે તેપર સંતોષિ રહેવું.

૧૦—સમુદ્ર—પ્રસન્ન અને ગંભીર રહેવું.

૧૧—પતંગ—બાહારનાં સ્વરૂપ ઉપર મોહિત થતાં નાશ થાયછે.

૧૨—મધમાખ—ગુણને બુલી આસક્ત થતાં નાશ થાયછે.

૧૩—હાથી—વિષય લપટ થતાં નાશ થાયછે.

૧૪—મધમાખી—દાન નહિ કરતાં અને ઉપભોગ નહિ લીધાથી એકહું કરેલું શુભ થાયછે.

૧૫—હરણ—શબ્દ ઉપર મોહિત થતાં નાશ થાયછે.

૧૬—માછલી—ચીથી મોહિત થતાં નાશ થાયછે.

૧૭—પિંગલા—આશાથી દુઃખ ઉપજેછે ને નિરાશાથી મુખ પ્રાપ્તી થાયછે.

૧૮—સમડી—જે જે પ્રીય વસ્તુ છે તેનો ત્યાગ કરતાં સુખ ઉપજેછે.

૧૯ બાળક—નિદોશ હોવે દુઃખી થતું નથી.

૨૦ કુમારી—ધણાકો એકત્ર રહેતાં કલહ થાયછે.

૨૧ તીર બનાવનારો—ચિત્ત એકાગ્ર ચિત્ત કરતાં સમાધી ચઢેછે.

૨૨ સર્પ—એખલું રહેવું.

૨૩ કરોળિયો—જેમ પોતાના દેહમાંથી ઘેર ખાંધી પાછું ખાઈ જાયછે તે મુજબ ઇશ્વર સૃષ્ટિ ઉપજ કરી પોતે તેનો લય કરેછે.

૨૪ ભિંગારી—ભગવંતનું જેને સદા ધ્યાન હોય છે તે તત્ત્વરૂપ બને છે.

૧૪૦ ગોત્ર-[૭] પીતાનાં ૨૪ કુળ.

માતાનાં ૨૦ કુળ.

સ્ત્રીનાં ૧૬ કુળ.

બેહેનનાં ૧૨ કુળ.

કન્યાનાં ૧૧ કુળ.

કાકીનાં ૧૦ કુળ.

માસીનાં ૮ કુળ.

૧૦૧

(બીજા મત મુજબ)

પીતા ૨૧.

માતા ૨૧.

જમાંજનાં ૧૨.

પિતાની બેહેનનાં ૧૨.

માસીનાં ૧૦.

આત્મ બેહેન ૧૦.

શ્વશુર ૧૫.

—
૧૦૧.

૧૪૨ ગૌડ—[પ] ગૌડ, કનોજ, મૈથિલ, મિથ્ર ગુર્જર.

[પ] સારસ્વત, કાન્યકુબજ, ગૌડ, ઉત્કલ મૈથિલ.

૧૪૨ ગૌધ્ય—[૯] આયુધ્ય, વિત્ત, ગૃહસ્થિ, મંત્ર, મૈથુન
ઔપધ, દાન, માન, અપમાન.

૧૪૩ ગૌરી—[૯] ભુખપ્રજ્ઞાગૌરી, જ્યેષ્ઠાગૌરી, લક્ષ્મીગૌરી,
લલીતાગૌરી, ભવાનીગૌરી, વિશાલાગૌરી, શૃંગારગૌરી,
કનિષ્ઠાગૌરી મંગલાગૌરી [કાશીખંડ].

૧૪૪ ગૌરીનાં માતાપતા—[૯] (મુળ સ્થાન)

શિવા—પુરંદર રાજની કન્યા, માતા જન્મેજ્યા,
અંગુષ્ઠપુરાણ પાટણ.

નદિની—નિમ્નમા રાજની કન્યા, માતા આરા-
દેવી, શૈલપુર નગર.

વૈષ્ણવી—નરહરી રાજની કન્યા, માતા વસુધા-)
દેવી, દ્રક્ષાપુર નગર.

બ્રાહ્મી—વેદાક્ષર રાજની કન્યા, માતા પ્રહરા-
દેવી, કૌશલ્યપુર નગર.

દાક્ષાયણી—દસરાજની કન્યા, માતા અમરગંધા,
કૌશલ્યપુર નગર.

મોહિની—અમર રાજની કન્યા, માતા કુંદનાદેવી,

દુર્ગાદેવી—વજ્રપાણી રાજની કન્યા, માતા રાનાદેવી, કનકપુર.

ભદ્રાદેવી—કાળ રાજની કન્યા, માતા મનાદેવી, પદ્મપુર નગર.

પાર્વતી—હૈમવત રાજની કન્યા, માતા વિશ્વજા, આદાયપુર નગર.

૧૪૫ ગ્રંથ—[૧૦] સંહીતા, બ્રાહ્મણ, અરણ્ય, શિક્ષા કલ્પ, વ્યાકરણ, નિર્વાહ, નિરુક્ત, હંદ, જ્યોતિષ, પદ.

૧૪૬ ગ્રહ—[૯] સૂર્ય, ચંદ્ર, મંગળ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર, શનિ, રાહુ, કેતુ.

૧૪૭ ગ્રહણ—(૨) ચંદ્ર, સૂર્યનાં.

૧૪૮ ગ્રહધાન્ય (૯) ધર્મ-રવિથી. કોહળ-ચંદ્રથી. તૂર-મંગળથી. જવ-બુધથી. ચણા-ગુરુથી. મગ-શુક્રથી. તલ-શનિથી. અડદ-રાહુથી. કાંગ-કેતુથી. (જ્યોતિષ).

૧૪૯ ગ્રહરત્નો—(૯) રવિ-માણિક્ય, ચંદ્ર-મેતી. મંગળ-પરવાળ, બુધ-પાચ. ગુરુ-પુષ્પરાજ. શુક્ર-હિરો. શનિ-નિળ: રાહુ-ગોમેદ. કેતુ-વૈદૂર્ય (જ્યોતિષ).

૧૫૦ ગ્રહ શરીરમાંનાં—(૯) ગભ્રસ્થાને-રવી, બિંદુસ્થાને-ચંદ્ર, નેત્રસ્થાને-મંગળ, ક્ષેત્રમાં-બુધ, વિષ્ણુસ્થાને-ગુરુ, રેતસ્થાને-શુક્ર, નાભીસ્થાને-શનિ, ગુદસ્થાને-રાહુ, પગે-કેતુ.

૧૫૧ આમ—(૩) પડા-એને આદિઆમ અથવા અરજ કહે છે.

મંચ—એને પંચમ કહે છે.

ગાંધાર-એને અવસાન કહે છે. (ગાયન પ્રકાશ).

૧૫૨ ધરનામ—(૧૬) ક્રુવ, ધાન્ય, જમ, નંદ, ખર, કાંત, મનોરમ, સુમુખ, દુર્મુખ, કૂર, રિપુદ, ધનદ, ક્ષય, આક્રંદ, વિપુલંજય, વિજમ. (શિષ્ય શાસ્ત્ર).

૧૫૩ ચંડ—(૪) જાતકચંડ—એના ૪ પુત્રો:—કાળ, પશુ, સુસગ, સુદર; એઓએ રૂગવેદ વર્ણન કર્યો હતો.

વાન્ડુચંડ—એનાં ૪ પુત્રો; તાળ, વેતાળ, દીપ, વેતાળબાહો એમણે યજુર્વેદ વર્ણવેલો.

વિલાસ ગંભીરચંડ—એ સુવર્ણગણુનો અવતાર, ગુણી, એના ૪ પુત્રો:—વિદ, બાહો, વિદેહી, જન, એઓએ સામવેદ વર્ણવેલો.

વિગતચંડ—એણે અથર્વવેદ વર્ણવેલો (દેવીમાહાત્મ્ય).

૧૫૪ ચંડિકા—(૯) શૈલ્યપુત્રી, બ્રહ્મચારીણી, ચંદ્રધરા, કુષ્માંડા, રકંધમાતા, કાત્યાયની, કાલરાત્રી, મહાગૌરી, સિદ્ધિદા.

૧૫૫ ચંદ્રમા—(૧) આકાશમાનો એક.

૧૫૬ ચતુર્ભુજ—(૪) જેને ચાર હાથ છે તે.

દાહરો:—

ચતુર્ભુજકે ભજનમે લપટ ગયે સખ સંત
કળીરા જ્યાકો ભજન કરે, વાકો ભુજ અનંત.

૧૫૭ ચતુર્મુખ—(૪) બ્રહ્મદેવ. એનાં ચાર મહોડાનાં નામો:—

દુર્દુરમુખ—એનાથી ઋગવેદ જપતો.

અગમુખ—એનાથી યજુર્વેદ ,

જંબુકમુખ—એનાથી અથર્વણ જપતો.

શ્વાનમુખ—,, સામવેદ ,,

ખરમુખ—એને હેદી નાખ્યું હતું.

૧૫૮ ચાતુર્માસ્ય—(૪) અષાઠ શુદ્ધ એકાદશીથી પ્રારંભ થઈ કાર્તિક શુદ્ધ એકાદશીએ સમાપ્ત થાયછે.

૧૫૯ ચક્ર—(૬) આધારચક્ર—ગુહસ્થાન.

વાધિષ્ઠાનચક્ર—લિંગસ્થાન.

મનપુરચક્ર—નાભિસ્થાન.

અનુહાતચક્ર—રૂધિરસ્થાન.

વિશુદ્ધિચક્ર—કંઠસ્થાન.

જ્ઞાનચક્ર—ભૂસ્થાન.

૧૬૦ ચક્ર અથવા સ્કંધ—(૭)

અવસ્કંધ, પવન ભૂમીથી મેઘમંડળ સુધી

પ્રવસ્કંધ,—મેઘથી સૂર્ય સુધી.

ઉચ્ચસ્કંધ,—સૂર્યથી ચંદ્ર સુધી.

સહસ્કંધ—ચંદ્રથી નક્ષત્રો સુધી.

વિવસ્કંધ—નક્ષત્રોથી શની સુધી.

પરાસ્કંધ—શનીથી સપ્તઋષી સુધી.

પરિવાહસ્કંધ—સપ્તઋષીથી દ્રુવ સુધી.

(વિવેક સિંધુ)

૧૬૧ ચક્રદેહમાના—(૭) આધારચક્ર—ગુહસ્થાન.

સ્વાધિષ્ઠાન—લિંગસ્થાન.

મણિપૂર—નાભિસ્થાન.

અનુહત—રૂધિરસ્થાન.

વિશુદ્ધિયક—કંઠસ્થાન,

સાનયક—અર્ધ ચંદ્રાકૃતિ ભૂમધ્યસ્થાન.

દ્વિદળયક,—નેત્ર અને બ્રુકૃતિસ્થાન અથવા
અગ્નિયક સહસ્રદળયક, તાલુસ્થાન. (હઠયોગ)

૧૬૨ ચિરંજીવ—(૭) અશ્વથામા, ખળી, વ્યાસ, હનુમાન,
વિભિષણ, કૃપાચાર્ય, પરશુરામ.

૧૬૩ છપ્પન કરોડ વસુંધરા—(૫૬) યાને છપ્પન કરોડ
યોજન પૃથ્વી લાંબી ને પોહોળી છે. (ભાગવત.)

૧૬૪ છાપ—(૮) ગોકુળનો છાપ,—શ્રીવલ્લભાચાર્ય, સુખ-
રામ, પરમાનંદ, કુંભનદાસ, વિકલનાથ, ગોંસાઈ,
ચતુર્ભુજસ્વામી, નંદદાસ (તુલસીદાસ.)

૧૬૫ જંબુદ્વિપભેદ—(૮) સ્વર્ણપ્રસ્થ, ચંદ્રશુકલ, આવ-
ર્તન, રમણક, મંદરહરિણ, પાંચજન્ય, સિંહલ,
લંકા (ભા૦)

૧૬૬ જ્યોતિર્લિંગ—(૧૨) દાશીવિશ્વનાથ, ચંપકરાજ,
ગમેશ્વર, મલિકાર્જુન, કેદારેશ્વર, મહાકાળેશ્વર,
ઝોંકારેશ્વર, ઘૃણ્ણેશ્વર, નાગેશ્વર, સોમનાથ, બીમા-
શકર, વૈજનાથ.

૧૬૭ જ્યોતિપકર્તા—(૧૮) વિધિ, ગુરુ, વસિષ્ઠ, અત્રિ,
મનુ, પુલસ્તી, લોમેશ, મરીચી, અગિરા, નારદ,
વ્યાસ, શૌનક, ભૃગુ, ચ્યવન, મટર, કશ્યપ, પરાશર,
ગર્ગ. (તુ૦ શમ્ભુપ્રકાશ.)

૧૬૮ જાગૃત અવસ્થા—(૫૪) ૫—મહાભૂત, ૫—તન્માત્રા,
૧૦—દંદ્રિઓ, ૧૦—પ્રાણ, ૪—અંતઃકરણ, ૧૪—દેવતા,
૩—ગુણ. ૩—કાલ;

ખીજા મત મુજબ—(૬૦) ૫-મહાભૂત, ૫-
તન્માત્રા, ૧૦-ઈન્દ્રિયો, ૧૦-પ્રાણ, ૪-અંતઃકરણ,
૩-ગુણ, ૩-કાલ, ૧૪-દેવતા, ૧-શ્રવણશ્રદ્ધાભિમાની;
૧-દેવતાશ્રદ્ધા, ૧-રજોગુણ, ૧-નેત્રસ્થાન. ૧-વાણી-
વૈખરી, ૧-સ્થૂલશરીર.

૧૬૬ જાત સ્ત્રીની—(૪) પક્ષિની, ચિત્રિણી, હસ્તિની,
શંખીની.

“ પુરુષની (૪) મૃગ, રસલો, વૃષભ, ગર્દભ
(અનંત રંગ).

૧૭૦ ટાપીવાલા—(૧૮) ફિરંગી, ઇંગલિશ, ફ્રેન્ચ, સિંધ,
પાવલિસ્ત, ક્રિસ્ત, અહમેય, હૈન, દુપ, સુસ્ત, કાજ, નાગ,
જર્મન, કાલીલ, ખાંક, ચીન, વુવરેર, દૌંડી (અગમ
નિગમ.)

૧૭૧ તત્ત્વ—(૩) મન, બુદ્ધિ, અહંકાર (ગીતા.)

૧૭૨ તત્ત્વ—(૨૫) ૫-મહાભૂત, ૫-અવિષય, દશદ્રિંચ.
અંતઃકરણ. અકષ્ટય, પરમાત્મા.

૧૭૩ તત્ત્વ—(૫) પૃથ્વી, આપ, તેજ, વાયુ, આકાશ.

૧૭૪ તત્ત્વનાં વર્ણ અને રાસો તથા ગુણ—(૫)

પૃથ્વી — પીળોવર્ણ — રસનામુખ — દૂરસ — મીઠો.
આપ — સ્વેતવર્ણ — ગિરનામુખ — ઘરી — મધુર.
તેજ — લોહિતવર્ણ — ગમનમુખ — ભાસો — તીખું.
વાયુ — ત્રિશુભ — નાસિકમુખ — ખર્ગ — ખાટું.
આકાશ — કાળોવર્ણ — અવગમમુખ — ખાણ — કડવું.

૧૭૫ તત્ત્વ—(૧૭) ૫-૫-પ્રાણ, ૧૦-ઈન્દ્રિય, ૧-મન,
૧-બુદ્ધિ.

૧૭૬ તત્વ—(૨૪) પ-પંચમહાભૂત, પ-પંચવિષય, પ-પંચકર્મેન્દ્રિય, પ-પંચજ્ઞાનેન્દ્રિય, ૧-મન, ૧-બુદ્ધિ, ૧-અંકુર, ૧-માયા.

૧૭૭ તત્વ—(૨૫) ગેમ, ત્વચા, નાડી, માસ, અસ્થિ. (પૃથ્વીના ભાગ).

ઝાઝ, મૂત્ર, રૂધિર, રેત, સ્વેદ—આપનાં (જળનાં) ભાગ.

કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, ભય;—આકાશનાં ભાગ.

લુપ્તા, તૃપ્તા, આત્મરથ, નિંદ્રા, રસ;—તેજનાંભાગ

અક્ષન, વક્ષન, નિરોધન, પ્રસરણ, આક્રંચન;—વાયુનાંભાગ.

૨—જી મન:-

૫ પચતન્માત્રા, ૪ અંતઃકરણ, ૫ પંચમહા-મન, ૫ જ્ઞાનેન્દ્રિય, ૫ પ્રાણ, ૧ આત્મા.

૩—જન મન મુજળ—સિંગદેવનાં—શબ્દ, અર્થ, રૂપ, રસ, ગંધ, વાચા, દરત, પાદ, ઉપરથ, ગુદ, શ્રાવ, ત્વચા, નાડી, ઝાઝ, પ્રાણ, વ્યાન, કિરન, ગમાન, પ્રાણ, અપાન, અંતઃકરણ, મન,

બુદ્ધિ, વિન, અંકુર,

૧૭૮ તત્વ ઘેર અને ક્ષેત્રાન—(૫):—

પૃથ્વીનું ઘેર દાગજીવું—મુખકાર.

આગનું ઘેર હૃદય—હૃદયકાર.

તેજનું ઘેર પિત્ત—નેત્રદ્વાર.

વાયુનું ઘેર શ્લેષ્મું—નાસિકદ્વાર.

આકાશનું ઘેર ચુનાળ—શ્રવણદ્વાર. (મૂળસ્થાન)

૧૭૯ તન્માત્રા—(૫) શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, ગંધ.
(શબ્દ રત્નપ્રકાશ.)

૧૮૦ ત્વચા—(૭) અવભાષણી—તિલકરોગ, લોહિતા-
કૃષ્ટરોગ, તામ્રા—કિલાસકૃષ્ટ, વેદિની—સર્વ કૃષ્ટ,
રોહિણી—ગંડમાલાગ્રંથો. સ્થૂના—વિદ્રધિ,—...
(સારંગધર.)

૧૮૧ તાપ—(૩) આધિ ભૌતિકા, આધિદૈવીક, અધ્યાત્મિક.
(૩) આધિ, વ્યાધિ, દૈન્ય.

૧૮૨ તાલ—(૭) સરળા, તરળા, સ્વયંભા, બાળા, વૃજા,
બ્રમિતા, સ્તંબા.

(૯) (૭૬ શાસ્ત્ર)

તા—જમણા હાથનો ઠેકો.

ધિં—ડાબા " "

ધિ—ડાબા " "

ના—જમણા " "

ધિં—ડાબા " "

તા—જમણા " "

ધિં—ડાબા " "

ધિ—ડાબા " "

ના—જમણા " "

(૧૧) એકા, ત્રિવટ, ત્રિતાલ, અધ્યા, સમ, આઝાતાલ, રૂપકુ, ઝંકા, સુરક્ષકતા, રૂઢ, બ્રહ્મ. (અંદાશાસ્ત્ર).

!૮૩ તિથિ—(૧૫) પ્રતિપદા, પડવો, દ્વિતિયા=ત્રીજ, તૃતિયા—ત્રીજ, ચતુર્થી=ચોથ, પંચમી—પાચેમ, પષ્ટી=છટ, અષ્ટમી=આઠમ, નવમી=નોમ, દશમી=દસેમ, એકાદશી=અગિઆરસ, દ્વાદશી=બારસ, ત્રयोदशि=તેરસ, ચતुर्दशि=ચૌદસ, પૂર્ણીમા=પુનેમ, અથવા અમાવાસ્યા=અમાસ.

પંદર તિથીએ બનેલા જૂદા જૂદા બનાવો:—

વદ પ્રતિપદા—રામ અને રાવણનાં યુદ્ધનો આરંભ, અને તેજ રાત્રે નાગપાશ બંધન અને છુટકો થયો.

દ્વિતીયાને દિવસે—ધૃત્રાક્ષ રાક્ષસનો વધ.

તૃતીયા—વન્દદંષ્ટ રાક્ષસનો વધ.

ચતુર્થીએ—અકંપન રાક્ષસનો વધ.

પંચમીએ—પ્રહસ્થનો વધ.

પષ્ટીએ—રાવણનો પરાજય.

સપ્તમીએ—કુંભકર્ણનો વધ.

અષ્ટમીએ—અતિ કાયાદિક દૈત્યોનો વધ.

નવમીએ—ઈંદ્રજીતે ધત્તાશ્ર પકડ્યું.

દશમીએ—વિદુ'બને, દિવસે નેમકરાક્ષ રાક્ષસનો વધ રાત્રે થયો.

એકાદશીથી ત્રયોદશી સુધી ઈંદ્રજીતનું યુદ્ધ.

અમાવાસ્યા ને દિને રાવણ યુદ્ધમાં મરણ પામ્યો, તેજ દિવસે યુદ્ધ શમાપ્ત થયું. આ યુદ્ધ ૧૫ દિવસ ચાલ્યું હતું.

૧૮૪ તીર્થ—(૪) દેવ, પિતૃ, મનુષ્ય, અગ્નિ.

૧૮૫ તિલક ગોપીચંદનનાં—(૧૨)

સ્થાન.	શુક્લપદ્મે.	કૃષ્ણપદ્મે.
॥	॥	॥
લલાટ.	કેશવ.	સંકર્ષણ.
કંઠ	નારાયણ.	વાસુદેવ.
રૂધિય.	માધવ.	મધુમ્ન.
નાભી.	ગોવિંદ.	અનિરૂધ.
દક્ષિણકુક્ષિ.	વિષ્ણુ.	પુરુષોત્તમ.
દક્ષિણબાહુ.	મધુસૂદન.	અધોક્ષજ.
દક્ષિણકર્ણ.	ત્રિવિક્રમ.	નરસિંહ.
વામકુક્ષિ.	વામન.	અચ્યુત.
વામબાહુ.	શ્રીધર.	જનાર્દન.
વામકર્ણ.	હર્ષાકેશ.	ઉપેન્દ્ર.
પુષ્ટમુક.	પદ્મનાભ.	હરિ.
ગરદનઉપર.	દામોદર.	શ્રીકૃષ્ણ.

૧૮૬ તુળશી—(૧૬) તુળશ, શ્રી, અવશ્યક, લક્ષ્મી, વિદ્યા, યશશ્રી, ધર્માધર્મ, દેવી, દેવદેવી, લક્ષ્મી, સખી, શુભ, ભૂમિ, અચળ, અમિલા, અમલા (તુળ મહાળ)

૧૮૭ ત્રયોદશ ગુણ—(૧૩) કંઠ, તિલક, ઉષ્ણ, મધુર, ક્ષાર, કષાય, વાતક, કફનાશક, કૃમિહય, દુર્ગંધિ-નાશન, મુખભૂષણ, શુદ્ધિકરણ, કામસંહિપન,

૧૮૮ ત્રિનેત્ર—(૩) સદાશિવ.

૧૮૯ ત્રિપદ—(૩) અગ્નિ.

૧૯૦ ત્રિવિક્રમ—(૩) ઈશ્વર.

૧ ત્રિવેણી—(૩) ગંગા, યમુના, સરસ્વતી.

૨ દર્શનો—(૩) સ્વપ્ન, ચિત્ર, સાક્ષાંત.

(૬) સૌર, વૈષ્ણવ, શાકત, શૈવ, વિનાયક, શક્તિ (ગ્રાં ૫૦ બાં)

(૨)—સન્યાસી, બ્રાહ્મણ, જંગલ, ફકીર, કાન-કાડે, શેવડા, (તું અભંગ)

(૩)—ચિત્તસેના, વિત્તસેના, સ્વજનસેના, પુત્રસેના, કોઠસેના.

(૬)—ન્યાય, વૈશેષિક, સાંખ્ય, યોગ, મીમાંસા, વેદાંત, એમને ૬ શાસ્ત્રો કહેછે.

૧૯૩ દર્શનકર્તા—(૬) જાતમ અથવા અક્ષપાદ, ન્યાયકર્તા.

કણ્વાદ અથવા કાણ્વમુક્ષ, વૈશેષિકકર્તા.

કપિલ, સાંખ્યકર્તા.

પાતંજલી, યોગકર્તા.

જૈમિની, મીમાંસકર્તા.

બાદરાયણ, વેદાંતકર્તા.

૧૯૪ દ્વારપાળ વૈકુંઠનાં—(૮) ચંડ, પાર્વદચંડ,

એ પૂર્વદ્વારનાં.

ભદ્ર, સુભદ્ર, એ દક્ષિણદ્વારના.

જય, વિજય એ પશ્ચિમદ્વારના.

ધાતા, વિધાતા, એ ઉત્તરદ્વારના.

૧૯૫ ક્ષીપ—(૭)

જંબુ—અત્રેની પ્રજાને થોડી મેહેનતે ગમે તે સિદ્ધી પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્લક્ષ—અત્રેની પ્રજા એક હજાર વર્ષ જીવી શકે છે. ઉપાસ્ય દેવતા સૂર્ય.

શાદ્મલી—અત્રેના લોકાનો ઉપાસ્યદેવતાચંદ્ર.

કુશ—અત્રેની પ્રજાનાં કુશલ, કોવિદ, અભિયુક્ત અને કુલક, એવા ચાર ભેદ છે; એમનો દેવતા અગ્નિ.

કૌંચ—અત્રેની પ્રજાના પુરુષ, ઋષભ, દ્વિવિધ અને દેવદ એવાં ૪ ભેદ છે. તેમનો દેવતા ઉદક.

શાક—અત્રેની પ્રજાના ઋતવ્રત, સત્યવ્રત, ક્ષત્રવૃશ, અને અનુવ્રત, એવા ૪ ભેદ છે. દેવતા વસુ.

પુષ્કર—એની વચોવચમાં માનસોત્તર નામે ગોળ પર્વત છે. તેની ઉંચાઈ અને વિસ્તાર ૧૦,૦૦૦ યોજન છે. દેવતા બ્રહ્મા (તા.)

૧૯૬ દ્વીપ પિંડમાંના—[૭] અસ્થિમાં જંબુદ્વિપ, ભેજમાં શંખદ્વિપ, મજ્જામાં કુશદ્વિપ, માથામાં કૌંચદ્વિપ, ત્વચામાં શાદ્મદ્વિપ, રોમમાં શ્વેતદ્વિપ, નાભીમાં પુષ્કરદ્વિપ.

૧૯૭ દર્શાવેલ સંખ્યા—[૧૦]

સો સો હજાર... ૧ કરોડ.

કરોડ સો હજાર ... ૧ શંકુ.

શંકુ સો હજાર ... ૧ મહાશંકુ.

મહાશંકુ સો હજાર... ૧ વૃંદ.

વૃંદ સો હજાર ... ૧ મહાવૃંદ.

મહાવૃંદ સો હજાર ... ૧ પદ્મ.

પદ્મ સો હજાર ... ૧ મહાપદ્મ.

મહાપદ્મ સો હજાર... ૧ ખર્વ.

ખર્વ સો હજાર ... ૧ સમુદ્ર.

સમુદ્ર સો હજાર ... ૧ મહોદધ.

૧૯૮ દશગ્રંથવેદના—[૧૦] સંહિતા, પદ્ય, ક્રમ, આહ્વાણ, અરણ્ય, શિક્ષા, ઇંદ્ર, નિધંટ, નિરૂકત, અષ્ટાધ્યાય.

૧૯૯ દશધાત—[૧૦] તિથિ, વાર, નક્ષત્ર, યોગ, કરણ, ચંદ્ર, પ્રહર, સંવત્સર, માસ, લગ્ન, અથવા, હોર.
(જયો૦)

૨૦૦ દશનામ સંન્યાસી—[૧૦] ગિરિ—સદાશિવ ; પર્વત—પુરુષ ; સાગર—શક્તિ ; ણન—રૂદ્ર ; આરણ્ય બ્રહ્મા ; તીર્થ—બ્રહ્મા ; આશ્રમ—વિષ્ણુ ; મઠ—શિવ ; પુરી—અક્ષર ; ભારતી—પરબ્રહ્મ.

૨૦૧ દશપાદ(૧૦) મહાકાલીદેવીને. (સપ્તશતી.)

૨૦૨ દ્વિભ્રુજ—(૧૦) મહાકાલીદેવીને. મહાદેવને. પંચ-મુખી હનુમાનને.

૨૦૩ દશમહા સિદ્ધિ—(૧૦) અનૂર્મિ, દ્વરશ્રવણ, દ્વર-દર્શન, મનોજય, કામરૂપા, પરકાયાપ્રદેશ, સ્વચ્છંદમરવું, દેવક્રિડન, સંકલ્પસિદ્ધિ, પ્રતિષ્ઠા (ભા૦)

૨૦૪ દશવિધ આહ્વાણ—(૧૦)

દેવઆહ્વાણ—સદા સંતોષી વેદાર્થ જાણનાર.

મુનિઆહ્વાણ—સદા વનમાં રહી પોતાનું નિત્ય કર્મ કરનાર.

દ્વિવજ્રઆહ્વાણ—પટ્કર્મ કરનારો.

ક્ષત્રિયઆહ્વાણ—શરો ને લઢાઉ.

વૈશ્યઆહ્વાણ—લુકાર, દુકાનદારી, ખેતી, ગામનું પાલન કરનાર.

શૂદ્રઆહ્વાણ—રસવિક્રય કરનાર.

વિઝાલક આહ્વાણ—ચોર, નિર્દય, ધાતકી.

પશુ આહ્વાણ—અનદય કરનાર.

મલેછ આહ્વાણ—કુવા, બાગ, ગામ, ખેતરનો નાશ કરનાર.

ચાંડાલ આહ્વાણ—કૂર, લોભી, નાસ્તિક, પરદ્રવ્ય હરનાર.

૨—પંચગોડ, પંચ દ્રવિડ.

૨૦૫ દશહુરા ગંગાની ઉત્પત્તિ—(૧૦) જ્યેતરમાસ, શુકલપક્ષ, દશમી, બુધવાર, હસ્ત નક્ષત્ર, વ્યતીપાત, ગરકરણ, વૃષભનો સૂર્ય, કન્યા ચંદ્ર, આત્મદયોગ. (ધર્મ સિધુ.)

૨૦૬ દળ ચક્ર—(૧૦)એ મણિપૂરચક્ર એટલે નાભિસ્થાને, આ ઠેકાણે ૧૦ પાંદડીનું આસમાની રંગનું કમળછે, એની માતૃકા દસ 'ડ' થી 'ક' સુધી તેની જળ સંખ્યા ૬૦૦૦, વિષ્ણુ દેવતા અને લક્ષ્મી શક્તિ શિવલીંગ સામવેદ. આ દસ પાંદડીના નામ—સર્વાંગ, શોષિણી, જ્યા, ભદ્ર, તોપિણી, શાંતિ, કસયા, રાચના, ધિવશાંતિ, દાક્ષણી.

(૧૨) અનુહત ચક્ર રૂઢચસ્થાને ૧૨ પાંદડીનું કમળછે, ત્યાં કર્પૂર ગોર ત્રિનેત્ર શંકર ગોરવણ પાર્વતી સાથે છે; ત્યાં જળ ૬૦૦૦ રાત દિવસમાં થાયછે. 'ક' થી 'હ' સુધી બાર માતૃકાછે, તે બાર દળનાં નામ:—પદમિણી, સખા, રતિપ્રિયા, વિલયા, ત્રિમાયા, શાન્નાનુ, સારાદેવી, સુવાસી, સપ્તેકી, રવા, સારંગણી, તારા. (મુખ રથલ.)

૨૦૭ દક્ષિણ-ન્યા—(૧૩) અદિતિ, દિતિ, દનુ, કાલા, દનાયુ, સાંહિકા, ક્રોધા, વરિષ્ઠા, વિનતા, કપિલા, કંકુ, વિમલા, મુની (આં પર્વ.)

૨૦૮ દાન—(૧૦) આંત્યેષ્ટીનાં:--ગોદાન, ભૂમિદાન, તલદાન, સુવર્ણદાન, વસ્ત્રદાન, ધાન્યદાન, ગોવદાન, આભ્યદાન, રૌપ્યદાન, લવણદાન.

(૧૪) અન્નદાન, ઉદક દાન, દીપ દાન, તાંબૂલ દાન, કમંડલ દાન, ચર્નીજોડો; છત્રી દાન, લાહડી દાન, વસ્ત્ર દાન, લોહોદંડ દાન, સગડી દાન, તલ દાન, ચંદન દાન, પુષ્પ દાન.

૨૦૯ દાઝ—(૩) ગૌડી-ગોળની, માધ્વી=માહડાંની, પૌષ્ટી=ધાન્યની (નિધંટ).

૨૧૦ દિક્ષપાલ—(૧૦) દિશાના આધિષ્ટતા, એ ૧૦ છે;--ઈંદ્ર (વજ્ર આયુધ ને પૂર્વ દિશા), અગ્નિ (શક્તિ આયુધ ને અગ્નિકોણ), યમ (દંડ આયુધ ને દક્ષિણ દિશા), નૈઋત્ય (ખંડ નૈઋત્ય) વરુણ (પાશ પશ્ચિમ) વાયુ (અંકુશ, વાયવ્ય), કુબેર (ગદા, ઉત્તર), શિવ (ત્રિશૂલ, ઇશાન કોણ), બ્રહ્મ (પદ્મ, ઉધર્વ) અને અનંત, (ચક્ર પાતાળે).

૨૧૧ દિક્ષપતિ—(૮) ઈંદ્ર, અગ્નિ, યમ, નૈઋત્ય, વરુણ, વાયુ, કુબેર, શિવ.

૨૧૨ દિશા—(૧૦) ઉત્તર, ઇશાન, પૂર્વ, અગ્નિ, દક્ષિણ, નૈઋત્ય, પશ્ચિમ, વાયવ્ય, ઉધર્વ, અધો.

ખીજે મતે:—મહેંદ્રી—પૂર્વ.

વૈશ્વાનરી—આગ્નેયી.

યામ્ય—દક્ષિણ.

નૈઋતી—નૈઋત્યે.

વારુણી—પશ્ચિમ.

વાયવ્ય—વાયવ્ય.

આંદ્રમાસી—ઉત્તર.

ઐનાશી—ઘશાન્ય.

બ્રહ્મી—ઉધર્વ (આકાશ.)

નાગી—અધ (પૃથ્વી. (ન્યા૦ કો૦)

૨૧૩ દિશા ગ્રહ—(૮) પૂર્વે—રવિ.

અગ્નિયે—શુક્ર.

દક્ષિણે—મંગળ.

નૈઋત્યે—રાહુ,

પાશ્વમે—શનિ.

વાયવ્યે—અંદ્ર.

ઉત્તરે—બુધ.

ઘશાન્યે—ગુરુ (જ્યોતિષ.)

૨૧૪ દિક્ષા—(૫) નામ દિક્ષા, અહંસોહં, સોહકાંહ,
શિવોહં, શિવ.

૨૧૫ દેવ—[૩] બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શંકર.

[૫] ગણેશ, અંબા, સૂર્ય, વિષ્ણુ, શિવ (પંચાય-
તન.)

[૨૩] ઇન્દ્ર, વાયુ, વિશ્વકર્મા, નૈશ્વાનર, બ્રહ્મા,
સૂર્ય, અંદ્રમા, શંકર, યમ, વરુણ, વસુ, ગણેશ,
સ્વામીકાર્તિક, બુધ, ગુરુ, શુક્ર, જ્યા, શ્રીવામુદેવ,
બળિભદ્રા, પ્રહુરત, નિપ્પુ, હનુમાન (વિશ્વકર્મા પ્રજા)

૨૧૬ દેવપાદક—[૫] મંદાર. પારિવ્રતક, સંતાન, કસ્ય-
પદા, હરિમંદન (અમરેશ્વર.)

૨૧૭ દેવયોની—[૮] કિન્નર, ચારણ, યક્ષ, વિદ્યાધર,
ગંધર્વ, સિદ્ધ, યોગી, મુનિ, (તુ ૦ શ ૦ પ્ર ૦)

૨૧૮ દેવી—[૫] દુર્ગા, પાર્વતી, સાવિત્રી સરસ્વતી,
રાધિકા.

૨૧૯ દેહ—[૪] સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ.—લિંગ, કારણ, મહાકારણ.

૨—સ્થૂળદેહ=ઔટપ્રાણ; લિંગદેહ=સૂક્ષ્મદેહ એ
અંગુષ્ઠપ્રાણ; કારણદેહ=અંગુળપ્રમાણ; મહાકારણદેહ
=મસૂરપ્રમાણ (પંચી;)

૩ સ્થૂળદેહ=નેત્રની સફેદ કીકી તે; સૂક્ષ્મદેહ=કાળી
કીકી; કારણદેહ=પિળીકીકી; મહાકારણદેહ=જે કાળી
કીકી નેત્રમાં હોય છે તે. (ગો ૦ મત)

૪—સ્થૂળ=આરકત; સૂક્ષ્મ=શુભ્ર; કારણ=શ્યામ;
મહાકારણ=નીલવર્ણ. (અભંગ, તૂ ૦)

[૫] સ્થૂળદેહ. ઔટહાત પ્રમાણ પીતવર્ણ—જગૃત
માતૃકા—ઋગવેદ—આધારલિંગ—મન—પ્રાણ.
સૂક્ષ્મદેહ, અંગુષ્ઠ પ્રમાણ—રકતવર્ણ—આકાર મા-
તૃકા ખેચરીમુદ્રા—યજુર્વેદ—ગુરલિંગ—અપાન—
ચિત્ત.

કારણદેહ, —અંગુળપ્રમાણ—રકતવર્ણ—મકારમા-
તૃકા—સામવેદ.

મહાકારણદેહ, મગજેવી—નીલવર્ણ—આકારમાતૃકા.
અર્ધમાતૃકા, રાધપ્રમાણ—શ્યામવર્ણ, (નિરંજ-
નગીતા.)

(૮) સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ, કારણ, મહાકારણ, ચિરાદ્ર,
હિરણ્યગર્ભ, આવ્યાદૃત, પ્રકૃતીમૂળમાયા (અભંગ)

૨૨૦ દેવતા—(૫) નિર્ગુણ, નિરંજન શિવ, ઇશ્વરશ્વર,
વિષ્ણુ ઇલા, ૨-વિષ્ણુ, શંકર, દેવી, સૂર્ય ગણ-
પતિ,

૨૨૧ દ્રાવીડ—[૫] તૈલંગ, દ્રાવિડ, કર્ણાટક, મહારાષ્ટ્ર,
કોંકણ,

[૫] દ્રાવિડ, મહારાષ્ટ્ર, તૈલંગ, કર્નાટક, ગુજરાત.

૨૨૨ ધર્મ—[૨] સામાન્ય, વિશેષ ધર્મ, [૫૦ વિં]

૨૨૩ ધાતુ—[૭] રસ, રક્ત, માંસ, મેદ, મજ્જા, અસ્તિ,
શુક્ર.

[૭] સૂક્ષ્મ, રજન, તામ્ર, વંગ, નાગ, તિલ્કણ,
કોસ્થ.

[૮] સોનું, રૂપું, ત્રાંબુ, કથીર, શીંગું, પિત્તળ,
લોહું, તીખું.

૨૨૪ ધાન્ય—[૫] ધઉ, ચોખા, જવ, તલ, મગ.

[૭] ધઉ, ભાત, ચાઉદ, મગ, જવ, તલ, કાંગ.

૨૨૫ ધામ—[૪] બ્રહ્મદેવ, જગન્નાથ, રામેશ્વર, દારિકા.

૨૨૬ ધૃત સાતુકા—[૭] શ્રી, લક્ષ્મી, ધૃતિ, મેધા, શ્રદ્ધા
વિદ્યા, સસ્વતી.

૨- ગ્રાહી. માહેશ્વરી. દેવગારી, વૈષ્ણવી, વારાહી,
દેવગી, ગામુંગ.

૨૨૭ ધૃવ—[૨] દિગ્ધૃવ, દક્ષિણધૃવ.

૨૨૮ ધૃતતાલ—[૧૬] જ્યોત, ચેખર, દિસાલ, કંદેર,
જગમંગલ. મહુર, નિર્મલ, કુતલ, કમલા, ગારી,
નંદન, મંદેખર, દામલ, પિંગળ, તિલક, લગિત,
(ગાં ૩૦)

૨૨૯ ઘમની—[૨૪] શરીરમાંની:—ઘડા, પિંગલા, સુષુ-
મ્ણા, ગાંધારી, હસ્તીની, છબ્હા, અલંબિકા,
શંખિની, પ્રાણ, અપાન, વ્યાન, ઉદ્ધાન, સમાન,
નાગ, કૂર્મ દેવદત્ત, ધનંજય, કૂર્મ, કિલકિલ, અનૈના,
કુહા, પૂર્વા, શંખિની, (સ્વરૌદ્યહી.)

૨૩૦ નકારચિન્હ—[૬] મૌન્ય ધારણ કરવું, કાલ વિલંબ
કરવો, ભૂકુટી વક્ર કરવી, નીચે જોવું, નિકળી જવું,
ખીજ વાત કહેવી,

૨૩૧ નપુસક—[૭] એકાંગપાંદ, મર્મચ્છેદન, ધર્પક, અપ-
કય, કુંભીક, સુગંધી, મહાપાંદ, (નિધંટ)

૨૩૨ નરક—[૭] ક્ષારકર્દમ, રક્ષોગણ ભોજન, શલગ્રોહત,
દંદશક, અવટા નિરોધ, પર્યાવર્તન, સુચિમુખ,
(ભાગવત.)

૨૩૩ નરક—[૨૧]

તામિસ્ત્રી—એમાં ચોરન નાખે છે.

અંધતામિસ્ત્ર—વ્યભિચારીને માટે.

રૌરવ—પર દ્રવ્ય ઉપર પેટ ભરનારને.

મહારૌરવ—નશુણા માટે.

કુંભીપાક—નિર્દયો માટે.

કાલસૂત્ર—માતૃપિતાની સેવા નહિ કરનાર માટે.

અસિપત્રવન—પાખંડી માટે.

સૂકરમુખ—અન્યાયી રાજ પુરૂષ માટે.

અંધકૂપ—હિંસક.

કૃમિભોજન—કુટુંબને નહિ આપનાર માટે.

સંદંશ—ગુરું ધન ચોરનાર માટે.

સપ્તસૂર્મિ—પુરૂષ સાથે સંગ કરનાર માટે.

વંજકંટક--શાહમલી-પશુયોની ભોગવનાર માટે.
 વૈતરણી--ધર્મરીતિ તોડનાર માટે.
 પૂયોદ--નિર્લજ્જ વેશ્યા સાથ રહેનાર માટે.
 પ્રાણુરોધ--અધર્મિશુર.
 વિશસન--ઢોંગી ધરમ કરનારા માટે.
 સારમેયાદન--ગામ બાળનાર અતે ઝેર આપનાર માટે.

અવીચિ--ખોટી સાક્ષી આપનાર માટે.

અયઃપાન--મધપાન કરનારા માટે.

લાલભક્ષ--..... (ભાગવત)

[૨૮] કથાકલ્પતૃમાં ૨૮ નકત્તાં નામો આપ્યા છે:—

તામસ, અધઃપાત, ક્ષુર, સાંડસ, મહારૈરવ, કુંભિ-
 પાક, કાળસુત, પયોદક, સપ્તવન, કર્દમ, અક્ષેપ, નિરોધ,
 વિષ, ખળાળા, શરભ, સુમુખ, રાક્ષસ, શૂળ, પ્રેત,
 જ્યોટ, ગૃધ્ર, શકર, શ્વાન, કાકમુખ, વિહારણુ, નિરો-
 ધન, ભક્ષણુ, કુબ્જ.

રકેષ નવતારા—[૯] જન્મ, સંપત્તિ, દ્વીપ, ક્ષેમ, પ્રત્યકારા,
 સાધન, નૈધન, મિત્ર, પરમમિત્ર.

૨—[૧૧] શાંતા, મનોહરા, કૂરા, અશુભમૃત્યુકારી,
 વિજયા, કલિકોદભવાહી, અશુભહાનિકારક, પદ્મિણી,
 રાક્ષસીહી—અશુભનિર્ધન, વીરા, આનંદી, (આય-
 તત્વ)

રકેષ નવનાગ—[૯] શેષ, વાસુકી, તક્ષક, શંખપાલ,
 મુનિકે, દર્શકે, પદ્મકે, અનંત, કાળો, (કાં અં)

૨—ઐરાવત, વાસુકી, પૌણિક, દર્વેલુ, દ્વિગજ,
તક્ષક, યમદગ્જાતીક્ષી, પુષ્કર, શંખ. (દર્શન પ્ર૦)

૨૩૬ નવનાથ—[૯] ઓ નમો ઓંકાર આદિનાથ, સત્યનાથ,
બ્રહ્મ સંતોષનાથ, વિષ્ણુ ગુણાવલીકથન નાથ, અચલ
પીર અચંબનાથ, માયારૂપ મહોદ્રનાથ, જ્ઞાન પારખુ
ચૌરંગીનાથ, પાર્વતીપદે ઉદનાથ, શ્રી શંભુ ગુરુ
ગોરખનાથ.

૨૩૭ નવભાર સુવર્ણ—[૯] સ્યમંતક મણી પ્રસૂતથતો,
તેનાં એક ભારનું પ્રમાણ ૧૫૫ ખાંડી ૪ મણ ૨૮ શેર
૨૧ તોલા તે ૪ માસા હતું.

૨૩૮ નવ ભૂજા—[૯] મકર સંક્રાંતીને ૯ હાથ છે. (૫ યાંગ)

૨૩૯ નવરસ ગાયન—[૯] શૃંગાર, વીર, કંઠ, અદભૂત,
હાસ્ય, ભયાનક, બીભત્સ, રૌદ્ર, શાંતું, (છંદ શાસ્ત્ર)

૨૪૦ નવરસ સ્થાઈ—[૯] શૃંગાર—રતિ, હાસ્ય—હસતું,
કંઠ—શોક, રૌદ્ર—ક્રોધ, વીર—ઉત્સાહ, ભયાનક
—ભય, બીભત્સ, અદભૂત—વિસ્મય, શાંત—શમ.
(પ્રતાપરૂપ)

૨૪૧ નવ લક્ષણો ક્ષત્રિનાં—[૯] તેજ, બલ, ધૃતિ,
ઐર્ષ્ય, તિતિક્ષ, પ્રગ્નપાલન, ઔદાર્ય, સ્થિર બુદ્ધિ,
આક્રમણ ઐશ્વર્ય.

૨૪૨ નક્ષત્રો—[૨૭] અશ્વિની, ભરણી, કૃતિકા, રોહિણી,
મૃગ, આર્દ્રા, પુનર્વસુ, પુષ્પ, અશ્લેષા, મઘા, પૂર્વા,
ઉત્તરા, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, વિશાખા, અનુરાધા,
જ્યેષ્ઠા, મૃગ, પૂર્વાષાઢા, ઉત્તરાષાઢા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા
શતતારક, પૂર્વા ભાદ્રપદ, ઉત્તરા ભાદ્રપદ, રેવતી.
(જ્યોત્)

૨૪૩ નાગ—[૯] જુઓ નવ નાગ.

૨૪૪ નાડી—[૩] આદિ, મધ્ય, અંત્ય.

[૩] વાત, પિત્ત, કફ.

[૩] ધડા, પિંગલા, સુપુમ્ના.

૨૪૫ નાડી પિંડી—(૯) ધડા, પિંગલા, સુપુમ્ના, ગાંધારી
હરિતજીહ્વીકા,

શંખિનિ, પુંસા, કુંડનની, અલંબુશા, (મૂળસ્થંભ)

૨૪૬ નાથ (૯) (જુઓ નવ નાથ)

૨૪૭ નાથપંથ—(૧૮) સંતનાથ, સાતનાથ, ગુગુળીમ,
ધર્મનાથ, હાજી, મિસ્કીન, કાડર, નાથયારવજન,
રામનાથી, એકનાથી, જરોવૈરાગી, ગમપંથી, આળિકા,
ગંગનાથ, હેહેતમાર્ગ, ધનંજય, ગજકથડી, નાગાર્જુન
(દરશન પ્રકાશ.)

૨૪૮ નાયક—(૪) ધીરોદાત્ત, ધીરોધી, ધીરસલિત, ધીર-
શાંન.

(૨) ચતુર, અનિમિત્ત.

(૩) પતિ, ઉત્પતિ, વૈશિક.

(૩) રસ, વૃષભ, અશ્વ.

(૪) અનુકૂલ, દક્ષ, શઠ, ધૃષ્ટ.

૨૪૯ નાયિકા—(૪) અનુકૂલા, દક્ષિણ, શઠા, દુષ્ટા (અન-
ગરંગ.)

(૩) સ્વીયા, પરકીયા, સામાન્યા.

(૩) સુગંધા, મધ્યા, પ્રૌઢા.

(૩) ધીરા, અધીરા, ધીરાધીરા.

(૩) હરિણી, અશ્વિની, કરિણી.

(૪) પદ્મિની, ચિત્રિણી, શંખિની, હસ્તિની.

(૬) ગુપ્તા, વિદ્યધા, લક્ષિતા, કુલટા, મુદીતા, અનુશયના.

(૮) પ્રેષિતપતિકા, ખંડિતા, કલ, હાંતરિતા, વિપ્ર-લધ્વા, ઉત્કંઠિતા, વાસકસન્ન, સ્વાધીનપતિકા, આભસારકા.

(૯) કૃષ્ણની:—ભૈષ્મી, જાંબુવંતી, ભામા, સત્યા, ભદ્રા, લક્ષ્મણા, કાલિન્દી, મિત્રવિંદા.

૨૫૦ નારાયણ—(૯) કલિયુગનાં ૩ લાખ દશહજાર વર્ષ થયા પછી અશ્વિન વદ ૭ સોમવારે ‘મધુકૈંભ’ સાથે યુદ્ધ થયું ત્યારે ૯ નારાયણ થયા. (શિવનિર્ગધ)

અંબુ નારાયણ—આરજુરાયનો પુત્ર, માતા અલિકા, યદનગર.

આત્મજ નારાયણ—નિર્ગુણરાયનો પુત્ર, માતા હરિકા, માજનપુર.

ધર્મજનારાયણ—...માતા બાહલાદેવી, કનકપુર.

અલસૈ નારાયણ—અલંકાર રાયનો પુત્ર, માતા મલવપાના, નંદપુર.

શાંતનુ નારાયણ—હસ્તી રાયનો પુત્ર, માતા શીર-પદવી, લંકપુર.

રૌદ્ર નારાયણ—.....માતા મુક્તાપાળ, કંબુપુર.

વૈકુંઠનારાયણ—પદ્મરાયનો પુત્ર, માતા વેદાંગના, વિષ્ણુપુરી.

જગજીવન નારાયણ—ધન્યરાજનો પુત્ર, માતા-અનમિયા,.....

કર્મજનારાયણ—.....માતા પદ્મની;.....

૨૫૧ નિધિ—(૯) કુબેરનાં ભંડાર નવ કહેવાય છે. પદ્મ,
મહાપદ્મ, શંક, મકર (મગર), કચ્છ (કાળખો),
સુકુંદ, કુંદ, નીંદ, ખર્વ.

૨૫૨ પંચક—(૫) રાજપંચક, અગ્નિપંચક, ચોરપંચક,
રોગપંચક, મૃત્યુપંચક.

૨૫૩ પંચક પ્રકાર—(૩) પેહેલો પ્રકાર, ધનિષ્ઠ પંચક—એ
જેષ્ઠ માસમાં ધનિષ્ઠા નક્ષત્રથી રેવતી સુધી; એને
સુદ પંચક કહેછે.

બીજો પ્રકાર—ગતતિથીમાત્ર ચાલતું લગ્ન
મેળવવું અને તેને નવે ભાજવું, બાકી જો આંદ
રહેતો રોગ પંચક, એ વધેતો અગ્નિ પંચક, ચાર
રહેતો રાજ પંચક, ૭ રહેતો ચોરપંચક, એક રહેતો
મૃત્યુ પંચક.

ત્રીજો પ્રકાર—વાર ઉપર પંચકો પડે છે તે-
રવિવારે રોગપંચક, મંગળવારે અગ્નિપંચક, સોમ-
વારે રાજપંચક, ગુરુવારે ચોરપંચક, શનિવારે
મૃત્યુપંચક.

ધૃતરાષ્ટ્રી--ધી હંસ,, ,

શુક્રી--થી રગ બેરંગી ,, ,.

(આદિ પર્વ મુકતેશ્વરી.)

૨૫૫ પંચકોશ--[૫] અન્નમય, પ્રાણમય, વિજ્ઞાનમય,
આનંદમય.

૨૫૬ પંચકોશી--કાશીક્ષેત્ર.

૨૫૭ પંચતત્ત્વ આકૃતી--[૪]

પૃથ્વી--ગોણુણાકાર, બાર અંગુળ.

આપ--ગોળાકાર, ગોળ અંગુળ.

નેજ--ત્રીકોણાકાર, ચાર અંગુળ.

આકાશ--સર્વવ્યાપક (સ્વરોદય.)

૨૫૮ પંચરત્ન--[૫] સુવર્ણ, કુલિશ, નીલમ, મુકતાદળ,
પદ્મારાગ (નિર્ણયસિંધુ)

૨--[૫] સુવર્ણ, રત્ન, મુકતા, રાજ્યવર્ત, પ્રવાહ
(કુમારગાંધ્ય)

૨૫૯ પંચરત્નગીતા--[૫] ગીતા, વિષ્ણુ, સદશ્વત્તામ,
અવરાહ, અનુસ્મૃતિ, ગજેન્દ્રમોહ.

૨૬૦ પંચરસ--[૫] સુવર્ણ, રૂપું, લોહં, તાંબુ, જસત.

૨૬૧ પંચાંગ--[૫] જેનાં પાંચ અંગ છે તેઃ--તિથિ,
વાર, નક્ષત્ર, મેગ, કરણ.

૨૬૨ પંચારસ--[૫] કામનાંઃ--શોષણ, દીપન, સંમોહન,
તાપન, હિન્નાદ.

૨૬૩ પંચાળવતિ--[૫] સુનાર, સુતાર, લોદાર,
કંસાર, પંચરક્ષાગ્ર. (શિવપ્રશસ્તી.)

૨૬૪ પંથ— [૯] લિંગી દર્શનનાં એટલે જંગલમનાં:—
રેવનસિદ્ધ, મૈરાળાસિદ્ધ, ઝોંકોરામ પંડીત, અરાધિયા,
એઓ ચાર યૂગનાં આચાર્ય.

માછર્યા, બંબયા, ચંડયા, કંકયા, ગુંડયા, એઓ
જંગમોનાં આચાર્ય.

૨૬૫ પંદર તિથીએ અભિદ્ય પદાર્થ—(૧૫) આષાઢ
શુ ૧૧ થી કાર્તિક શુ ૧૧ સુધી જે જે પદાર્થો
ખાવાની મનાઈ છે તેનાં નામ:—

પ્રતિપદ્ધા—કોહળું.

દ્વિતીયાએ—વેંગણા.

તૃતીયાએ—મીઠું.

ચતુર્થીએ—તળ.

પંચમીએ—ખટાસ.

ષષ્ઠીએ—તેલ.

સપ્તમીએ—આંમળા.

અષ્ટમીએ—નારીયળ.

નવમીએ—કોહળું.

દસમીએ—પંડોળાં.

એકાદશીએ—પાવટ.

દ્વાદશીએ—મસૂર.

ત્રયોદશીએ—વેંગણા.

ચતુર્દશીએ—મધ.

પોર્ણિમાએ—ધૂત.

આમાવાસ્યે—સ્ત્રીસંગ.

૨૬૬ પદાર્થ—[૭] દ્રવ્ય, ગુણ, સામાન્ય, વિશેષ, સમવાય
અમાય, કંમ.

(૧૬) પ્રમાણ, પ્રમેય, સંશય, પ્રયોજન, દ્રષ્ટાંત, સિદ્ધાંત, અવયવ, તર્ક, નિર્ણય, વાદ, જલ્પ, વિતાંડા, હોત્યાભાસ, છલ્લ, જાતિ, નિગ્રહસ્થાન.

૨૬૭ પદાર્થવિદ્યા—(૭) શિલ્પવિદ્યા, જલ્પવિદ્યા, વાતવિદ્યા, દર્શનવિદ્યા, નાદવિદ્યા, વિદ્યુલ્લસતાવિદ્યા, અંબુકલ્પવિદ્યા,

૨૬૮ પરમ ભાગવત—(૧૩) નારદ, પ્રલહાદ, પરાશર, પુંડરીક, વ્યાસ, અંબરીષ, શુક, શૈનક, ભીષ્મ, રુદ્રાંગદ, અર્જુન, વસિષ્ઠ, ચિલીપણુ (ભાગવત.)

૨૬૯ પરબ્રહ્મ—(૧) આદિતીય.

૨૭૦ પર્વ ભારતના—(૧૮) આદિપર્વ, સભાપર્વ, વનપર્વ, વિરાટપર્વ, ઉદ્યાગપર્વ, ભીષ્મપર્વ, દ્રોણપર્વ, કર્ણપર્વ, શલ્યપર્વ, સૌપ્તિકપર્વ, ઓપર્વ, શાંતિપર્વ, અનુશાસનપર્વ, અશ્વમેધપર્વ, આશ્રમવાસીપર્વ, માસલપર્વ, મહાપ્રસ્થાનપર્વ, સર્ગરોહણપર્વ.

૨૭૧ પર્વત—(૭) ગદેન્દ્ર, મલય, સહ્ય, શુક્તિમાન, ધર્મમાદન, વિંધ્ય, પારિયાત્રા.

૨૭૨ પરિક્ષા—(૩) દર્શન, સ્પર્શન, પ્રશ્ન.

[૮] નાડીપરિક્ષા, ગળપરિક્ષા, મૂત્રપરિક્ષા, નેત્રપરિક્ષા, હૃન્દાપરિક્ષા, સ્પર્શપરિક્ષા, રૂપપરિક્ષા, શબ્દપરિક્ષા ? (વેદ્યહવન)

૨૭૩ પ્લક્ષદ્વિપનાં ભાગ—[૭] શિવ, યવયસ, સમુદ્ર, શાંત, ક્ષેમ, અમૃત, અભય.

૨૭૪ પ્લક્ષદ્વિપનાં પર્વત—[૭] ગણિક્કર, વજ્રકર, હિંદમેન, જ્યોતિષમાન, શુપર્ણ, દિરઘાદીવ, મેઘમાલ (ભાગ)

૨૭૫ પદ્મદ્વિપતીનહી—[૭] અરણ્યા, વૃમ્ભ્યા, આંગિ-
રસી, સાવિત્રી, સુપ્રભાતા, ક્રોતંભરા, સસંભરા.
(ભા૦)

૨૭૬ પદ્મ—[૩] શુક્લ, શુદ્ધ, કૃત્યુપદ.

૨૭૭ પદ્મોલિકા—[૮] હર્ષ, વિપાદ, ભય, આનંદ,
ઉત્સાહ, સ્નેહ, મમતા, પ્રીતિ. (મૂળસ્થંભ)

૨૭૮ પાખંડ—[૩૬] વાસુદેવ, દિંડીગાણુ, ગોંધળ, ડહ-
ગાવું, બહિરા, જોગી, બાળસંતોષ, જૈરાગી, ડાકુલ-
તાજોશી, આંધળા, પેંગા, મુગા, કૈકાડી, શૌરી એટલે
હીજડો, મડો, કાપડી, વૈધ, ચાટા, ભાટ, ભાંડ,
ભરાડી, નાનક, ઠાકોર, વાધ્યા, મદારી, બહુરૂપી,
ભૂત્યા, ચિત્રકંથી, દરવેશ, તુંબડીવાલો, વારાંગના,
પુરાણીક, ગવધ, જ્યોતિષી, માનભાવ, જ્ઞાણી.
(દર્શનપ્રકાશ.)

૨૭૯ પાંડવ—[૫] ધર્મ, ભીમ, અર્જુન, નકુલ, સહદેવ.

૨૮૦ પાતક—[૩] કાયિક, વાયિક, માનસિક.

[૫] બ્રહ્મહત્યા, સુરાપાન, સુવર્ણચૌર્ય, માત્રાગ-
મન, અથવા શુરપતિ ગમન અને તત્સંગ.

૨૮૧ પાતાળ—(૭) તેમનાં નામ અધિપતિ, અને વિરાટ
રૂપનાં અંશ.

અતળ—મયપુત્ર, અરણ્ય.

વિતળ—હટકેશ્વર, જંગ.

સુતળ—બળી, પ્રહાદ, જાતુ.

રસાતળ—મયાસુર, પ્રપદ.

મહાતળ—કંદ, શુદ્ધ.

તળાતળ—દાનવ, ઘેરાં.

પાતાળ—નાગવાસુકી, પદ. (કથા કદપ તર.)

૨૮૨ પાપ—[૮૩] કાયિક—એના ત્રણ પ્રકાર. વાયિક—
એના ચાર પ્રકાર, માનસિક—એના ત્રણ પ્રકાર,
(ધર્મ શાસ્ત્ર.)

૨૮૩ પાપ—(૪) કાયિક—કાયાથી થાય છે.

વાયિક—વાયાથી થાય છે તે.

માનસિક--મનથી થાય છે તે.

સાંસર્ગિક--ખીજની સંગતથી થાય છે તે
(કાશીખંડ)

૨૮૪ પાર્વતીની સખી—(૩૨) જ્યા, વિજ્યા, કમલા-
વતી, કદર્પ પ્રિયા, સેનાવતી, સુરતપ્રિયા, અનંગા,
સંજીવન, પ્રભાવતી, નર મોહિની, સુપ્રભા, મધુર-
પ્રભા, સંભોગનિધિ, કામકલિકા, વિધાધરી, ચંદ્રિકા,
પ્રજોષ્ઠનપના, જનમોહિની, પદમનયના, હરિમધ્યા,
હંસગમના, પુષ્પ કલિકા, અનંગસેના, યુદ્ધિધ કલિકા,
ગજગમના, નરમોહિની, સુકેશી, ઈન્દુ, પદમગંધી,
પુરંગ, લાવણ્યનિધી, (લિંગ પુરાણ)

૨૮૫ પાશ—(૮)વરણપાશ, મોહપાશ, માયાપાશ, નાગ-
પાશ, આદ્યપાશ, કાળપાશ, કર્મપાશ.....

૨૮૬ પિતર—(૫) જનેતા, ઉપનેતા, વિદાદાતા, અન્નદાતા,
ભયત્રાતા.

૨૮૭ પિતૃ ગ્રહ—(૯)સ્કંદ, સ્કંદા પરમાર, શકુની, રેવતી,
પૂતના, અન્ધ પૂતના, શીત પૂતના, ગળ મંડીકા,
નૈગમેય (પિતૃ ગ્રહ) એઓ બાળકને પીડા કરેછે ..

૨૮૮ પુરાણો—(૧૮) મત્સ્ય પુરાણ, માંડકેય પુરાણ, ભવિષ્ય પુરાણ, ભાગવત પુરાણ, અહ્યાંડ પુરાણ, ગરૂડ પુરાણ, લિંગ પુરાણ, પદ્મ પુરાણ, વામન પુરાણ, અગ્નિ પુરાણ, કુર્મ પુરાણ, સ્કંદ પુરાણ, નારદ પુરાણ, વરાહ પુરાણ, અક્ષવૈવર્તક પુરાણ, વાયુ પુરાણ, અહ્ન પુરાણ, વાદ્મોક પુરાણ.

ખીજું મત—ગણેશ પુરાણ, નારદ પુરાણ, નાર-સિંહ પુરાણ, કપિલ પુરાણ, બૃથ પુરાણ, વરણ પુરાણ, દુર્વાસ પુરાણ, અંબિકા પુરાણ, કલિકા પુરાણ, મરીચિ પુરાણ, વૌશન પુરાણ, ભાર્ગવ પુરાણ. મહિશ્વર પુરાણ, સૂર્ય પુરાણ, પરાશર પુરાણ, મુકુત પુરાણ, સતી કુમાર પુરાણ, કુમાર પુરાણ.

૨૮૯ પુરી—(૭) અયોધ્યા, મથુરા, મથા, કાશી, કાંચી, અવસતિકા, ધારાવતી (કથા સારામૃત.)

૨૯૦ પુરૂષ—(૩) પ્રથમ પુરૂષ—હું, દ્વિતીયપુરૂષ—તું, તૃતીયપુરૂષ—તે (વ્યાકરણ)

૨૯૧ પુરૂષાર્થ—(૪)ધર્મ, અર્થ કામ, મોક્ષ.

૨૯૨ પુત્રવર્ગ—(૧૨) ઔરસપુત્ર=સ્વપુત્ર, પુત્રિકાસુત=કો-કરીનો પુત્ર, ક્ષેત્રજ, ગૃહજ, કાનીન=કુમારીસુત, (અહ્નપુરાણ). પૌત્રર્ભવ=વિધવાનો પુત્ર, દત્તકપુત્ર, ક્રિત=વેચાતો લીધેલો, કૃત્રિમ, સહોદ=સગન પ્રેમ ગર્ભ રહી જન્મેલો, સોપવિદ-છુપી રીતે પ્રસવેલો (મિતાક્ષર.)

૨૯૩ પુત્રગીઓ—(૩૨) વિદ્યમસિંદાસન ઉપરની:—રંગ-ગોળા, વિક્રમા, ચમક્યા, અપસરા, જગમગશોભા, પદ્મપ્રભા, કેડાનવતી, વયસેના, વદન્યનાભા, મદન

મંજરી, ગંગા, અતિવર્ણા, ભોગપદા, પર મોહિની, પરથોળી, સુપ્રભા, ચંદ્રાવતી, અનંતભુની, રાવન-દિલા, સૌભાગ્યમંજરી, સૌભાગ્યવતી, કમલકલી, પદમાવતીપ્રભા, ઇંદ્રપ્રભા, ચંદ્રવર્ણા, રૂપાલા, તારા-પ્રભા, સુમણી, દેવનંદા, પદમાવતી, પદમીની, ચંદ્ર-કાંતી. (સિંહાસન યત્તિસી.)

૨૮૪ પ્રકૃતિ—(૮) સ્વામિ, આમત્ય, કોપ, રાષ્ટ્ર, દુર્ગ, બલ, પ્રભા, સુહૃત.

(૮) પંચમહાભૂત, ત્રણગુણ.

૨૮૫ પ્રજાપતિ—(૧૦) મરીચી, અત્રિ, અગિરા, પુલ-સ્ત્ય, પદ્મ, કૃતુ, દશ, વશિષ્ઠ, ભૃગુ, અને નારદ, રશ્મિ, ૩-વિશ્વકર્મા.

૨૮૬ પ્રતિમા ભગવાનની—[૮] કાષ્ઠમૂર્તિ, શિલામૂર્તિ, ચંદનલેપનમૂર્તિ, ચિત્રમૂર્તિ, મૃત્તિકામૂર્તિ, રત્નમૂર્તિ, ધાતુમૂર્તિ, સિકામૂર્તિ. (તુલસી.)

૨૮૭ પ્રદક્ષિણા—[૫] ગણપતિ, ૩ શિવ ત્રણ, હરી ચાર, સૂર્યસાત, શક્તિ એક.

૨૮૮ પ્રધાન—[૮] પ્રધાન, અમાત્ય, સચીવ, મંત્રી, પ્રતિનિધી, રાજગણ, વૈધ, ઉપાધ્યાય.

[૮] પ્રધાન, અમાત્ય, સચીવ, મંત્રી, ડબીર, ન્યાયાધીશ, ન્યાયશાસ્ત્રી, સેનાપતિ.

૨૮૯ પ્રમાણ—[૪] પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, ઉપમાન, શ્રવણ
[૪] ભોગ, લેખ, સાધ્ય, દિવ્ય.

૩૦૦ પ્રયાગ—[૭] રૂદ્રપ્રયાગ, નંદપ્રયાગ, કર્ણપ્રયાગ, દેવપ્રયાગ, પાર્વતીપ્રયાગ, રાઘવપ્રયાગ, પ્રયાગરાજ.

૩૦૧ પ્રલય—[૪] નિત્ય, નૈમિત્તિક, પ્રાકૃતિક, આત્મતિક.

૩૦૨ પ્રાણ—[૫] પ્રાણ, અપાન, સમાન, ઉદાન, વ્યાન.

પ્રાણ=અન્નપ્રવેશ.

અપાન=શુદ્ધસ્થળમાં મળમૂત્ર બતાવનાર.

વ્યાન=પાચન,

ઉદાન=માપણ.

સમાન=આંખો બંદ કરવી અને ઉઘાડવી.

૩૦૩ પ્રારબ્ધ—[૩] અનિચ્છા, સ્વેચ્છા, પરેચ્છા પ્રારબ્ધ

૩૦૪ પ્રિતી—સ્ત્રી પુરુષ વચ્ચેની—[૪]

નૈસર્ગિક—વગર કારણે સેહેજ સંલોગથી સ્વાભાવિક બંધાય છે તે.

વિષયજન—ભેટ સોગાદો આપ લે કરતા જડે છે તે.

સમ—ગાયન યા કન્ઝાકૌશલ્યાનાં અકરણથી જડતી પ્રિતિ.

આભ્યાસજન—ખેડનાં સરખા સ્વભાવથી ને સોહબતથી જોડાઈ ઉપજતી પ્રિતિ.

૩૦૫ બલ્લા—[૫] નાગબલ્લા, મહાબલ્લા, અતિબલ્લા, રાજબલ્લા.

૩૦૬ બાણ—[૫] (કામદેવતાં)=અરવિંદ, અશોક, નિલોત્પલ, ચ્યૂત, આમ્ર.

૩૦૭ બીર—[૫૨] મહાબીર હનુમાન, વેતાલ, નરસિંહ, મહમદ, ભૈરવ, કલ્લવા, શોક્યા, છંદાશામદાર, ભોહીત, મસાણ્યો, ખાપર્યો, મહેસાસૂર, આગીયા, જોગ્યા, સકત્યા, લગા, આપડયા, સુન્ન, તેપાળ,

જયપાળ, ઇસ્માઇલ, લખવા, કવડયા, કાળ,
અધારી, નરકયા, ઝોટિંગ, કિલકિલા, ચેડા, સમન્યા,
જમનજતી, ધાવડયા કચિયા, પકિયા, ગોરખિયા,
ધુરધુર્યા, ધુલિયા મસાન, જલતયા મસાન, મીરા
અમદ, સૈયદ કળીર, ગવરીખખારણુ ધુમાસુર, રોકિ-
યા, તેલિયા, તુંડા, કોડીલુખ, જગંદી ધુલીયા,
ચીરડીયામસાન, ખીરવિક માજીત, ઇસ્માઇલ જોગી,
સમંધા, સવાડે સુલતાન. (મંત્ર શાસ્ત્રમાંથી)

૩૦૮ બુદ્ધિ—[૪] સ્વાભાવિક, ઐત્પાતિક, પરિણામિક,
કર્મજન.

(૯) શ્રુત, કૃષ્ય, અનુમાન, ઇચ્છા, દ્વેષ, સુખ,
દુઃખ, પુણ્ય, પાપ. (બાળ બોધ)

૩૦૯ બોંતેર કળા—(જીઓ કળા પુરૂષની.)

૩૧૦ બ્રહ્મ—[૫] બિંદુ, અર્ધચંદ્ર, કુંડલ, દંડક, તારક.

૩૧૧ બ્રહ્મ પુત્ર—[૭] મરિચિ, અત્રિ, અંગિરા, પુલસ્તી,
પુલહક, ઋતુ, વસિષ્ઠ. (ગુરુ ચરિત્ર)

૩૧૨ બ્રહ્મ—[૧૪] શબ્દબ્રહ્મ, નિત્યેકાક્ષર બ્રહ્મ, ખંબ્રહ્મ,
સર્વ બ્રહ્મ, ચૈતન્ય બ્રહ્મ, સત્તા બ્રહ્મ, સાક્ષ બ્રહ્મ,
સચ્ચિદ બ્રહ્મ, નિર્ગુણ બ્રહ્મ, વાચ્ય બ્રહ્મ, અનુભવ
બ્રહ્મ, આનંદ બ્રહ્મ, તદાકાર બ્રહ્મ, અનિર્વાચ્ય
બ્રહ્મ. (દાસ બોધ.)

૩૧૩ બ્રહ્મવેતા—(૪) દત્તાત્રય, શુક્ર, કપિલમુનિ, યાગ્નવલ્કય.

૩૧૪ બ્રહ્મહત્યા—(૧૮)

ખીન્નતું ઘેર બાળનાર

ઝેર આપનાર

દાઝ પીનાર

પોતાની સ્ત્રીએ જાર કર્મથી મેળવેલા પુત્ર ઉપર
નિર્વાહ કરનાર.

તીર, કામઠાં વગેરે હથિયાર બનાવનાર.

પરનિંદા કરનાર.

મિત્રોને બેવફા થનાર.

પર સ્ત્રીથી સંગ કરનાર.

ઘર્ભપાત કરનાર.

ગુરુ પતિનપર બદનજર કરનાર.

દાઝ પીનાર બ્રાહ્મણ.

વિશ્વાસઘાત કરનાર.

દુષ્ટીઓને પજવનાર.

વેદની નિંદા કરનાર.

ખોટા માપ વડે અનાજ વેચનાર.

પરલોકને ખોટું કહેનાર.

સ્વધર્મ તજી ભ્રષ્ટ થનાર.

શરણે આવનારને મારનાર.

(વિદુરનીતિ)

૩૧૫ બ્રાહ્મણ ગુણ — [૧૦] નિત્ય નૈમિત્તિક ધર્માચરણ,
યથાર્થ બોલવું, ઇન્દ્રિય નિગ્રહ, જ્ઞાનપ્રાપ્ત્યર્થ તપશ્ચર્યા,
દ્વેશ નહિ કરનાર, વિપયમાં નહિ દ્રુસનાર, કર્મ
ભોગથી દુઃખ સહન કરનાર, ગરીબોને દાન આપ-
નાર, વખતપર ધીરજ ધરનાર, વેદાંગ શાસ્ત્ર અધ્યન
કરનાર, કોઈના દોષ નહિ બોલવાં, પરમેશ્વરની
ઉપાસના કરનાર (ભાગવત.)

૩૧૬ ભક્તિ — [૯] શ્રવણ, કીર્તન, સ્મરણ, પાદસેવન,
અર્ચન, વંદન, કાર્ય, સમ્ય, આત્મનિવંદન.

૩૧૭ ભારસંખ્યા પ્રકાર-- [૫]

બળદનો ભાર ૩૨ પાયલીનો (અમરકોશ.)

સ્થમંતક મણીનો ભાર ૩૪ મણનો, ૨૮ શેર,
૨૧ તોલા, ચાર માસા, એમનાં ૯ ભાર.

વેદનો ભાર ૮૦૦૦ તોલા એટલે ૧ ભાર.
(સારંગધર.)

તુળાભાર એટલે પોતાના ભારેભાર. આ ભારથી યાને
વગ્નથી હરિશ્ચદ્રે વિશ્વામિત્ર ઋષિને ૩૩ ભાર
સુન્નું દાનમાં આપ્યું. (મુકુતેશ્વરી ભારત.)

વનસ્પતિનો ભાર એકનાં અંગ ઉપર એતા-
ળીસ ગીડાં આપતાં જે સંખ્યા ધાય તેટલા ભાર,
(શિદ્ધામલક.)

એક ભાર સંખ્યા. ૧૪ કરોડ, ૨૧ લાખ, સુગોતેર
રૂબરૂ.

૩૧૮ ભાવ—[૫] વિભાવ, અનુભાવ, વ્યભિચાર ભાવ,
આત્મિક ભાવ, સ્થાયી ભાવ.

૩૧૯ ભાવ—[૮] સ્વંભ, સ્વેદ, સ્વરંગ, રોમાંચ, કંપ,
વ્યથન, અશ્રુપાત, પ્રલય.

૩૨૦ ભાષા પદ્ધતી—[૮] અંક પદ્ધતી, કરપદ્ધતી,
નેત્રપદ્ધતી, શબ્દપદ્ધતી, લાઘવપદ્ધતી, આતુર-
પદ્ધતી, ભાષાપદ્ધતી, (ચીવરકોશ)

૩૨૦ ભાષા છપ્પની—[૫૬] સંસ્કૃત, ગ્રીકાણુ, ગ્રન્થ-
ભાષા, ગાઢભાષા, ગાલભાષા, દિંદુસ્તાની, ગવની,
ગુરખાની, તુર્કી, મોનગી, ફારસી, આરબી, ઇરાણી,
ગુજરાતી, કન્નડી, દક્ષિણ, સિંધી, મુઝલાની, માર-
વાઠી, આરબી, કાબ્યમુજરાતી, આનંદેશી, બાલેઘાટી,

માહારાષ્ટ્ર, પંજાબી, પૂર્વી, બંગાલી, ઉડીયા, બંગા-
લીદેશ, નાગરી, કાનડી, તૈલંગી, કામાડી, કોમરી,
દ્રાવિડી, તાંબુલ, મદ્રાસી, મલબારી, લેટીન, ગ્રીક,
જર્મન, રશિયન, પોર્તુગીઝ, હિબ્રુ, ગ્રીક, કોંકણી,
ચિકણી, સૈયાની, કાફરી, પેહલવી, જ'દ, બીલ,
બેલહારી, કોળી, મહારી, કેટકરી,

૩૨૧ ભૂજ—[૩] ત્રિભુજ.

[૩] ભુજ=ત્રિકોણની નાહની બાજુ, કર્ણ=ત્રિકોણની
મહોટી બાજુ, કોટી=ત્રિકોણની મધ્ય બાજુ (લીલા-
વતી) એ ત્રિકોણ, કાટકોન ત્રિકોણ હશે.

૩૨૨ ભૂત--[૫] તત્વ.

૩૨૩ ભૂત--[૭] શુભેચ્છા, સુવિચારણા, તત્ત્વમાનસા, સ-
ત્વાપતિ, અસંશકિત નામીકા, પદાર્થાભાવિનિ,
ભૂર્થગા.

૩૨૪ ભૂમિકા સ્ત્રી લક્ષણુ--[૮] શરીર, ભમરો, ગંધ
છાયા, અંતઃકરણ, સ્વર, ગતિ, વર્ણ. (કાશીખંડ.)

૧૧ [૪] વિક્ષિપ્તતા, ગતાયાતા, સંશ્લિષ્ટતા, સુલીનતા.
(વિવેક સિંધુ)

૧૨ [૭] શુભેચ્છા, વિચારણા, તત્ત્વમાનસા, સત્વાપપત્તી,
સુલીનતા, સંશ્લિષ્ટતા, સંપ્રજ્ઞાતા. (લઘુયોગવા)

૩૨૫ ભૂમીનાં નાંમે--[૪૩] ભૂ, ભૂમિ, પૃથ્વી,
પૃથિવી, વસુધા, ઉર્વી, વસુધરા, ધાત્રી, ધરિત્રી,
ધરણી, વિશ્વા, વિશ્વંભરા, ધરા, ક્ષિતિ, ક્ષોણી,
ક્ષમા, અનંતા, જ્યા. કુ, વસુમતી, મહિ, ગા,
ગોત્રા, ભૂતધાત્રી, ક્ષમા. ગંધમાતા, અચલા, અવ-

નિ, સર્પસહા, રત્નગર્ભા, જગતી, મેદિની, રસા,
કાશ્યપી, પર્વતાધરા, સ્થિરા, ધન્વા, રત્નસૂ, ઝિજ્ઞસૂ,
વિપુન્ના, સાગરનેમિ, સાગરમેખજા, સગરાંજરા,
(હેમચંદ્ર કોશ૦)

૩૨૬ ભૂવન—[૩] સ્વર્ગ, મૃત્યુ, પાતાળ.

૩૨૭ ભેદ વિધી—[૩] સખતીય, સ્વગત, વિખતીય.

૩૨૮ ભેદ સ્ત્રિખતીનાં—[૭]

કન્યા=૭ વર્ષ સુધી.

ગૌરી=૮ વર્ષ સુધી.

બાલા=૧૩ વર્ષ સુધી.

તરૂણી=૩૦ વર્ષ સુધી.

પ્રૌઢા=૪૦ વર્ષ સુધી.

વૃદ્ધા=૭૦ વર્ષ સુધી.

વ્યભિચારીણી. (કોકશાસ્ત્ર.)

૩૨૯ ભેદઋગેવદનાં—[૮] ચર્યા, શ્રાવક, કમજટા, કમ-
પારા, કમરથા, કમપાલહા, — (ચરણુવ્યૂહ.)

૩૩૦ વૈભવ—[૮] અસિતાંગ, રૂર, ચંદ્ર, ક્રોધ, ઉન્મત,
કુપતિ, ભીષણ, સંહાર.

૩૩૧ ભોગ—[૮] સુગંધ, વનિયા, વસ્ત્ર, ગાયન, તાંબૂલ,
ભોજન, શૈથ્યા, દ્રવ્ય.

૩૩૨ ભૃકુટિ—[૨] ભવાં.

૩૩૩ મકાર—[૫] મધ, માંસ, મત્સ્ય, મુદ્રા, મૈથુન.

૩૩૪ મંગલ—[૩] નમનાત્મક, આશિર્વાદાત્મક, વસ્તુ
નિર્દેશાત્મક.

[૮] બ્રાહ્મણ, ગાય, અગ્નિ, સોનું, ધી, સૂર્ય,
અશ્વ, રાત્રિ [નિં.]

(૨૧) મંગલ, ભૂમિપુત્ર, ઋણહર્તા, ધનપ્રદ,
સ્થિરાસન, મહાકાય, સર્વકામ વિરોધક, લોહિત,
લોહિતાક્ષ, સામગાના કૃપાકર, ધરાત્મજ, કુંજ,
ભૌમ, ભૂતિદ, ભુમિનંદન, અંગારક, યમ, સર્વ
રોગ પરિહાર, વૃષ્ટિકર્તા, પ્રહર્તા, સર્વ કામ ફલપ્રદ
(મંગલ સ્તોત્ર.)

૩૩૫ મતિ—[૨] સુમતિ, કુમતિ.

૩૩૬ મતો ગાયનમાં—(૪) શિવમત. બ્રહ્મમત, પિંગલ
નાગ મત, હનુમંત મત (રાગ માલો)

૩૩૭ મદનનાં નામો—(૧૯) મદન, મન્મથ, માર,
પ્રધુમ્ન, મીનકેતન, કંદર્પ, દર્પક, અનંગ, કામ,
પંચશર, રમર, શંખરાસી, મનસિજ, કુસુમેપ,
અનન્યજ, પુષ્પધન્વા, રતિપતી, મકરધ્વજ, આત્મભૂ
(અમર)

૩૩૮ મધુજાતી—[૮] માક્ષિક, પ્રામર, રૈદ્ર, પોતિક, છત્રક,
અર્ધ્ય, આદાલ, દાલ, (નિષંટ પ્રકાશ.)

૩૩૯ મધુર—(૩) મધ, ધી, ખાંડ.

૩૪૦ મન્વાદિ—[૧૪] માસ નિથી વાર નક્ષત્રઃ—

સ્વાયંભુ—ચૈત્ર શુ. ૩ ચંદ્રવાર, કૃત્તિકા નક્ષત્ર.

સ્વારોચિષ—ચૈત્ર શુ. ૧૫ મુધવાર, ચિત્રા.

કિતમ—જ્યેષ્ઠ શુ. ૧૫ મુધવાર, જ્યેષ્ઠા.

તામસ—અષાઢ શુ. ૧૦ મુધવાર, સ્વાતી.

દેવસ—અષાઢ શુ. ૧૫ મુધવાર, કિતરામવાર.

આશુપ--શ્રાવણ વ૦ ૮- રવીવાર, રોહિણી.
 વૈવસ્વત--ભાદ્રપદ શુ૦ ૩ શુક્રવાર, હસ્ત.
 સાવર્ણિક--આશ્વિન શુ૦ ૯ રવિવાર, શ્રાવણ.
 દક્ષસાવર્ણિ--કાર્તિક શુ૦ ૧૨ ગુરુવાર, ઉત્તરા
 ભાદ્રપદા.

અહસાવર્ણિ--કાર્તિક શુ૦ ૧૫ સોમવાર, કૃતિકા.
 ધર્મસાવર્ણિ--પૌષ શુ૦ ૧૧ શનિવાર રોહિણી.
 રુદ્રસાવર્ણિ--માઘ શુ૦ ૭ મંગલવાર, આશ્વિની.
 દેવસાવર્ણિ--દ્રવ્યુન શુ૦ ૧૫ ગુરુવાર, ઉત્તરા
 દ્રાવ્યુની.

ઈંદ્રસાવર્ણિ--દ્રાવ્યુન વ૦ ૩૦ મંગળવાર,
 રેવતિ. (ધર્મસિધુ).

૩૪૨ મનુ--[૧૪] સ્વાયંભૂ, સ્વારોચિષ, ઉત્તમ, તામસ,
 રંચન, આશુપ, શ્રાવંદેવ, સાવર્ણિ, દક્ષસાવર્ણિ, અહસા
 ધર્મસાં, રુદ્રસાં, દેવસાં, ઈંદ્રસાં;

૩૪૨ મહાભય--[૬૦] હાથમુરડ, ગેહક, ડંડી, ઝડપ,
 ખાથ, કસોટા, ચક્રિકસોટા, દૂગ, દસ્તી, નાગપેચ,
 મુદા, દંડમુરડ, આવળ, નાગમુરડ, ઝટકા, લુકાન,
 ચાપ, ઘેળી પછાડ, ટુંકકસ, કુધાનીટાંગ, ગરદ-
 નટાંગ, ગેહક, મોળી, ચાલ, તાવળગલી, તળકદાડા
 ખીંકપેચ, ઉગવ, ગેહક ગાહેલી, ગોદી, ગમ, કલાયા,
 કટિળાંધ, કંબરફેક, ચાપ, પાછલી ગેહક, લંગોટ,
 કાનસળાઈ, ચિત્તે પછાડ, કલાજંગ, માનદાળ, દાળ,
 દંડગોટ, ગળખોડા, કાનરી, ખડો કસોટો, રસારી,
 કંચી, કુંદા કળરા ખોડો, ઘાણા, હાતચટાવ,
 ગળખોડા, દરબદાસ, યાળસાંગદા, ગોણીચોટ, લાટણ,
 મોટપેચ, દસરંગસ, (ન્યયુક્તિ માલા)

૩૪૩ મહાદશા—[૧૦૮]

૬	વર્ષે	રવીની	મહાદશાનાં.
૧૫	,,	ચંદ્રની	,,
૮	,,	મંગલની	,,
૧૭	,,	બુધની	,,
૧૯	,,	શુક્રની	,,
૨૧	,,	શુક્રની	,,
૧૦	,,	શનીની	,,
૧૨	,,	રાહુની	,,

૧૦૮

(જ્યોતિષ શાસ્ત્ર.)

૩૪૪ મહાપાપી—[૫] બ્રહ્મપાતી, મધપી, સુવર્ણસ્તેથી,
શુરપતિ સાથે વસનાર, અને એમનો મિત્ર તે. (મિ૦)

૩૪૫ મહાભુત—[૫] એટલે પંચ તત્ત્વો તે.

૩૪૬ મહાયજ્ઞ—[૫]બ્રહ્મયજ્ઞ, સ્માર્ત હોમ, અતિથિપૂજન,
તર્પણ, બલિહરણ.

(૫) દેવયજ્ઞ, પિતૃયજ્ઞ, ભૂતયજ્ઞ, મનુષ્ય યજ્ઞ,
બ્રહ્મયજ્ઞ.

૩૪૭ મહાયુગ—[૪].

કૃતયુગ,—કાર્તિક શુદ્ધ નવીમીથી પ્રારંભ.

ત્રેતાયુગ—વૈશાખ શુદ્ધ તૃતીયાથી પ્રારંભ.

દ્વાપરયુગ—માઘવધ અમાસથી પ્રારંભ.

કલિયુગ—ભાદ્રપદ વધ ત્રયો દશીથી આરંભ.

(એ શિવાય બીજાં ૧૪ યુગો છે જે સધળાં
મળી ૧૮ યુગ થાયછે.) (શિવનિબંધ.)

૩૪૮ મહા વિષો—[૯] કાલ કૂટ, વત્સનાભ, શ્રૃંગક,
પ્રદીપક, હાલાહલ, અક્ષયુત, હરિદ્ર, સતકે,
સૌરાષ્ટ્રક.

૩૪૯ મહા સિદ્ધિ—(૮) અલ્પિમા, લધિમા, ગરિમા,
મહિમા, ઇશિતા, વશિતા. પ્રાકામ્ય, પ્રાપ્તિ.

(ભા૦ અનુશાસન પર્વ.)

૩૫૦ મહાજ્ઞાની—(કપભપુત્ર) (૯) કવિ, હરિ, અંત-
રિક્ષ, પ્રયુદ્ધ, પિષ્પજાયન, અવિહોત્ર, દ્વામલ,
યમસ, કરભાજન. (ભાગવત.)

૩૫૧ માતા—[૫] સ્વમાતા, પત્નીમાતા, ભાતૃપત્ની, શુરપ-
ત્ની, રાજપત્ની.

૩૫૨ માત્રા—[૫] હસ્ત, દીર્ઘ, પ્લુત, અર્ધ, અનુચ્ચાર.

૩૫૩ માતૃકા—[૮] રેંદ્રી, વૈષ્ણવી, ગ્રાહી, કુમારી, વારા-
હી, નારસિંહી, આમુંડા, મહેંદ્રી (કાશીખંડ)

૩૫૩ માતૃકા—[૧૬] ગંધારી, પદ્મા, શંખી, મેઘા, સાવિત્રી,
વિજયા, વ્યા, દેવએના, સ્વધા, સ્વાહા, માતરા,
સોદમાતરા, ધૃતિ, પુષ્ટી, તુષ્ટી, કૃત્તદેવતા.

૩૫૪ માનસપુત્ર—અક્ષદેવતાનાં [૧૦] મરીચી, અત્રી,
અગિરા, પુત્રસ્ત્રી, પુત્રદ, કૃતુ, જૃગુ, વસિષ્ઠ, દક્ષ,
નારદ.

૩૫૫ માયાભેદ—[૮] બ્રૂમી, પામ્પી, અગ્નિ, વાયુ, આકાશ,
મન, બુદ્ધિ, અલંકાર. (તુ૦ શબ્દ૦ સં૦)

[૯] કાલ, દેશ, ક્રિયા, વાતા, કરણ, કાર્ય,
આગમન, દુષ્ટ, કૃત (ભાગવત.)

૩૫ માર્ગ—[૫] ગિર્ધીવિક્રા, વિહંગ, કપિ, મીન, અદિ.

૩૫૭ માસ—[૧૨] કાર્તિક=કારતેક, માર્ગશિર્વ=માગસર.
 પૌષ=પોશ. માઘ=માહ, ફાલ્ગુન=ફાગણ; ચૈત્ર=
 ચૈતર; વૈશાખ; જ્યેષ્ઠ=જેઠ, આષાઢ=આશાઢ,
 શ્રાવણ, ભાદ્રપદ=ભાદરવો, આશ્વિન=આસો.

૩૫૮. માળાનાં પ્રમાણ—[૧૦૮]

૨૫—તત્ત્વો.

૧૦—પવનપિંડનાં અને બ્રહ્માંડનાં.

૨૦—પ્રકૃતિ પુરુષ લક્ષણો.

૫૨—માતૃકા. ૫૦ ક થી ૬૫ સુધી, ૩૪ વ્યંજનો
 અને ૧૬ સ્વર, હ્રસ્વામનાં મળી ૨ ગુપ્તગુરુ ધેરનાં.

૧—ઊંકાર.

૩૫૯ સુકિત—[૪] સલોકતા, સમીપતા, સરપતા,
 સાયુજ્યતા.

૩૬૦ મુખ—[૫] અંદીજન, જસવંતી, ભાટ, રાયજી
 ઠાકુર.

[૫] શ્રીમુખ, કચ્છપમુખ, જંબુકમુખ, વૃકમુખ,
 દ રમુખ (મૂળસ્થંભ.)

૩૬૧ મુખદશી—[૧૦] રાવણને ૧૦; મહાકાલીને ૧૦.

૩૬૨ સુર્ચના—(૨૧) (હંદશાસ્ત્ર)

પંડુર. મધ્યમ. ગાંધાર.

ઉમરમંદા. સાવેરી. અતાબ.

રંજની. હરિણાવા. શાંત.

ઉત્તરાવતી. ક્ષોપનના. શોભી.

શુદ્ધપંડુર મધ્યમા. વચની.

મત્સરીકૃતા. માર્ગી. રોહિણી.

અશ્વક્રાંતા, પૌરવી, અક્રિયા.

અભિરૂદ્રતા, કુબ્ધકા, આલાદિની.

૩૬૩ મુર્તિ શિવની—[૮] જલ, અગ્નિ, યજમાન, સૂર્ય,
ચંદ્ર, આકાશ, પૃથ્વી, વાયુ. (શાં નાટક.)

૩૬૪ મૂર્તિ—[૨૪]

વિષ્ણુનાં આયુષોને અદલ કરતાં જે મૂર્તિ બને-
છે તેનાં નામ અને તેનું દ્રવ્ય નીચે મુજબ મળેછે.
(કાશીખંડ.)

કેશવ—શંખ, ચક્ર, ગદા, પદ્મ, ચિંતિત, મનોરથ
પૂર્ણથશે.

મધુસૂદન—શંખ ૫૦ ગળ ૨૦ શત્રુહાય.

સંકર્ષણ—શંખ ૫૦ ગળ ૫૦ પુનર્જન્મ પ્રાપ્ત થતો
નથી.

દામોદર—શંખ ૫૦ ગળ ૫૦ પુત્રાદિકની પ્રાપ્તિ.
થાયછે.

વામન—શંખ ૨૦ ગળ ૫૦ લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાયછે.

પ્રદ્યુમ્ન—શંખ ૧૦ ગળ ૫૦ ગળ ૨૦ તેજસ્વી.

ઉધર્વ વામકર.

વિઘ્ન—શંખ ૨૦ ગળ ૫૦ લક્ષ્મી પ્રાપ્તિ.

માધવ—શંખ ૫૦ ગળ ૨૦ ગળ ૨૦ સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થાયછે.

અનિરૂદ્ધ—શંખ ૫૦ ગળ ૨૦ ગળ ૨૦ સર્વ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત.
થાયછે.

પુરંપાત્તમ—શંખ ૫૦ ગળ ૨૦ ગળ ૨૦ પુનર્જન્મ પ્રાપ્ત
થતો નથી.

અધોક્ષજ—શં ૦ ચં ૫૦ ગં ૦ પુનર્જન્મ યાતના
મળતી નથી.

જનાર્દન—શં ૦ ગં ૫૦ ચં ૦ પુનર્જન્મ ત્રાપ્ત થતું
નથી.

અધોવામકર.

ગોવિંદ—શં ૦ ચં ૦ ગં ૫૦	} લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાયછે.
ત્રિવિક્રમ—શં ૦ ૫૦ ગં ૦ ચં ૦	
શ્રિધર—શં ૦ ૫૦ ચં ૦ ગં ૦	
હૃષીકેશ—શં ૦ ગં ૦ ચં ૫૦	
નરસિંહ—શં ૦ ચં ૫૦ ગં ૦	
અચ્યુત—શં ૦ ગં ૫૦ ચં ૦	} આનંદ મળેછે

વાસુદેવ—શં ૦ ચં ૫૦ ગં ૦	} પાપ નિર્મૂળ બનેછે.
નારાયણ—શં ૦ ૫૦ ગં ૦ ચં ૦	

પદ્મનાભ—શં ૦ ૫૦ ચં ૦ ગં ૦ ધન્ય થાયછે.

ઉપેન્દ્ર—શં ૦ ગં ૦ ચં ૫૦ કલ્યાણ દાત્રી.

હરિ—શં ૦ ચં ૫૦ ગં ૦ હરિરૂપ બનેછે.

કૃષ્ણ—શં ૦ ગં ૫૦ ચં ૦ મનોરથ પૂર્ણ થાયછે.

૩૬૫ મુદ્રા—[૪] ગોચરી, અગોચરી, ચેચરી, જ્ઞાન.

૩૬૬ મુદ્રા—[૫] ખેચરી, ભૂચરી, આચરી, અગોચરી, અલક્ષી.

૩૬૭ મુદ્રા—[૫] અંકુશ, ગરુડ, ઘટો, ઘેનુ, શંખ.

૩૬૮ મુદ્રા—[૫] ખેચરી=છલ—લાલવણું

ભૂચરી=નાશિકી—નિળી.

અગોચરી=શ્વણી—પીત.

આચરી=ત્રેત્રકમળી—રવેત.

અલક્ષ—સર્વવ્યાપક—રૂપાલિંગરહિત.

(કથાદિ. સ્તબ્ધ)

૩૬૯ મુદ્રા જપના અંતની—[૮] સુરભી, ધ્યાન, શૂર્પ, યોનિ, કૂર્મ, પંકજ, ત્રિંગ, નિર્વાણ.

૩૭૦ મુદ્રા—[૨૪] મુખ, સંપુટ, ચિતત, વિસ્તૃત, દિવમુખ, ત્રિમુખ, ચતુર્મુખ, પંચમુખ, પદ્મમુખ, અધોમુખ, વ્યાપક, અંજલિક, શક્ટ, યમપાશ, અંધિત, ઉદ્દમુક, મુષ્ટિક, મત્સ્ય, કૂર્મ, વરાહ, સિંહાકૃતિ, મુદ્રલ, પદ્મલવ,

૩૭૧ મુખપ્રકૃતિ—[૧] આદિમાયા.

૩૭૨ મુહૂર્ત—[૧૬] રૌદ્ર, શ્વેત, મૈત્ર, ચાર્વ, જયદેવ, રોચન, વૈતુર, અભિજીત, રાવણ, બાલવ, બિભિષણ, નંદન, યામ્ય, સૌમ્યભગ, સાવિત્ર, (શિવાલિખીત).

૩૭૩ મૃતિકા—[૭] અશ્વત્થી જગામાંની, હાથીની જગામાંની, વાલ્મીકીની યાને કીડીનાં દરમાંની, સંગમમાંની, વિશીમાંની, રાજદ્વારમાંની, યજુનાં જગ્યામાંની.

૩૭૪ મેઘ—[૯] ધન, દવન, પવન, બાંશુળ, ગિદ્ર, ધીરધતુ, સહદેવ, તાલવન, પક્ષરાજ, (કથાકલ્પતરુ.)

૩૭૫ યમ—[૧૨] તેમનાં નામોઃ—યમ, ધર્મરાજ, મૃત્યુ, અંતક, વૈવસ્વત, કાલ, દન્ધ, નીલ, ચિત્ર, ચિત્રગુપ્ત, દંડ, સર્વ ભૂતક્ષય તે યમદિવતીયાને દિને તર્ણણમાં બોલવામાં આવેછે તે

[૧૪] વિડ્યમ, બાલયમ, કુરચરણયમ, નલયમ, સૌમ્યમ, ધર્મયમ, મેતૃયમ, અંધકુરંભયમ, દર્ધિનયમ, પરમસરયમ, વિક્રેદરયમ, કાલુયમ, નીલયમ, ચિત્રગુપ્તયમ (બુ. ૬ પુરાણ.)

૩૭૬ યક્ષિણી—[૩૬] વિચિત્રા, વિભ્રમા-હંસી, ભીષણા, જનરંજકા, વિશાળા, મદના, કાલકરણી, મહાભયા, મોહંદ્રી, શંખિની, ચંડિકા, સ્મશાના, વટયક્ષિણી, મેખલા, વિકલા, લક્ષ્મી, માનિની, શતપત્રિકા, સુલોચના, સૌભાગ્યા, કપિલા, વિલાશિની, નટિકા-યક્ષિણી, કાનેશ્વરી, સુવર્ણા, સુર સુંદરી, મનોહરા, પ્રમોદા, રાગિણી, નખકેશિકા, ભોગિની, પક્ષિની, સ્વર્ણાવતી, દેવરતિપ્રિયા, કર્ણ પિશાચ, કરકંકણી (મંત્ર શાસ્ત્ર.)

૩૭૭ યજ્ઞ—[૭] જ્યોતિસ્તાસ, રાજસૂ, અશ્વમેધ, નરમેધ, પ્રાતર્યજ્ઞ, વૈશ્વદેવ.

૩૭૮ યુગ—[૪] કૃત, ત્રેતા, દ્વાપર, કલિ.
કૃતયુગ—કાર્તિક શુદ્ધ નવમીથી પ્રારંભ.

ત્રેતાયુગ—વૈશાખ શુદ્ધ તૃતીયાએ ,,

દ્વાપરયુગ—માઘ વદ અમાસે ,,

કલિયુગ—માદ્રપદ વદ ત્રયોદશીએ ,,

૩૭૯ યુગ—[૧૪] અનંત, તામધુ, અમૃત, તારજ, તાંડજ, ભિન્નજ, ભિન્નયુક્ત, અવ્યક્ત, મનવ્યક્ત, મનરણ્ય, વિશ્વાવસુ, વિશ્વ, તાપજ, આળંકૃત. (મૂળ સ્તંભ.)

૩૮૦ યુગ—[૩૬] વિશાળયુગ, બિલા, અલધુ, દંધી, દુલભ, દિક્ષક, સુખવર્ણ, અંધ, ધર્મ, કાસપ, ગોકારક્ષ, ગોસાલપ, ગોપાલ, આધાર, તંબર, આદર, અમલ, અધ્યોધ, તેવાદી, નિબંધ, તિન્ન, નિરુત, વાદી, ગુદા, સંધાર, ધોર, ધરમદિ, મેધમ્બા, તાતી, જલ, અંપર, અધિધ, ધંટા, કુંભ. વેદાય— (મૂળ પુરાણ દિગ્ગ.)

૩૮૧ યોગ—[૧૩] ચર, ક્રકચ, દગ્ધ, મૃત્યુદા, સિદ્ધિ, ઉપાત, મૃત્યુ, કાલ, અમૃતસિદ્ધિ, યમદંષ્ટ્ર, યમ-ધંટ, મુસલવજ, અમૃત. (જ્યોતિષ.)

૩૮૨ યોગ—[૨૭] વિષકંભ, પ્રીતિ, આયુષ્માન, સૌભાગ્ય, શોભન, અતિગંડ, સુકર્મા, ધૃતિ, શૂલ, ગંડ, વૃદ્ધિ, ધ્રુવ, વ્યાધાત, હર્ષણુ, વજ્ર, સિદ્ધિ, વ્યતિપાત, વર્ષાણુ, પરિધ, શિવ, સિદ્ધિ, સાધ્ય, શુકલ, શુભ, અક્ષ, ઐંદ્ર, વૈદ્યુતિ (જ્યોતિષસાર.)

૩૮૩ યોગિની—[૮] મંગલા, પિંગલા, ધન્યા, ભામરી, ભદ્રિકા, ઉલ્કા, સિદ્ધા, સંકટા. (જ્યોતિષ.)

૩૮૪ યોગિની—[૬૪] ગજનનાગૃધાસ્યા, ઉષ્ટ્રગ્રીવા, વારાહી, ઉલૂકિકા, સિંહમુખી, કાકતુંડિકા, હયગ્રીવા, શરભાનના, શિવારાવા, મયૂરી, વિકટાનના, અષ્ટવક્રા, કોટરાક્ષી, કુખજ, વિકટલોચન, શુક્રોદરી, લલગ્રજ્જા, સ્વદૃષ્ટા, વાનરાનના, રક્ષાક્ષી, કેકરાક્ષી, અક્ષતુંડા, સુરાપ્રિયા, કપાલહસ્તા, રક્તાક્ષી, રલાક્ષી, શુક્રી, સેની, કપોતિકા, પાશહસ્તા, દંડહસ્તા, પ્રચંડા, ચંડવિક્રમા, શિશુધી, પાપહંત્રી, કાલી, રૂધિરા, પાપિની, વસાધયા, વિદ્યુતપ્રભા, બલાકાસ્યા, માર્જરી, ગર્ભભક્ષા, શવહસ્તા, અંત્રમાલિકા, સ્ફૂલ્લકેશી, ખૂહરકુક્ષી, સર્પાસ્યા, પ્રેતવાહના, દંદશુક્રકરા, કૈંચી, વસાનના, વ્યાતાસ્યા, ધૂમનિશ્વાસા, યોમૈકચરણો, તાપની, શોપણદ્રુષ્ટી, કોટરી, સ્થલનાસિકા, કરપુતના, અદાદૃઢસ્યા, કામાક્ષી, મૃગાક્ષી, મૃગલોચના, (ભાગવત.)

૩૮૫ યોગાંગ—[૮] યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયમ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન, સમાધિ.

૩૯૬ યોની—ચોવીશી લાખ—[૮૪].

૨૧	લાખ અંડજ ખાણમાં.
૯	" યોની સાંપ, કાડી વગેરે.
૪	" " જલચરમાં.
૯	" " પક્ષી કૂળમાં.
૨૧	" " જાંત્ર ખાણમાં.
૯	" " દિવપદ્યોનીમાં.
૪	" " ચતુષ્પાદ યોનીમાં.
૯	" " શ્વાપદ યોનીમાં.
૨૧	" " ઉદભિજ ખાણમાં.
૧૨	" " અન્ન ધાન્યાદિકમાં.
૪	" " સુગંધાદિક.
૯	" " તૃણ વગેરેમાં.
૨૧	" " સ્વેદજ ખાણમાં.
૯	" " તારાંગણાદિકમાં.
૪	" " મેઘમાળા.
૯	" " હીરા, રત્નો, માણિક વગેરે, (નિર્વાણ સાર.)

થીજ મત મુજબ.

૨૦	લાખ યોની સ્થાવરમાં.
૯	" " જલચરમાં.
૧૨	" " કાટકવર્ગમાં.
૧૦	" " પક્ષી કૂળમાં.
૨૦	" " પશુમાં.
૪	" ચતુષ્પદ દેહમાં.

(નુશરામનાં અવલંબમાં.)

૩૯૭ રંગ—[૫] રક્ત, મેઘ, રમામ, નીલ, શુદ્ધ, પીત.

૩૮૮ રંગ ગંજીના--[૮] જરાત, ખુમાશ, અશ્રી,
અંગ, સમશેર, રૂપેયો, તાજ, ગુલામ.

૩૮૯ રત્ન--[૯] હીરક=હીરો. માણિક્ય=માણેક. મુક્તા=
મોતી. પ્રવાલ=પરવાળું. મરકત=પાતું. પુષ્કરાજ=
પોખરાજ. ઇંદ્રનીલ=નીલમ. ગોમેદ. વૈદુર્ય=લસણિયો.

૩૯૦ રત્નો--[૧૪] સમુદ્ર મથન કરતાં નિકળ્યાં તે:—

લક્ષ્મી—વિષ્ણુની સ્ત્રી.

કૌસ્તુભ—વિષ્ણુનાં કંઠ ભૂષણ.

પારિજાતક—ઇંદ્રનાં ખાગમાંના વૃક્ષ.

સુરા—દૈત્યોને પ્રિય પદાર્થ.

ધન્વંતરી—દેવતાઓનો વૈધ.

અંદ્રમા—શંકરનું શિરોભૂષણ.

ગાય—કામધેનું.

ગજ--ઇંદ્રનો ઐરાવત.

રંભા—ઇંદ્રની અપ્સરામાંની એક.

અશ્વ—સૂર્યના રથનો ઘોડો (૭ મૂખી).

વિપ—શંકરે પીધું.

ધનુષ્ય--વિષ્ણુએ લીધું.

શંખ—વિષ્ણુનું આયુધ.

અમૃત—દેવતાઓને પ્રિય પદાર્થ.

૩૯૧ રત્ન ગીતા--[૫] ગીતા, વિષ્ણુ, સહસ્ત્રનામ, રતવ-
રાજ, અનુસ્મૃતિ, ગજેન્દ્રમોક્ષ.

૩૯૨ રસ--[૬] મધુર=મીઠો. આમ્લ=ખાટો. ક્ષવણુ=ખારો.
કટુ=કડવો. કપાય=કટાણો. તિક્ત=તિખો.

૩૯૩ રસ--[૯] શૃંગાર, હાસ્ય, ક્રોધ, વીર, રૌદ્ર, અદ-
ભૂત, ભયાનક, ખીભત્સ, શાંત.

૩૯૪ રાગ--[૬] શ્રી, વસંત, ભૈરવ, પંચમ, મેઘમલ્હાર,
બૃહન્નાર.

૩૯૫ રાગ—ભૈરવ, માલકોસ, હિંડોલ, દીપક, શ્રી, મેધ.

૩૯૬ રાગણી—[૩૬] ભૈરવી, વંગપાલી, ગુણકલી, મધ્યમાદી, વસંત, ધનાશ્રી, પંચમ, લલત, ગુર્જરી, દેશી, વરાદી, રામકલી, કર્નાટક, અસાવરી, ગૌડી, મતિ, મંજરી, ત્રિગુણા, દેશાક, ભૂપાણી, વેલાવતી, ધોરણી, કંબોધી, ગંદકરી, તોડી, બંગાલી, દેસાવરી, સૈધવી, કેદાર, નટ, ગંધાર, સાગલ, સંસ્થાવતી, કુકભ, કૌશિકી, કામોદી. (છંદ શાસ્ત્ર)

૩૯૭ રાગણી—[૯૬]

ભૈરવ.

ભૈરવી.

ભૈરારી.

સિંધભૈરવી.

દિનનીપૂરિયા.

તિલંગ.

શુદ્ધા.

પંચમ.

ગિત્તાવલઅલ્હૈયા.

માર.

માડ.

ખરહંસ.

ધનાશ્રી.

મુલતાની.

માલશ્રી.

જૈતશ્રી.

સુધરાધ.

ગંધારી.

બીમપદારી.

કામોદ.

હિંડોલ.

રામકલી.

દેશાખ.

લલિત.

માલીગોરા.

બિભાસ.

જૈત.

પૂર્વી.

તિરવત.

દેવગીરી.

નટ.

કેદાર.

કાન્હરોદરખારી.

કાન્હરોશાહાના.

કાન્હરોઅકાનો.

કાન્હરોખાગેસરી.

કાન્હરોશુદ્ધા.

કાન્હરોસુધરાધ.

કાન્હરોનાયકી.
 કાન્હરોમિયાતો.
 ક્રેશીકાન્હરો.
 કાન્હરોગારા.
 કાલિ ગડા.
 જૈજૈવંતી,
 ભૂપાલીકલ્યાણ.
 યમન કલ્યાણ.
 હમીર કલ્યાણ.
 શુદ્ધ કલ્યાણ.
 શ્યામ કલ્યાણ.
 શ્રીરાગ.
 આશાવરી.
 મહારવા.
 સિધુડા.
 વસંત.
 સોહિણી.
 જલદ.
 મેઘરાગ.
 મલહાર.
 ગુજરી.
 દેશકાર.
 સાર ગશુદ્ધ.
 બિંદ્રાળનીસારંગ.
 ગોડસારંગ.
 મદમાતસારંગ.
 નટનારાયણ.

શંકરાભરણ.
 હેમકલ્યાણ.
 બહાર.
 માંઝી.
 ગોડમલહાર.
 સોરઠમલહાર.
 પરજ.
 જોગીયાઅસાવરી.
 દેવ ગંધાર.
 જૈનપુરીટોડી.
 ગંધારીટોડી.
 લાચારીટોડી.
 ખટ.
 સુરપરદાંખીલાવલ.
 અલહેયા.
 દેવગીરી.
 બિરવા.
 ખીલુ.
 ધાની.
 જલ્લા.
 કારી.
 જાંઝોંટી,
 પહાડીજાંઝોંટી.
 ખીસવાડા.
 ઘોલશ્રી.
 જંગલા.
 જાયાનટ.

નટમલ્હારી.

ગારા.

તિલકકામોદ.

ગિહાગ.

(સંગીત કલાધર.)

૩૯૯ રાગ ગાવાનાં વખત—[૮]

* ૧ લો પ્રહર—ઉદયથી પ્રહર દિવસ ચઢતાં:-
ખટ, રામકલી, શુણકલી, ગુર્જરી, ગંધાર, દેવગિરી,
બિલાવલ, મધુમાધવી, ભૈરવી,

૨ જો પ્રહર—નવ વાગાથી ૧૨ વાગા સુધીનો:-
સરપરદા, અલ્હૈયા, કાકળ, શુહા, દેશાખી, તોડી,
પટમંજરી, અસાવરી, બરહંસ.

૩ જો પોહાર—બાર વાગાથી ત્રણ વાગા સુધી:-
સારંગ, પૂર્વી, ગૌડસારંગ, ધનાશ્રી, નટ.

૪ થો પોહાર—ત્રણ વાગેથી ૬ વાગા સુધી:-
શ્રીરાગ, માલવ, બેરારી, ગૌડી, શ્યામકલ્યાણ.

૫ મો પોહાર—છ વાગાથી રાત્રે નવ વાગા
સુધી:-હમીર કલ્યાણ, ચમન કલ્યાણ, ભૂપાલ,
કાનડા.

૬ ઠો પોહાર—રાત્રે નવ વાગાથી બાર વાગા
સુધી:-બાગેસરી, કાનડા, આઝના, ખમાચ,
કેદાર, જેજેવંત.

૭ મો પોહાર—રાત્રે બાર વાગાથી ત્રણ વાગા
સુધી: ગિહાગ, સોહની, શંકરાભરણ, સોરઠ, હિંડોલ.

૮ મો પોહાર—ત્રણ વાગાથી ઉદય સુધી:-પરજ,
કાલિંગડો, લક્ષ્મ, માલકોસ, વિભાસ. (રાગમાળા.)

૩૯૯ રાગ પત્ની—[૬]

માલવતી સ્ત્રીઓ (રાગણીઓ) ધનાશ્રી, માણેશ્રી, રામકલી, સિંગુડા, અસાવરી, લેરવી.

મહારાત્રી સ્ત્રીઓ—વેણાવલી, પુરવી, કાનડા, માધવી, કોડા, કેદારિકા.

શ્રીરાગતી સ્ત્રીઓ—ગાંધારી, ગૌરી, મુખગા, કોમારિકા, વેણેયારી, વૈરાળી.

વસંતતી સ્ત્રીઓ—તુડી, પંચમી, લક્ષિતા, પટપંજરી, ગુર્જરી, વિભાષા.

હિંડોલતી સ્ત્રીઓ—માયૂરી, દીપિકા, દેશકારી, પાહડી, વરાડી, સોરહાટી.

કર્નાટકીની સ્ત્રીઓ—નાટિક, ભૂપાલી, રામકલી, ગડા, કામોદ, કલ્યાણી. (ન્યા. કો. ૦)

૪૦૦ રાજદાપ—(૧૪)

નાસ્તિક્ય=ઇશ્વર અને ધર્મ નથી એમ માનવું.

અનૃત=ખોટું ખોલવું.

કોધ=ગુરમો.

પ્રમાદ=લક્ષ નહિ રાખવું.

દીર્ઘસૂત્રતા=કામમાં આગસાધ કરવી.

જ્ઞાનવેતાં અદર્શન=મહેઠાં સાથે મળવું નહિ.

આલસ્ય=આગસાધ.

ઇન્દ્રિયવશ્યતા=ઈન્દ્રીઓને સ્વાધીન રહેવું.

અર્થાનાં એકેતચિંતન=સર્વ અર્થનો એકત્ર વિચાર કરવો.

અનર્થઐર્મત્સ્યુ=મૂર્ખો સાથે મસલહત કરવી.

નિશ્ચિતાનામનારંભ=સર્વ મંત્રોદિકોથી કામનો આરંભ નહિ કરવો.

યંત્રસ્યઅરક્ષણું=મસલહત પુટવી.

મંગલાધ પ્રયોગ=મંગલનો અપ્રયોગ.

પ્રત્યુત્થાનં સર્વત્ર=એકદમ યુદ્ધની તબવીજ કરવી.

(વાલ્મીકી રામાયણ).

૪૦૧ રાજયાંગો—[૭] રાજા, અમાત્ય, મિત્ર, ધનાગાર, દેશભૂમી, દુર્ગમ સ્થાન, સેના.

૪૦૨ રામ—[૩] પરશુરામ, રામ, બળરામ.

૪૦૩ રામાયણ—[૧૦૮]

વાલ્મીકી રામાયણ.
વ્યાસોક્ત રામાયણ.
વસિષ્ઠ રામાયણ.
શુક રામાયણ.
નાટક રામાયણ.
મિમિષણ રામાયણ.
બ્રહ્મ રામાયણ.
અગસ્તી રામાયણ.
અધ્યાત્મ રામાયણ.
આગમ રામાયણ.
દૂર્મ રામાયણ.
સ્કંદ રામાયણ.
પૌલસ્તી રામાયણ.
કાલિકા રામાયણ.
અરણ્ય રામાયણ.
ત્રિમણી રામાયણ.
સન્નામગર્ભ રામાયણ.
ઉમા રામાયણ.

પદ્મ રામાયણ.
ધર્મ રામાયણ.
આચાર્ય રામાયણ.
મુદ્રલ રામાયણ.
ભાવાર્થ રામાયણ.
કૌતૂહલ રામાયણ.
નારદ રામાયણ.
તુલસીકૃત રામાયણ.
શિવ રામાયણ.
વિષ્ણુદ્વપ્રિય રામાયણ.
શ્રીમન્મથ મયૂર રામાયણ.
પંચ આમર રામાયણ.
પુષ્પિતાગ્રા રામાયણ.
શ્રીપ્રિય રામાયણ.
ઓંવી રામાયણ.
પૂત રામાયણ.
સત્વ રામાયણ.
કાશી રામાયણ.

ગંગા	રામાયણ.
પ્રયાગ	"
માત્રા	"
તીર્થ	"
ઋષિ	"
રાજ	"
સપ્તમંત્ર	"
દિવ્ય	"
સુખ	"
સતોત્ર રામાયણો ૧૦	
તન્વી	"
આધાર્ગદા	"
દંડક	"
સત્	"
બાલમંત્ર	"
નાનકંદ	"
સારક	"
ઐકંદ્રોષ્ટી	"
બલોદત રામાયણ	
રામમંત્ર	"
શ્રીનરમણી	"
શ્રીમત્	"
શ્રીરામાયણ	"
સાક્ષ્યવર્ણન	
પ્રદર્શણ	"
ગીર્ણ	"
સવાણ	"

રીતા	રામાયણ
હુમત	"
પંચશતી	"
મંત્રમય	"
પરંતુ	"
લધુ	"
વિધુન્ગાસા	"
મંત્રગબસાષ્ટી	"
ધનાતરી	"
વરદરામાયણ	"
દોહારોરરા રામાયણ.	
સકલ	"
ગુનીકંદ	"
સ્વગી	"
સહિતી	"
મીઘ	"
ગાય	"
મન્દ્રમય	"
સામ્ય	"
અનુક્રમ	"
વિદસપ્તમંત્ર	"
કન્યારત્ન	"
કલ્યાણ	"
શ્રીમદ્ભૂત	"
કથાસમા	"
ગદ્ય	"
શ્રીમનસુ	"
મંત્રી	"

નામાંક રામાયણ.

સદ્રભ " "

દામ " "

નિરોષ્ટ રામાયણ.

મત્તમયૂર " "

સત્કિર્તિ " "

૪૦૪ રશિ—[૧૨] મેષ, વૃષભ, મિથુન, કર્ક, સિંહ,
કન્યા, તુળ, વૃશ્ચિક, ધન, મકર, કુંભ, મીન.

૪૦૫ રિપુ—[૬] કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર.

૪૦૬—રૂદ્ર—[૧૧] (જ્યોત્તો ઋદ્ર).

૪૦૭ રૂપક—[૧૦] નાટક, પ્રકરણ, ભાણ, વ્યાયોગ,
સમવકાર, ડિમ, ઇલામૃગ, અંક, વીથી, પ્રહસન.

૪૦૮ લગ્ન નક્ષત્ર—[૧૧] મૃગ, રોહિણી, મધા, ઉત્તરા,
હસ્ત, સ્વાતી, અનુરાધા, મૂળ, ઉત્તરાભાદ્રપદા,
ઉત્તરાષાઢા, રેવતી (જ્યોતિષ).

૪૦૯ લક્ષણ—[૩૨] સિંહનો એક=પરાક્રમ. જગલાનો
એક=સ્વાર્થ ઉપર લક્ષ. મરધાનાં ચાર=વેહેણું ઉઠવું,
જુધમાં ધુમવું, પરિવારનું પોપણ કરવું, સ્ત્રી ઉપર
બહાલ રાખવું. મોરનાં છ=ઉચ્ચ પદ્ધિ એ રહેવું,
શત્રુને છુંદવો, વિવેકી મધૂર ભાષણ કરવું, સુંદર
સ્વરૂપે હોવું, યુક્તિ કળા જાણવી, ગર્વદિન
રહેવું. કુતરાનાં છ=થોડે ઘણે સંતોષી રહેવું, ઉચ્ચ
થોડી રાખવી, સૂક્ષ્મ જુદિથી મેહેજ સમજી જવું,
સ્વામિ ઉપર ભક્તિ રાખવી, શૌર્ય જતાવવું. ગધે-
ડાનાં ત્રણ=માર વેહેવો, દંડને લેખવો નહિ.
સંતોષી રહેવું. કાગડાનાં પાંચ=કાઠનો વિશવાસ
સહજ કરવો નહિ, જાની રતિ રમવી, મર્યાદા રાખવી,
સ્વમિમાન ન રાખવું, સગો સાકું ધવું, અંમળના.

રાખવી. પુરુષનાં પોતાનાં છ, જુદાં પરાક્રમ,
પડતીમાં ધીરજ, ચઢતીમાં ક્ષમા, આતુર્ય વાચાલ-
પણું, યશની ભૂખ.

૪૧૦ લક્ષણ પુરાણમાંના—[૫] ઉત્પત્તિ, પ્રત્યુત્પત્તિ,
વંશ, મન્યંતર, વંશજનું ચરિત્ર (અમરકોશ.)

૪૧૧ લક્ષણ વૈશ્યોનાં—[૫] આસ્તિક બુદ્ધિ, નિપ્રસે-
વન, અલનિષ્ઠ, અભેદ, નિર્ભક્ષર.

૪૧૨ લક્ષણ બ્રાહ્મણનાં—[૧૦] શમ, દમ, શૌચ,
દાન, સંતોષ, ક્ષમા, આર્જવ, ભક્તિ, દયા, સત્ય
(પાંડવ પ્રતાપ.)

૪૧૩ લિંગ—[૩] સ્ત્રીલિંગ, પુલિંગ, નપુંસકલિંગ.

૪૧૪ લોક—[૩] સ્વર્ગ, મૃત્યુ, પાતાળ.

[૭] ભૂલોક, ભુવલોક, સુવલોક, મહાલોક,
તપોલોક, સદ્લોક.

[૧૪] ભૂલોક આદિ ૭ ને ૭ પાતાળ.

૪૧૫ લોક—[૩] સુન્દ, રૂપું, ત્રાંચું.

૪૧૬ લોક—[૫] સુન્દ, રૂપું, ત્રાંચું, કાંસુ, ધન લોક.

૪૧૭ વયંજનો—[૩૬] અને તેનાં સ્થાનો (વ્યાકરણ.)

અ ક ખ ગ ઘ ઙ—વિસર્ગ, એમનું કંઠ સ્થાન.

ઙ ચ છ જ ઝ ઞ—એમનું ટાલુસ્થાન.

ઠ ડ ઢ ઢ ઢ ર પ=એમનું મૂધાસ્થાન.

લ ત થ દ ધ લ સ=એમનું દંતસ્થાન.

ઉ પ ફ બ ભ મ=એમનું ગ્રાંથસ્થાન.

ન ણ ટ ડ ન=એમનું નાસિકસ્થાન.

ઓ ઔ=એમનું કંઈ અને તાલુસ્થાન.

વ=એનું દંત અને ઓષ્ઠસ્થાન.

ચ છ જ ઝ=એમનું દંત અને તાલુસ્થાન.

૪૧૯ વ્યાભિચારી ભાષ—[૩૩] આગ્રસ્ય, અસૂયા, હર્ષ, અમર્ષ, વિષાદ, ગર્વ, સ્મૃતિ, ધૃતિ, મતિ, સુષિત, ગ્જાનિ, નિર્વેદ, શ્વમ, શકા, નિદ્રા વ્યાધિ, વિમોષ, વિતર્ક, વ્રીડા, આવેગ, મરણ, મોહ, મદ, ઉન્માદ, અવહિત્ય, અપરમાર, ઉચતા, ઐતુક્ય, ત્રાસ, દૈત્ય ચિંતા, અપત્તતા, જડતા.

૪૨૬ વ્યાકરણ કર્તા—[૮] ઈંદ્ર, ચંદ્ર, કાશી, આપિશક્તી, શાકટાયન, પાણિનીય, અમર, જૈનેન્દ્ર (તુલસી શં).

૪૨૭ વ્યાસ—[૪] વૃહવ્યાસ=એનાં ૪ પ્ર.હાથુ, ૧૬ અધ્યાય.

બૃહવ્યાસ=એનાં ચાર અરણ્યો ને વીસ અધ્યાય.

વેદ વ્યાસ=એની ૪ સંહિતા, ને ચોવીસ અધ્યાય.

માનવ્યાસ=એનાં મહાભારત અષ્ટાદશ પુરાણો અને ઇતિહાસ (દર્શન પ્રકાશ.)

૪૨૮ વ્યાસ—[૫] બૃહદવ્યાસ, દેવવ્યાસ, માનવ્યાસ, દ્વેપાયનવ્યાસ, વેદવ્યાસ.

૪૨૨ વ્યાસ—[૨૮] દ્વાપરી પ્રથમ વ્યાસ, પ્રજાપતી, ઉશના, બૃહસ્પતી, સવિતા, મૃ-યુ, મધના, વસિષ્ઠ, શારદ્રત, ત્રિધામાં, ત્રિવ્રષો, બાન્ધાજ, અતન્દ્રિહ, ધર્મો, ત્રસ્વાણ, ધનંજય, મેધાતિથી, વ્રતિ, અત્રિ, જોતમ, ઉત્તમ, હર્યાત્મા, વેના, આગ્રસમજ્ઞ, સોમ, હિમામન, તૃણચિંદ્ર, કૃષ્ણકૃષ્ણાયન. (દેવીમાગવત.)

૪૨૩ વર્ણ—[૪] આહારણ, ક્ષત્રિય, વંશ્ય, શૂદ્ર.

૪૨૪ વંશ—[૪] સોમવંશ—યાદવોનો, સૂર્યવંશ
રામચંદ્રનો, અત્રાવંશ, શેષવંશ. (ચંડમાહાત્મ્ય)

૪૨૫ વસ્ત્ર—[૮] દ્રેણુ, પ્રાણુ, ધ્રુવ, અર્ક, અગ્નિ, દોષ,
નિભાવસુ, ... (ભાગવત.)

[૮] અપધર, ધ્રુવ, સોમ, અનલ, અનિલ,
પ્રત્યુષ, પ્રભાસ, અતિ ઉત્તમ. (આદિપર્વ)

૪૨૬ વાણી—[૪] પા, પશ્યતિ, મધ્યમા, વૈખરી.

પ્રરશ=ગ્રાન. પશ્યતિ=આંખ. મધ્યમા=ત્રાણેદ્રી,
વૈખરી=શ્રમ.

૪૨૭ વાદ્ય પ્રકાર—[૪] તંત્રુ=તારનાં. એ ૯ પ્રકારનાં
હોય છે.

વિતંત=ગાળ, ત્રિપળી, વગેરે ૯ પ્રકાર.

ધન=તગાગ, ડક, વગેરે ૯ પ્રકાર.

સુમ્બ—સર્નક, પોંચા વગેરે ૯ પ્રકાર.

૪૨૮ વાદ્યજાતી—[૩૬]

તત્ત્વવાદ્ય ૯ પ્રકારનાં=કિંગરી=કિન્નરી, કોકા,
તુંતુનો=ચોડક, સતાર વીણો=તંત્રુગ=તંત્રુરી સુર-
સાટા, દિડી=ડી, ખીનરગાજ, અલ્પાલિણો=રૂદ્ર-
વીણો, સારંગી, સારમડક,

વિતતવાદ્ય ૯ પ્રકારનાં=કરતાળ, ત્રિપળી, જલ-
તરંગ, ઝેંગટ=ત્રાસા=ચાળી, ટાળ=મંજરા, મંજરી,
ઝાઝ, ધાગર=ચાળ, ટીપરે, મોરચંગ.

ધનવાધ ૯ પ્રકારનાં=ખંજરી, ડફ, મૃદંગ=પખ-
વાજ, ગોમુંખ=ધુમટ, નગારા=નૌખત=ઐઘડા, હલકી=
શાહાડા=રણહલકી, સંબળ=માંદળ, તાશા, મર્દા,
દોલ, ડૌર=ડાંકા, તખલા-કાલુ.

સુસ્વરવાધ ૯ પ્રકારનાં=કરણા=તુતારી, નેફરી,
પાવા=પાવરી=મુરલી, શંખ, આલગુંજ, સર્નઈ,
નાગસૂર, શિંગ, ભોંભાર.

૪૨૯ વાયુ—[૩] શીત, મંદ, સુગંધ.

[૫] ઉન્મત્ત, ત્રિદોષ, ધતુર, સંધિ, જ્ઞાનવાયુ.

૪૩૦ વાયુસ્થાન—[૫] અપાનવાયુ=મલસ્થાન.

સમાનવાયુ=નાભી.

પ્રાણવાયુ=રંધ્રયમાં.

ઉદાનવાયુ=ઠે.

વ્યાનવાયુ=સર્વશરીરમાં.

૪૩૧ વાર—[૭] સોમ, મંગળ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર, શનિ.

૪૩૨ વિકાર—[૬] જાયતે=ઉત્પન્ન થવું.

અસ્તિત્વ=રહેવું.

વર્ધન=વધવું.

વિપરિણમતે=જવાનીમાં આવવું.

અપક્ષીયતે=જરા આવવું.

વિનશ્યતિ=મરણ પામવું.

૪૩૩ વિદ્યા—[૧૪] ચાર વેદ, છ અંગ; મીમાંસા (પૂર્વ
તથા ઉત્તર), ન્યાય (ગૌતમ તથા કાશ્યાપ), ધર્મ-
શાસ્ત્રી, ૧૮ પુરાણો.

[૧૪] અહ્નિજ્ઞાન, રસાયન, સ્વધર, વેદ, જ્યૌતિષ, વ્યાકરણ, ધનુર્વિદ્યા, જલતરણ, ન્યાય, કોક, અશ્વા-રોહણ, નટ, કૃષી, વૈદ્ય.

[૧૪] ચાર વેદ, ચાર ઉપવેદ અને છ શાસ્ત્રો.

૪૩૪ વિધાભક્તિ—[૯] શ્રવણ, કીર્તન, સ્મરણ, પાદસેવન, અર્ચન, વંદન, દાસ્યત્વ, સમ્પ્રદ, આત્મનિવેદન.

૪૩૫ વિભૂતિ—[૨] ઐશ્વર્ય, ભસ્મ.

૪૩૬ વિર—[૪] વિદ્યાવિર, યુદ્ધવિર, દયાવિર, દાનવિર.

૪૩૭ વિરાટરૂપ—[૧] વિશ્વરૂપ.

૪૩૮ વિવાહ—[૮] બ્રાહ્મ, અર્વ, પ્રજાપત્ય, આશુર, ગાંધર્વ, રાક્ષસ, પૈશાચ.

૪૩૯ વિવાહ—[૩] સ્ત્રી વિવાહ, અર્કિવિવાહ, કુંભવિવાહ.

૪૪૦ વિશ્રાંતી રોપકા—[કવિતામાંની] [૪] યતિ, વિરતિ, વિરામ, વિશ્રાંત.

૪૪૧ વિશ્રાંતી—[૧૦૫]

વૃદ્ધી, ધાન્ય, તાપ, શીત, ઉષ્ણ, વાયુ, વૃદ્ધિ, વિનાશ, વિગ્રહ, ક્રુધા, તૃપ્તા, નિદ્રા, આલસ્ય, ઉદ્યમ, શાંતિ, ક્રોધ, દંભ, ભેદ, મૈત્રી, રસનિષ્પત્તિ, ક્ષલનિષ્પત્તિ, ઉત્સાહ, સલભ, શક, મૂપક, અતિવૃષ્ટિ, અનાવૃષ્ટિ, સ્વચક્ર, પરચક્ર, પરચક્રનાશ, રત્ન, વસ્ત્ર, ધૂત, નેત્ર, કુકુલ, ઉર્ણા, સુખાણી, વલ્કલ, ભૂલંપત્ર, સુવર્ણ, તામ્ર, વંગ, રૌપ્ય, લોહ, ખરપરચૂત, પિત્તળ, ઘોષ, કારંચ, ઉચ્ચપ્રકૃતિ, સૌમ્ય પ્રકૃતિ, પાપપ્રકૃતિ, પુણ્યપ્રકૃતિ, વ્યાધી, ભૈષજ, આચાર, અનાચાર, મરણ, જનન,

દેશોપદ્રવ, દેશસ્વસ્થ, ચોરભય, ચોગ્નાશ, અત્તિભય,
અત્તિભય નાશ, ત્રિપ્રભય, ત્રિપ્રમન, સેવકત્વ સ્થાપન,
નિગ્ધન, પરંચન, ધુન, પુશ્ચકીકરણ, જનરણ, જનર-
ણનાશ, માંગણ, મારણનાશ, રામન, રામનનાશ,
મોહન, મોહનનાશ, ઉચ્ચાટન ઉચ્ચાટનનાશ, વશીક-
રણ, વશીકરણનાશ, વાતપ્રકૃતિ, પિત્તપ્રકૃતિ, કફપ્ર-
કૃતિ, કંઠજ, સન્નિપાત, યશ, અપ્રયશ, ગર્વ, ઉચ્ચા, પ્રપંચ,
ભૂતબાધા, ભૂતનાશ, અલ્પદેશ, અલ્પદેશ શન્તિ,
અંડજ, જનરજ, સ્વેદજ ઉર્લભજ, પુણ્ય, પાપ, સર્વ નિષ્પત્તિ.

૪૪૨ ત્રિંશોપકા—[૧૦૫]

શકને ૩ થી ગુણી ૭ થી ભાંજવા. ભાંજણીમાં જે
બાકી રહે તેનાં જમણા કરી તેમાં ૫ મેળવવા,
તેનાં ૧૯ ફળો આવેછે તે,—વૃષ્ટિ, ધાન્ય, વૃણ,
શીત, હજી, વાયુ, વૃક્ષી વીનાશ, વીચર.

શકને ૪ થી ગુણી ૭ થી ભાંજવાં તે બાકી રહે
તેનાં જમણાં કરી તેમાં ૧ મેળવી એ એટલે તેનાં
૧૩ ફળો નિકળશે.

શકને ૭ થી ગુણી ૯ થી ભાંજ બાકી બાકીને ૨ થી
ગુણી તેમાં ૩ મેળવવાં એટલે તેનાં ૨૬ ફળો
આવશે.

શકને ૮ થી ગુણી ૯ થી ભાંજ, બાકીને જમણા
કરી તેમાં ૩ મેળવવા એટલે તેના ફળ ૫૦ આવશે.

શકને ૫ થી ગુણી ૭ થી ભાંજવા, ભાંજને
બાકીને જમણી કરી તેમાં ૫ મેળવવાં.

શકો ૭ થી ગુણી ૭ થી ભાંજવા ને બાકીને
બમણી કરી તેમાં ૫ ઉમેરવાં.

શકો ૯ થી ગુણી ૭ થી ભાંજવા ને બાકીને
બમણી કરી તેમાં ૫ મેળવવાં.

શકને ૧૧ થી ગુણી તેને ૭ થી ભાંજવાં ને
બાકીને બમણી કરી તેમાં ૫ મેળવવાં.

૪૪૩ વિષુ—[૩] સ્થાવરવિષ, જંગમવિષ, કૃત્રિમવિષ,
(નિષ્કૃત)

૪૪૪ વિષ્ણુ—[૪] સહજવિષ્ણુ, મહાવિષ્ણુ, વિગદવિષ્ણુ,
વિષ્ણુ. (નિદ્ધાંતપોષ)

૪૪૫ વિષય—[૫] શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, ગંધ.

૪૪૬ વિપુલવૃત્તો—[૨] મહારવૃત્ત, દક્ટવૃત્તી.

૪૪૭ વેદ—[૪] ઋગવેદ=એની શાખા ૨૪, ભેદ ૮.
યજુર્વેદ=એની શાખા ૧૮૧, ભેદ ૮૬.
સામવેદ=એની શાખા ૧૦૦૦.
અથર્વવેદ=એની શાખા ૧૨.

(અરણ્યવૃદ્ધ)

૪૪૮ વેદનાં ઉપાંગો—[૪] પુરાણો, ન્યાય, મીમાંસા,
ધર્મશાસ્ત્ર.

૪૪૯ વેદાંગ—[૫] શિક્ષા, કલ્પ, વ્યાકરણ, છંદ, જ્યોતિષ,
તિર્થિકા.

૪૫૦ વૃત્તિ—[૫] કૌશિકી, ગારતી, સાતતી, આરભતી.

૪૫૧ વૃત્તિ—[૫] કૃત્રિમવૃત્તિ, તદ્વિનવૃત્તિ, સમાસવૃત્તિ,
અંકશેષવૃત્તિ, ધાતુવૃત્તિ. (સિંગ કૌમુદી.)

- ૪૫૨ શકકર્તા—[૩] યુધિષ્ઠિર, વિક્રમ, શાલિવાહન.
- ૪૫૩ શકિત—[૫] ક્રિયા, જ્ઞાન, ઇચ્છા, આદિ, પરા.
- ૪૫૪ શર—[૭] કામ, મદન, અરવિંદ, અશોક, અયુતવૃક્ષ, નવલ્લીલા, નીળકમળ.
- ૪૫૫ શસ્ત્રાસ્ત્રો—[૨૯] ધર્મયજ્ઞ, કાળયજ્ઞ, ધર્માસ્ત્ર, દિવ્યાસ્ત્ર, ધર્મપાશ, કાળદંડાસ્ત્ર, ધનુષ્ય, મુસળ, શળ, દંડાસ્ત્ર, વજ્રાસ્ત્ર, શૈલાસ્ત્ર—પર્વનાસ્ત્ર, કૌંયાસ્ત્ર, લોલાસ્ત્ર, પરિધાસ્ત્ર, ગદનાકરાસ્ત્ર, વરણાસ્ત્ર, અગ્ન્યાસ્ત્ર, માણુકવાસ્ત્ર, મોહનાસ્ત્ર, ધાતનાસ્ત્ર, પાતનાસ્ત્ર, સોમનાસ્ત્ર, ધૈર્યાસ્ત્ર, નિદ્રાસ્ત્ર, દેવાસ્ત્ર, ઉદકાસ્ત્ર, પર્જન્યાસ્ત્ર, દુર્મદા, વિદ્યાધરા—શક્તિ. (કથા કલ્પતરુ.)
- ૪૫૬ શાકદ્વિપભાગો—[૭] પુરોજય, મનોજય, પવમાન, ધૂત્રનિક, ચિત્રરેખા, બહુરૂપ, વિશ્વાધર. (ભારત.)
- ૪૫૭ શાકદ્વિપ પર્વતો—[૭] ઇશાન્ય, ઉરશ્રૃંગ, બલભદ્ર, શતકેસર, સહજસ્રોત, દેવપાત્ર, મહાનર. (ભા.)
- ૪૫૮ શાકદ્વિપિ નદીઓ—[૭] અનઘા, આયુર્દા, ઉભય, રપૃષ્ઠા, અપરાજિતા, પંચપદી, સહસ્ત્રસ્તુતી, નિઝકૃતિ. (ભા.)
- ૪૫૯ શાકમતિ દ્વિપના ભાગો—[૭] સુરોચન, સૌમનસ્ય, રમણુક, દેવવર્ષ, પારિભદ્ર, આત્યાપન, અતે અવિજ્ઞાત (ભા.)
- ૪૬૦ શાકમતિ પર્વત—[૭] સ્વરસ, શતશ્રૃંગ, વામદેવ, કુંદ, મુકુંદ, પુષ્પવર્ણ, સદસ્ર, શ્રુતિ. (ભા.)
- ૪૬૧ શાકમતિ નદીઓ—[૭] અનુમતિ, સિનોવાલી, સરસ્વતી, કુંડ, રત્નની, નંદા, રાક્ષા. (ભા.)

૪૬૨ શાસ્ત્ર—[૬] ન્યાય, વૈશેષિક, પર્વમિમાંસ, વેદાંત, સાંખ્ય, પાતાંજલ.

૪૬૩ શાસ્ત્રો—[૬] ખીજા મતો મુજબ:—

(૧) ન્યાય, મીમાંસા, સાંખ્ય, પાંતજલી, વ્યાકરણ, નિરુક્ત.

(૨) વ્યાકરણ, ન્યાય, જયોતિષ, ધર્મશાસ્ત્ર, મીમાંસા, છંદસાસ્ત્ર.

(૩) અહં, અહં, સોહં, સોહં, કોહં, કોહં; આ છ દુએ ૧૨ અક્ષર ઉપર આર કરોડ અંથ બ્રહ્મદેવે રચ્યાં હતા. (આગમનિગમ.)

(૪) પૂર્વમીમાંસા, ઉત્તરમીમાંસા, સાંખ્ય, યોગ, ન્યાયરસત, પદાર્થવાદી, ન્યાય પોડશ પદાર્થવાદી.

(૫) કપાલિક, લોકાયતિક, દિગંબર, શૂન્યવાદી, નિરીશ્વરવાદી, આર્ય.ક (વાયરપતિગિથ્ર)

(૬) યોગશાસ્ત્ર, આગમશાસ્ત્ર, નટશાસ્ત્ર, નિગમ-શાસ્ત્ર, ધર્મશાસ્ત્ર, શિલ્પશાસ્ત્ર.

૪૬૪ શાસ્ત્ર વર્ગ—[૬]

ધર્મશાસ્ત્ર = જૈનપતીએ જયમુનીને કહ્યું, ત્યાંથી કુંગીદર્શન થયું; તેનાં પંથ ૮૪.

સાંખ્યશાસ્ત્ર = કપિલ મુનીને વિષ્ણુએ કહ્યું, તેમાંથી જાત્રી થયા, જોમનાં પંથ ૧૪.

વેદાંતશાસ્ત્ર = બ્રહ્મદેવતાએ વ્યાસને કહ્યું, તેમાંથી શ્રીપાદ દર્શન થયા, તેનાં પંથ ૧૦,

ન્યાયશાસ્ત્ર=દસરૂપ લક્ષી સન્કલ્પિ મુનીને કહ્યું,
તેણે શકર ગૌતમાંપ્રત્યક્ષગિરીચર કહ્યું, તેમાંથી
મુંડી દર્શન થયું, એનાં પંથ ૧૭.

કામશાસ્ત્ર=મુંડીદર્શન જ્ઞાનકાટનાં પંથ ૩૦, તેમાં
મુખ્ય બાર પંથ આચાર્યનાં.

યોગ શાસ્ત્ર=શુક્રે સેવતાપ્રતિ કહ્યું, ત્યાંથી લીંગ
દર્શન થયું, તેનાં પંથ ૯. (દર્શન પ્રકાશ)

૪૬૫ શાસ્ત્રકર્તા—[૬] ન્યાય=ગૈતમે, વૈશેષિક—કણાદે,
પૂર્વે ઉત્તર મોમાયા—જૈનિનીએ, વેદાંત-શ્રીન્યાસે,
સામ્ય-કપિલમુનિએ, પાતંજલ—પંતજલિ ઋ-
ષિએ. (ગ્રંથાલય)

૪૬૬ શિષ્ય શંકરાચાર્યનાં—[૪] જોએથી દર્શનિધિ
સંન્યાસી થયા તે :—

તોટકાચાર્યથી—ભારતી, પુરી, સારસ્વત એવા
૩ થયા.

પદ્માચાર્યથી—ગિરી, પર્વત, સાગર એવા ૩ થયા.

પૃથ્વાધરથી—તીર્થ, આશ્રય એવા ૨ થયા.

નિશ્વખરાચાર્યથી—વન, અરણ્ય એવા ૨ થયા.

(દર્શનપ્રકાશ.)

૪૬૭ શૂન્યો—[૪] અર્ધશૂન્ય, મધ્યશૂન્ય, ઉદ્ભવશૂન્ય, નિઃ-
શૂન્ય.

૪૬૮ શૂન્ય સંખ્યાનાં પચાસ શબ્દો—[૮] આકાશ,
ગગન, ખ, વ્યોમ, નભ, શૂન્ય, અખર, નિયત,
અગ્ર, પૂર્ણ, (પ્રતાપરૂ.)

૪૬૮ શૂન્ય—[૦] કોઇએક અર્થ નહિ. નિરાકાર નૈતન્યરૂપ
(પ્રગ ૩૦) સુતું (વનવંતરી નિવટ.)

૪૬૯ શૂન્યકાન—[૦] કાન નહિ એવો જે પ્રાણી તે
સાંપ. (પ્રાકૃત ગ્રંથોમાં એને ચક્ષુઃશ્રવા કહેછે)

૪૭૦ શૂન્ય શિર—[૦] માથું નહિ એવો જે પ્રાણી તે
'ખેડકો' (કરચકાને મક્ષતું)

૪૭૧ શૂન્ય ચરણ—[૦] ચરણ નહિ એવો જે પ્રાણી તે
સાંપ. (પ્રાકૃત ગ્રંથોમાં એને 'પાદોદર' અથવા
'ઉરંગ' કહેછે)

૪૭૨ શૃંગાર—[૨] સંયોગ, વિપ્રસંગ.

૪૭૩ શૃંગારવસ્થા—[૧૨] ચક્ષુઃપ્રીતિ, મનઃસંગ, સંક-
લ, પ્રજ્ઞાપિતા, જ્ઞાનર, કાર્શ્ય, અરતિ, લજ્જા,
ભાગ, સંજ્ઞા, ઉન્માદ, મૂર્છા-મરણ. (પ્રતાપદ્રુ.)

૪૭૪ શૃંગાર—[૧૬] દોહરો
ચાર ચતુષ્પદ, ચાર ખગપદ, ચાર દ્વિત, દ્વિત ચાર ॥
રાખજકે બદનપર, એ સોડા સિંગાર ॥

ચતુષ્પદ=તુરંગવત ધુધટ
કુરંગ જેવી નેત્ર.
ગજ મુજબ ચાલવું.
સિંહ જેવી કમર.

ખગપદ=દ્રોષીત સ્વર.
બ્રમર રૂપ બવાં.
શુકચંચુવત નાક.
મીનખંજના ક્ષવત અંચલતા

ફૂલ = કપિતથાન કુચ.

દાંડમીયા દાંત.

આમ્રમીઝરૂપ હડપચી.

પ્રવાળરૂપ હોદ.

પૂલ = ચ પકવત કાંતી.

કેતકીના સુગંધ.

કમલાકૃત નાભી.

ગુલાબરૂપ ગાલ.

ખીલ મત મુજબ—મજ્જન, વૃક્ષ. આલકતક,
કેશપાશ, સોગંધ, ભૂષણ, મુખસુવાસ, કમ્બલ,
ભાષણ, હાસ્ય, આનુર્ય, ચાલન, પાતિવ્રત્ય, ગાન,
કટાક્ષ, ક્રિડા.

ત્રીલ મત મુજબ—તૈલાલ્યંગસ્નાન, ચીર,
કુંચીક, કુંકુમ, કામળ, કુંડલ, હાર, મોતી, કેશ,
નેપુર, અંદન, કંબરપટો, તોડા, તાંબૂલ, ખાંગડી,
ચતુરતા.

૪૭૫ શ્રુતિ—[૨૨] ૪—પદ્મમાં—અઅઅઅ.

૩—મધ્યમમાં—ઈ ઈ ઈ.

૨—ગાંધારમાં—અ અ.

૪—મધ્યમમાં—અ અ અ અ.

૪—પંચમમાં—અ અ અ અ.

૩—ધૈવતમાં—અ અ અ.

૨—નિપાદમાં—ઈ ઈ.

૪૭૬ પડચરણ—[૨] ભ્રમર, જૂ.

૪૭૭ પડદળ—[૬] લિંગસ્થાન. ચંપાંકળીઓનાં નામઃ—
વ્યતિ, વારણી, રોહિણી, અમૂર્તિ, પરિપૂર્ણા,...

આ દળની છ માતૃકા બં, ભં, મં, યં, રં, લં,
જપસંખ્યા ૬૦૦૦ થાયછે. (મૂળસ્થંભ.)

૪૭૮ પડધિપ—[૬] રાજા, મંત્રી, અગ્રધાન્યેશ, મેધેશ,
રસેશ, પશ્ચાદ્ધાન્યેશ (પંચાંગ.)

૪૭૯ પડભૂજ—[૬] દત્તાત્રેય, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શંકર અથવા
ત્રણેનો અંશભૂત અવતાર.

૪૮૦ પડયોગ કપિલાપટ્ટી—[૬] ભાદ્રપદ માસ,
કૃષ્ણાપક્ષ, પટ્ટી, મંગળવાર, રોહિણી, વ્યતિપાત.
(ધર્મસિંધુ.)

૪૮૧ પડ્મસ—[૬] મધુર, ખાટું, ખારું, કડકું, તુરું, તીખું.

૪૮૨ પડ્મિપુ—[૬] કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર.

૪૮૩ સંખ્યા—[૧૮] અંકગણવાની. એક, દહં=દશ,
સાત-સો, સહસ્ત્ર-હજાર, દશસહસ્ત્ર-અયુત, લક્ષ-સ-
તસહસ્ત્ર, દશલક્ષ-પ્રયુત, કરોડ-શતલક્ષ, દશકરોડ-
અર્બુદ, અખજ, ખર્ચ, નિખર્ચ, મહાપદ્મ, શંકુ, જલદી,
અંત્ય, મધ્ય, પરાધ.

૪૮૪ સ્થાયી લાવ—[૮] રતિ, હાસ, શોક.
ઉત્સાહ, ક્રોધ, ભય, વિવેક, વિશ્વમ.

૪૮૫ સંધિલેહ—[૧૫] (લિલાવતી.)

ભૂપાલ સંધિ=મે રાજા એકત્ર મળી કરેછે તે.

ઉપહાર સંધિ=જાન આપી પ્રીતિ બાંધવી.

સંતાન સંધિ=દાસી બની સંધિ કરવી.

સંગીન સંધિ=પાંચ સાત વચમાં પડી પ્રિતી કરવી.

ઉપન્યાસ સંધિ=એક રાત્ર મળી એકજ કાર્ય પ્રીતીથી કરે તે.

પ્રતિકાર સંધિ=હમણા અમે એનું કામ કરશું,
પછી એઓ અમારું કામ સં-
ભાળશે એવા હેતુથી કરવામાં
આવેછે તે.

સંયોગ સંધિ=એક શત્રુ ઉપર બે રાત્ર ચઢાઈ
કરવા આવી મળેછે તે.

પુરુષાર્થ સંધિ=પોતાનાં યોદ્ધા સાથે લઈ મળવું.
અષ્ટ સંધિ=તમે એમને મારો એટલે અમે
તમારા થઈશું એમ કહી મળેછે તે.

જીવન સંધિ=જમીન આપી પ્રિતી બાંધવી તે.
આત્મ સંધિ=પ્રાણ રક્ષણ માટે સધળું આપવું તે.
ઉપગ્રહ સંધિ=પોતાનું સૈન્ય નોકરીમાં આપવું.
પરિવિક્રમ સંધિ=એક રાત્ર અપસમાં કીતો રાખી
ફરી પર શત્રુ ઉપર એકત્ર થઈ
ચઢેછે તે.

હિંદુસ્ત સંધિ=સર્વ ભૂમિ આપી, કરવી તે.

પરિભૂષન સંધિ=જે દ્રવ્ય ઉત્પન્ન થાય તે તમોને
આપશું પણ સાચું ચઢી આવવું
નહિ તે.

(રાજનીતિ)

૪૮૬ સપ્તક—[૭] સિંહ, મહિષી, વરાહ, વ્યાધ, અરણ્ય,
રીંછ, વાનર, એ વનસપ્તક.

ખીચું—ગૌ, અજ, માનવ, જ્ઞાન, ગર્દભ,
અશ્વ, કુંજર, એ ગ્રામ સપ્તક (ભીષ્મપર્વ.)

૪૮૭ સપ્તમુખી—[૭] સૂર્યનાં રથનો ઘોડો.

૪૮૮ સપ્તલોક—[૭] ભૂલોક, ભુવલોક, સ્વલોક, મહલોક,
જનલોક, તપલોક, સત્યલોક.

૪૮૯ સપ્તવિધ જીરણુ--[૭] જીરણુ, મારણુ, રતંભન,
મોહન, ઉચ્ચાટન, વશીવરણુ, અકર્ષણુ (ઇંદ્રજીત)

૪૯૦ સપ્તશુકા--[૭] અરાવત.

૪૯૧ સભા—[૭] ઈંદ્રસભા, વરુણસભા, કુબેરસભા,
બ્રહ્મસભા, યમસભા, મયસભા, વૈકુંઠસભા.

(પાંડવ પ્રતાપ)

૪૯૨ સ્વપ્નઅવસ્થા—[૫૨] વાયુથી ૧૦, ઇંદ્રથી ૧૦
વિષયાથી ૫, અંતઃકરણથી ૪, દેવતાઓથી ૧૪,
કાલકર્મસ્વભાવથી ૩, હિરણ્યગર્ભથી ૧, તૈજસાભિમાની
૧, સત્વગુણથી ૧, વિષ્ણુદેવતા ૧, કંઠસ્થાનથી ૧,
મધ્યમાવાણી ૧. (ત્રિંગદેહ.)

૪૯૩ સમુદ્ર—[૭] ક્ષારોદક, ધંતુરસોદક, સુરોદક, ધૃનોદક,
દધિમંડોદક, શુદ્ધોદક, ક્ષીરોદક.

૪૯૪ સમુદ્રપીંડ—[૭] નેત્રમાં—નીરસમુદ્ર, સત્રાવીમાં
—ક્ષીરસમુદ્ર, નાસિકમાં—દધિસમુદ્ર, મૂત્ર—ક્ષાર-
સમુદ્ર, વિષ્ટા—મધસમુદ્ર, મસ્તકે—મધુ—ભેળુ,
નાભીમાં રસ—રતનકર. (કથા કલ્પતરુ.)

૪૯૫ સ્મૃતિ—[૧૮] મનુ, અત્રિ, વિષ્ણુ, હારીત, યાજ્ઞવલ્ક્ય, ઉસનસ, અંગિરા, યમ, આસ્તંબ, સમ્વર્ત કાત્યાયની, શંખલિખિત, ગૌતમ, વશિષ્ઠ, બૃહસ્પતિ, પરાશર, શલાતપ, વ્યાસ, દક્ષ.

૪૯૬ સ્મૃતિ ગામિન—[૭] દત્તાત્રેય, નારદ, વ્યાસ, શુક, હનુમાન, કાર્તી વીર્ય, ગોરક્ષ.

૪૯૭ સંવત્સર—[૬૦]—

પ્રભવ, વિભવ, શુકલ, પ્રભોદ, પ્રજાપતિ, અંગિરા, શ્રીમુખ, ભાવા, યુવા, ધાતા, ઈશ્વરી, બહુધાન્ય, પ્રમાર્થી, વિક્રમ, વૃષા, ચિત્રભાનુ, સુભાનુ, તારણુ, પાર્થીવ, યમ, સર્વજ્ઞ, સર્વધારી, વિરોધી, વિકૃતિ, ખર, નંદન, વિજય, જય, મન્મથ, દુર્મુખ, હેમલંબી, વિલંબી, વિકાર, શાર્વરી, પ્લવ, શુભકૃત, શોભન, ક્રોધી, વિશ્વાસુ, પરાભવ, પ્લવંગ, કીલક, સૌમ્ય, સાધારણુ, વિરોધકૃત, પરિધાવી, પ્રમાદી, આનંદી, રાક્ષસ, નલ, પિંગલ, કાલચુક્ર, સિદ્ધધાર્થી, રૌદ્ર, દુર્ભેતી, દુંદુભી, રૂધિરોદગારી, રક્તાક્ષી, ક્રોધન, ક્ષય (જ્યોતિષ.)

૪૯૮ સ્વર્ગ—[૨૧] ૧—જ્યોતિ, શીત, વિમળ, અભિયાગતા, પ્રકાશ વિખ્યાત, રોદિતરમ્ય, સહજ, સિદ્ધ, આનંદ, દિવ્ય, એકાંત, અમળ, તૃપ્તિ. નિમેળ, પ્રેમ, નિજ, લય, અંત, નિત્ય, અતિ, શિવ. (શિવ નિગંધ.)

૨—જ્યોતિ, શીત, નીળ, રમ્ય, સોહા, જળ, શિવ, નિજ. ભૂજ. પ્રણય, સદા, મદા, જન, લય.

અની, યોગ, આનંદ, નિત્ય, બુદ્ધ, નિત્ય, અતિ.
(કથાકલ્પતરુ.)

૪૯૯ સ્વર—[૪] બાદી—એ બાદશાહ.

સંબાદી—એ વહુર.

અંબાદી—એ અમીર.

બાધી—એ ગનીમ એટલે શત્રુ.

૫૦૦ સ્વર—[૭] સંજ્ઞા અને સ્થાનો:—

સ્વર મંત્રો	યુગાભર	અષ્ટાંગ	ઉચ્ચાર રચના	પ્રાણીનતા	દેવતા કૃત	
સા	પડલ	ખરલ	નાલિસ્થાન	ભોર	પક્ષી	અગ્નિ
રે	ઝપલ	રેખળ	નાસિક	પપેચો	„	બ્રહ્મા
ગ	ગાંધાર	ગાંધાર	ગાલ	મેઢો	પરુ	સરસ્વતી
મ	મધ્યમ	મધ્યમ	ઢધય	કોલંગ	પક્ષી	માહાદેવ
પ	પચમ	પચમ	કંઠ	કોયલ	„	લક્ષ્મી
ધ	ધૈવત	ધૈવત	લલાટ	ઘોડો	પરુ	ગણપતિ
ની	નિષાધ	નિષાધ	તાલુ	હાથી	„	ઈશ્વર

(જ્ઞાનચક્ર પુસ્તક ૪ થુ)

(૫૦૧ સ્વરભાવ—[૭] સા-ઉત્તેજક, રે-મનોવેધક, ગ-ઉ-
દાસીનતા, મ-ઉદ્ધત, પ-ભયાનક, ધ-સ્થિર, નિ-જ-
ગૃત કરનાર.
(જ્ઞાનચક્ર પુ ૪)

૫૦૨ સંસ્કાર—[૧૬] ગર્ભાધાન, પુંસવન, અનવશોભન,
વિષ્ણુવલ્લિ, સીપતોત્રયન, જાતકર્મ, નામ કરણ,
નિષ્ક્રમણ, સુયાવલોકન, અન્નપ્રાશન, ચૂડાકર્મ,
ઉપનયન, મહાનાભ્ય, સમાવર્તન, વિવાહ, સ્વર્ગ
રોહણ. (જ્યોતિષ).

૫૦૩ સાત્ત્વિકભાવ—[૮] સ્તંભ, સ્વેદ, રોમાંચ, લય,
ઐશ્વર્ય, વેપથુ, અશ્રુ, વૈવર્ણ્ય, (પ્રતાપ ૩૬).

૫૦૪ સાંપ્રદાય—[૪] આદિનાથ, ચૈતન્ય, સ્વરૂપ,...

૫૦૫ સિદ્ધ—[૮૪] મારાશિને, જોગવતી, પ્રજ્ઞા, ઉદભટ,
અનુગ્રહ, ચૈતન્ય, નિગ્રહ, રાજચૈતન્ય, કળાચૈતન્ય,
નામચૈતન્ય, શ્રી ચૈતન્ય, દિવ્ય ચૈતન્ય, પ્રજ્ઞા
ચૈતન્ય, શામ ચૈતન્ય, વિજ્ઞાન ચૈતન્ય, પંચ
ચૈતન્ય, આત્મ ચૈતન્ય, વૈરાગ્ય, ચૈતન્ય, પ્રસપ્ત
ચૈતન્ય, નિર્બાણ ચૈતન્ય, મેથા ચૈતન્ય, વિદ્યા
ચૈતન્ય, સિદ્ધ ચૈતન્ય, માપ્રસિદ્ધ, રંગવાર, દેવદાર,
કામસિદ્ધ, કવીશાનંદ, બ્રહ્મવાર, રાજેવાર, સિદ્ધવાર,
વિશ્વરૂપ, ઉન્મતભૈરવ, વાગાનંદ, શગતાનંદ, ભૂત
ભૈરવ, મૂર્તિસ્થાટ, વિરાટભૈરવ, મૂર્તિઆલના,
સ્વરા ભૈરવ, વાંછાનંદ, ગોચરા નંદ, સાગરાટભૈરવ,
અસિતોગાનંદ, બહુકાનંદ, આનંદભૈરવ. બરીનંદ,
આજમાત્વમંદ, રૂરભૈરવ, શુપ્તાનંદ, અંડાનંદ,
ક્રોધાનંદ, મહેંદ્રાનંદ, કપિલીસિદ્ધ, ભીષ્મનંદ,
દિવ્યનંદ, ગોંધીનંદ, કલાનંદ, વિદ્યાસાનંદ, સિદ્ધાનંદ,
માતૃકાનંદ. સરસ્વતીનંદ, આનંદ સરસ્વતી, ગેમામર-
સ્વતી, ગિદાનંદસરસ્વતી, પ્રજ્ઞાસરસ્વતી, શ્રીનાથ સર-
સ્વતી, કલાનંદસરસ્વતી, સામોટ સરસ્વતી, શુભગાનંદ,

દેવ સરસ્વતી, વિરાટ સરસ્વતી, સ્વાર સરસ્વતી
પરમહર્યાનંદ, સમરસાનંદ, મહાનંદ, ભોમાનંદ
અભાનંદ, ચક્રવર્તી, શંકાનંદ, ચિદાનંદ, પૂર્ણાનંદ,
શુકાનંદ, બંનાનંદ.

૫૦૬ સિદ્ધિ—[૮] અભિમા, મહિમા, ગરિમા, લધિમા
પ્રાપ્તિ.

૫૦૭ સુષુપ્તી અવસ્થા—[૭] પ્રાજ્ઞાભિમાની, તમોગુણ,
શિવદેવતા, ભોગાનંદસ્વરૂપ, પશ્યંતીવાણી, રૂઢ્ય-
સ્થાન, કારણદેહી.

૫૦૮ સૃષ્ટિ—[૮] કલ્પનાતી, શાખ્નિક, પ્રત્યક્ષ, ચિત્રત્રેપ,
સ્વપ્ન, ગંધર્વ, જ્વર, કૃષ્ણધન (દાસ બોધ.)

૫૦૯ સેનાંગ—[૪] હસ્તિ, રથ, અશ્વ, પદાતિ.

૫૧૦ સ્ત્રીવર્ગ—[૪] બાલા=૧૨ વર્ષ સુધી.
પ્રૌઢા= ૧૨ થી ૨૪ વર્ષ સુધી.
સુગંધા= ૨૪ થી ૩૨ , , ,
પ્રગલ્ભા=૩૨ થી ૪૦ , , , ,

(મૂળસ્થાન)

૫૧૧ સ્ત્રીનામ-ગુણ—[૬૨]

વનિ.
સ્ત્રી=રક્ષણકરનારી.
યોષિત.
યોષા.
અબલા=અલરહિત
નારી=નરભાર્યા.
સીમંતિની.

વધૂ.
પ્રતીપદર્શિની.
વામા.
વનિતા.
મહિલા.
અંગના.
લીડ.

કામિની=કામોચ્છિકા.	સુચરિત્રા.
વામાલોચનાં=સુંદરનેત્ર- વતી.	સંતી- સાધવી. } પતિવ્રતા.
પ્રમદા=હર્ષોત્કર્ષવતી.	પતિવ્રતા. }
માનિની=માનયુક્તા.	સ્વયંવરા } સ્વધૃત્તા પતિ
કાંતા } વિલાસ- લલના } યોગ્ય.	પતિવરા } વરવા યુક્ત.
નિતાંબિની. }	વર્યા }
સુંદરી } સુંદર	કુલસ્ત્રી=વ્યાભિચાર રહિત
રમણી }	કુલપાલિકા=કુળરક્ષણુરી.
રામ }	કન્યા } અષ્ટવર્ષી-
	કુમારી } ત્રિમકા.
કોપના } કોપયુક્ત.	ગૌરી } રજો દ-
ભામિની }	શૈન રહિ-
વરારોહા } ઉત્તમવર્ણ	નગ્નિકા } તપણુ પ્રા-
મત્તકાશિની } યુક્ત.	મથવાની
ઉત્તમા }	અનાગતાર્તવા } ઉમરે પોં-
વરવર્ણિની }	હચેલી.
પત્ની } પાણી-	મધ્યમા } પ્રથમ રજો-
પાણિગૃહતી. }	કૃષ્ટરજા } દર્શન વતી.
દ્વિતીયા. }	તરણી } તરણુસ્ત્રી.
સહધર્મિણી } રવા લા.	યુવતી }
ભાર્યા } યક.	સ્તુષા, જની, } પુત્રભાર્યા.
જાયા }	વધૂ }
દાર }	ચિરંટી } પ્રાપ્ત યોવના
કુટુંબિની } પુત્રવતી	સુવાસિની } પિતૃ ગૃહસ્થા.
પુરંધી } સાધવી.	(અમર.)

૫૬૨ હસ્ત—[૪] રાજહસ્ત, સ્વામિહસ્ત, કાંબી હસ્ત,
દંડહસ્ત, (શિં)

પ્ર૧૩ હાવ—[૧૬] દિવદિવિત, વિભ્રમ, લલિત, હેલા,
લીલા, હાવ, વિહુતિ, કુટુંબિત, મદ, તપન, મોઘ્ય,
મોદ્દમિત, વિચ્છતિ, વિચ્છોક, વિલાસ, વિચ્છેપક.

પ્ર૧૪ હાવભાવ—[૧૮] ઝોટલે શૃંગાર ચેષ્ટાઃ—ભાવ,
હાવ, હેલા, માર્ધ્ય, ધૈર્ય, લીલા, વિલાસ, વિચ્છતી,
વિભ્રમ, દિવદિવિત, મોદ્દાયિત, કુટુંબિત, વિમોદ્ક,
લલિત, કુટૂમ્બ, ચકિત, વિહૃત, હાસ. (પ્રતાપરૂઢ).

પ્ર૧૫ જ્ઞાનેન્દ્રિયો—[૫] શ્રાત, ત્વક્, ચક્ષુ, શ્રાણુ, શ્રુત્વા,
(મૂળસ્થંભ.)

20002

